

Een buurt vol verhalen

EEN BUURT VOL VERHALEN

*Integratie van generaties en culturen
door buurtreminiscentie*

CHRISTINA MERCKEN

NIZW

© 2002 Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteur Christina Mercken

Ontwerp omslag en vormgeving Zeno

Foto's

omslag en p. 12, 27, 35, 43, 55, 85, 96: Uit de video *Een buurt vol verhalen* gemaakt
door NPS / Vanzetti Producties

p. 5, 67: Marjoke Canon

p. 19: Katrien Mulder

Drukwerk Krips, Meppel

Deze publicatie werd mede mogelijk gemaakt door

VSF Fonds

Stichting Kinderpostzegels Nederland

Nationaal Fonds Ouderenhulp

ISBN 90-5050-972-X

NIZW-bestelnummer E 52828

Deze publicatie is te bestellen bij

NIZW Uitgeverij

Postbus 19152

3501 DD Utrecht

Telefoon (030) 230 66 07

Fax (030) 230 64 91

E-mail Bestel@nizw.nl

Website www.nizw.nl

‘Wat voor mij hier tussen jullie in nu zo belangrijk is, is dat we na zoveel jaren van verschil in godsdienst, moraal en ethiek nu rondom deze tafel zitten als één groep.’

Fernanda van Hamersveld-Kapteijn
22 januari 1925 – 16 december 2000

Haar verhalen leven voort

Woord van dank

Deze publicatie is tot stand gekomen in het kader van het Nationaal Stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW. Het NIZW ontwikkelt daarin methodieken waarmee contacten tussen generaties en culturen kunnen worden bevorderd met het oog op een leefbare woonomgeving. Een van deze methodieken is buurtreminiscentie.

De ontwikkeling van deze methodiek was niet mogelijk geweest zonder de actieve inzet van de medewerkers van het eerste buurtreminiscentieproject in de Utrechtse wijk Lombok: Jan Bloemkolk, Peter Hagenaar, Anne Roos, Aysel Küçükdemir, Mohammed Tajmout, Ahmed Essoussi, Esther Krijgsman, Lamkaddam el Hidraoui, Yvonne Ast, Nedim Araz en Anne van Delft. Dankzij hun uithoudingsvermogen, flexibiliteit en creativiteit is een succesvol voorbeeldproject tot stand gekomen.

Dank ook aan Pollo Hamburger, een ware specialist in reminiscentiewerk en een geweldige trainer, voor het delen van zijn kennis en ervaring opgedaan in het intercultureel, intergenerationeel reminiscentieproject *Gescheiden verleden, gedeeld heden* in het Amsterdamse Stadsdeel Zeeburg. Verder gaat mijn dank uit naar Gerty Vorsselmans (Stichting Ouderenwerk Breda) voor het delen van haar ervaringen met het reminiscentieproject *Fabrieksarbeid in Breda*; aan Astrid Bruin en Mellouki Cadat voor het kritisch en opbouwend becommentariëren van het eindconcept; aan de leden van onze deskundige projectadviesgroep Herman Hofman, Lucy Aarnink, Marga Duijnker, Eduard Groen, Jan Hazekamp, Jumbo Klercq, Jos de Lodder, Maria Lunardo, Louise Meijer, en Fleur Thomése; en aan mijn inspirerende en ondersteunende collega's van het project *De buurt*

voor alle leeftijden van het NIZW, Kees Penninx, Sandra Ball, Corine van Rijswijk en Gherie ter Steege.

Bovenal gaat mijn dank en waardering uit naar de Turkse, Marokkaanse en Nederlandse ouderen die deelnamen aan het buurtreminiscentieproject in Lombok. Zij zijn de ware pioniers.

Christina Mercken
Voorjaar 2002

Inhoud

Inleiding 11

1 Buurtintegratie 17

- 1.1 De buurt: de juiste schaal voor sociale integratie 17
- 1.2 Sociale integratie van generaties en culturen 20
- 1.3 Op de ladder van sociale cohesie 22

2 Reminiscentie 25

- 2.1 Wat is reminiscentie? 25
- 2.2 Een beknopte geschiedenis van reminiscentie 26
- 2.3 Reminiscentie in maatschappelijk perspectief 28
- 2.4 De positieve effecten van reminiscentie 30
- 2.5 De gemeenschap als narratieve structuur 31

3 Buurtreminiscentie 33

- 3.1 Met herinneringen werken aan buurtontwikkeling 33
- 3.2 Intergenerationele en interculturele reminiscentie 35
- 3.3 De methodiek in kort bestek 40

4 Fase 1: Leren reminisceren 41

- 4.1 De voorbereiding 42
- 4.2 De werkwijze 45
- 4.3 De eerste stappen naar fase 2 50
- 4.4 Aandachtspunten en valkuilen 51

5 Fase 2: Leren uitwisselen 53

- 5.1 De voorbereiding 54
- 5.2 De werkwijze 58

- 5.3 De eerste stappen naar fase 3 63
- 5.4 Aandachtspunten en valkuilen 63

6 Fase 3: Leren werken aan een narratieve buurt 65

- 6.1 De voorbereiding 66
- 6.2 De werkwijze 70
- 6.3 Reminiscentieactiviteiten in de buurt 73
- 6.4 Zorgen voor continuïteit 77
- 6.5 Aandachtspunten en valkuilen 80

7 Werving en selectie in de verschillende fasen 83

- 7.1 Deelnemers werven voor de eerste fase 83
- 7.2 Allochtone ouderen werven 88
- 7.3 Nieuwe vertellers werven 89
- 7.4 Samenwerkingspartners en vrijwilligers werven 90

8 De begeleiding van een reminiscentiegroep 95

- 8.1 Remiscentiewerk is groepswerk 95
- 8.2 Omgaan met herinneringen 98
- 8.3 Deelnemers stimuleren tot vertellen 100

Samenvatting 105

Summary 107

Literatuur 109

Bijlage 1 De projectorganisatie 113

Bijlage 2 Evaluatie van de reminiscentiebijeenkomsten 117

Inleiding

'Je kent ze, je weet dat ze [Turken en Marokkanen] er zijn, maar nu hoor je eindelijk hun verhalen, nu leer je ze echt kennen' – Nederlandse deelnemster

Het straatbeeld in Nederlandse steden toont een grote diversiteit aan leeftijden en culturen. Jongeren en ouderen, allochtonen en autochtonen leven en wonen naast elkaar. Zij komen elkaar tegen op straat, in de bus en in de winkel om de hoek. En toch ontstaat er meestal geen werkelijk contact tussen deze groepen. Zelden ziet men jongeren en ouderen op straat geanimeerd met elkaar in gesprek. Autochtone en allochtone buurtbewoners komen nauwelijks bij elkaar op bezoek. Wie echter in de Utrechtse wijk Lombok een kijkje neemt, krijgt een geheel ander beeld. Tijdens de koude decembermaand in het eerste jaar van het nieuwe millennium vindt een *Iftar* plaats, de feestelijke maaltijd na zonsondergang tijdens Ramadan. Op de tafels staan schalen vol met couscous, dadels en baklava en tussen al dit exotisch lekkers vindt men ook Hollandse cake, speculaas en alcoholvrije bowl. Turkse, Marokkaanse en Nederlandse oudere buurtbewoners scheppen bordes vol en proeven van voor hen onbekende lekkernijen. Voor de Nederlandse ouderen is het hun eerste Iftar.

Deze Turkse, Marokkaanse en Nederlandse ouderen zijn pioniers, de eerste deelnemers aan een buurtreminiscentieproject. Na in aparte groepen herinneringen te hebben opgehaald, zijn zij hun verhalen en herinneringen met elkaar gaan delen. Vervolgens zijn zij de buurt ingetrokken om ook uitwisselingen met en tussen andere buurtbewoners te stimuleren. Een jaar na de gezamenlijke Iftar zijn de gevolgen van hun inzet duidelijk zichtbaar. Op allerlei plekken in de buurt komen jong en oud, allochtoon en autochtoon met elkaar in contact, wisselen zij verhalen en ervaringen uit en ontstaan nieuwe banden en vriendschappen tussen leeftijds- en bevolkingsgroepen die tot voor kort weinig met elkaar te

maken hadden. In de speeltuin komen ouderen die de spelletjes uit hun jeugd leren aan de kinderen. Op de basisschool delen ouderen hun geschiedenis en ervaringen met de kinderen. Overal vinden uitwisselingen plaats, in winkels, in het dienstencentrum en op straat. Als een steen in de vijver hebben deze pionierende ouderen alsmat grotere kringen van contacten tot stand gebracht. Er is een buurt vol verhalen, een buurt van vertellers en luisteraars, ontstaan.

Buurtreminiscentie: werken aan sociale integratie

‘Onze westerse cultuur kan menselijker worden gemaakt door de orale cultuur’ – professor Verni February

Buurtreminiscentie is een vorm van buurtontwikkeling die herinneringen gebruikt om contact en communicatie tussen groepen buurtbewoners te

stimuleren, de kwaliteit van sociale relaties in buurten te verbeteren en de sociale cohesie te versterken. Het is een aangepaste vorm van de al langer bestaande reminiscentiemethodiek waarbij herinneringen op een gestructureerde wijze worden opgehaald en gedeeld. Reminiscentie is een activiteit met een grote wervingskracht onder ouderen. Het is laagdrempelige methodiek en sluit aan bij de belevingswereld van ouderen. Reminiscentie spreekt niet alleen actieve, fitte senioren aan, maar ook minder gemakkelijk te bereiken ouderen, zoals alleenstaande oudere vrouwen en ouderen met een zwakke sociaal-economische positie. Maar dat niet alleen, reminiscentie kan ook jongeren activeren en contacten tussen jong en oud stimuleren. Kinderen en jongeren zijn over het algemeen zeer geïnteresseerd in sociale geschiedenis en de verhalen van ouderen, tenminste als zij op een voor hen aansprekende manier worden verteld of vertolkt. Veel scholen in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, en in toenemende mate in Nederland, maken dan ook gebruik van deze werkwijze om contacten tussen leerlingen en oudere buurtbewoners te stimuleren en om de geschiedenis voor hun leerlingen tot leven te brengen. De effecten van dergelijke projecten zijn soms uitermate verrassend, zoals in de Londense wijk Brick Lane.

In Brick Lane wilde het maar niet klikken tussen de oorspronkelijke (blanke) bewoners en de grote groep Bangladeshi nieuwkomers. Er heersten raciale spanningen, rondhangende Bangladeshi jongeren werden gezien als een bedreiging en op het schoolplein patrouilleerden politieagenten. De lokale middelbare school besloot toen leerlingen van veertien jaar op een positieve manier bij de buurt te betrekken en liet hen op zoek gaan naar de sociale geschiedenis van hun buurt. In kleine interview-, onderzoeks- en fotografie-groepjes trokken de jongeren de buurt in, op zoek naar de herinneringen en verhalen van Brick Lane. En waar kan de geschiedenis van een buurt beter gevonden worden dan in de verhalen van oudere buurtbewoners? Tijdens de gesprekken ontdekten jong en oud dat zij veel meer gemeen hadden dan zij ooit hadden vermoed. Net als de jonge islamitische nieuwkomers waren ooit de oude joodse bewoners in een voor hen vijandige buurt komen wonen; een buurt die hen niet accepteerde en als indringers beschouwde. Door het delen van hun verhalen en de verhalen van de buurt leerden jong en oud, islamiet en jood elkaar kennen en ontdekten zij het gemeenschappelijke in hun verhalen. Wederzijds begrip en respect waren het gevolg.

Dergelijke ervaringen leidden tot de gedachte dat reminiscentie ook een geschikte methode kan zijn om sociale cohesie en sociale integratie op buurtniveau te bevorderen. Een methode die gebruikmaakt van het sociaal kapitaal van buurtbewoners en waaraan alle buurtbewoners, ongeacht leeftijd of etnische achtergrond, deel kunnen nemen. Iedereen heeft immers een verhaal te vertellen en iedereen geniet van een goed verhaal. Door verhalen met elkaar te delen geven buurtbewoners zichzelf prijs en leren zij de gewoontes, leefwereld en geschiedenis van de ander kennen. Langzaam ontstaat een buurt vol verhalen die groepen buurtbewoners met elkaar in contact brengen, met elkaar binden en wederzijds begrip en respect bevorderen. De buurt krijgt een geschiedenis en een toekomst. Aan de hand van de ervaringen in de Utrechtse wijk Lombok en bij andere intergenerationele en/of interculturele reminiscentieprojecten in onder meer Amsterdam en Breda is een systematische buurtgerichte reminiscentiemethodiek ontwikkeld. Daarmee krijgen belangrijke doelstellingen van het lokaal sociaal beleid concreet vorm, zoals:

- mobiliseren en activeren van allochtone en autochtone buurtbewoners;
- stimuleren van contacten en uitwisseling tussen allochtone en autochtone en tussen jongere en oudere buurtbewoners;
- bevorderen van begrip en respect tussen allochtone en autochtone en tussen jongere en oudere buurtbewoners;
- de geschiedenis, belevingswereld en woon- en leefsituatie van allochtone en autochtone buurtbewoners inzichtelijk maken;
- versterken van de sociale samenhang en leefbaarheid in de buurt.

Voor wie is dit boek geschreven?

Dit boek is bestemd voor professionals en vrijwilligers die (willen) werken aan sociale integratie tussen jongeren en ouderen en tussen allochtonen en autochtonen op buurtniveau. Daarbij gaat het in eerste instantie om beroepskrachten en vrijwilligers in buurthuizen, het sociaal-cultureel werk, opbouwwerk, vormingswerk en welzijnswerk ouderen. Maar ook voor anderen die een bijdrage (willen) leveren aan de leefbaarheid en sociale cohesie in buurten en mee (willen) werken aan een buurtreminiscentieproject is dit boek geschikt, zoals diegenen die werken in onderwijs, jeugd- en jongerenwerk, bibliotheken, verzorgingshuizen, kerkelijke en vrijwilligersorganisaties, bewoners-, ouderen- en jongerenorganisaties en gemeenten.

In vogelvlucht: de inhoud van dit boek

Bij buurtreminiscentie staat het tot stand brengen van blijvende contacten en activiteiten centraal. De methodiek is gericht op het tot stand brengen van een duurzaam proces. Die opdracht is niet gemakkelijk en vereist een structurele en tevens flexibele inzet, aansluiting bij instanties en ontwikkelingen in de buurt en de actieve inzet van buurtbewoners. Dit boek geeft inzicht in het belang en de theorie van buurtreminiscentie en biedt praktische informatie voor de uitvoering van een project. De beschrijvingen en citaten in het boek zijn afkomstig uit persoonlijke aantekeningen en observaties.

Het eerste hoofdstuk gaat over het thema buurtintegratie. Het belang van buurtintegratie, de kloof tussen mensen van verschillende generaties en met verschillende culturele achtergronden, en het bevorderen van sociale cohesie en integratie passeren de revue.

Hoofdstuk 2 gaat over reminiscentie (het gestructureerd ophalen van herinneringen) als activiteit en methodiek. Naast een beschrijving van de term en een korte geschiedenis van de methodiek, worden ook de maatschappelijke ontwikkelingen die bijdragen tot reminiscentiegedrag, de positieve effecten en het sociaal karakter van reminiscentie besproken. In hoofdstuk 3 wordt uitleg gegeven over buurtreminiscentie als bijzondere vorm van reminiscentiewerk. De verschillen tussen buurtreminiscentie en de traditionele reminiscentiemethodiek komen aan bod, evenals de wijze waarop buurtreminiscentie ingezet kan worden om uitwisselingen tussen generaties en culturen tot stand te brengen. Het hoofdstuk eindigt met een beknopte overzicht van de methodiek.

In de volgende drie hoofdstukken staan de drie stappen van buurtreminiscentie centraal. In elk hoofdstuk worden de doelstellingen, opzet en uitkomsten van de betreffende fase uiteengezet. Daarna volgt een omschrijving van de werkwijze in de betreffende fase, en komen enkele aandachtspunten en mogelijke valkuilen aan bod. Hoofdstuk 4 gaat over de eerste fase van buurtreminiscentie waarin de ouderen in aparte groepen, onderverdeeld naar culturele afkomst en/of geslacht herinneringen leren ophalen en ontdekken wat een goed verhaal is. In hoofdstuk 5 wordt de tweede fase besproken, waarin de deelnemers in gemengde groepen verhalen leren uitwisselen. En in hoofdstuk 6 komt de laatste fase aan bod, waarin de deelnemers ook andere buurtbewoners, van alle leeftijden en culturen, stimuleren tot een blijvende uitwisseling van herinneringen en verhalen.

In hoofdstuk 7 wordt stilgestaan bij een essentieel onderdeel van de methodiek: de werving. Daarbij gaat het niet alleen om de werving van de deelnemers van het eerste uur en de voorwaarden voor deelname, ook het doorlopend aantrekken van nieuwe deelnemers, professionals, vrijwilligers, instanties en organisaties in de buurt wordt besproken. Hoofdstuk 8 bevat praktische informatie over de basisvaardigheden en technieken van het reminiscentiewerk en geeft antwoord op vragen zoals: welke vaardigheden en inzichten moet een reminiscentiewerker hebben? Hoe ga je om met herinneringen? En hoe stimuleer je mensen tot vertellen?

De videofilm Een buurt vol verhalen

De NPS en het NIZW hebben samen een film over het buurtreminiscentieproject in Lombok gemaakt, *Een buurt vol verhalen*. De film geeft een beeld van de effecten van buurtreminiscentie. Hij laat zien hoe buurtbewoners van verschillende leeftijden en culturen met elkaar in contact komen en verhalen en herinneringen uitwisselen op diverse plekken in de buurt. De film maakt duidelijk hoe buurtbewoners en reminiscentiewerkers deze uitwisselingen ervaren. De kijker vormt zich hierdoor een concreet beeld van buurtreminiscentie. De documentaire is verkrijgbaar op video en zeer geschikt als hulpmiddel bij de voorlichting aan beroepskrachten, vrijwilligers, deelnemers, mogelijke financiers en overige betrokkenen en geïnteresseerden. Een brochure met tips voor het gebruik van de film wordt gratis bijgeleverd. De film kan worden besteld bij het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW. Het adres is in het colofon vermeld.

I Buurtintegratie

‘Vroeger kende iedereen elkaar in de buurt. Je wist wie wie was, maar we hielden het toch op ons eigen. Je ging als protestant niet winkelen in een katholieke winkel’ – Nederlandse vrouw

Er lijkt consensus in de publieke opinie te bestaan dat veel Nederlandse buurten worden gekenmerkt door een gebrek aan sociale cohesie. Steeds meer buurtbewoners voelen zich onveilig op straat. Mensen kennen elkaar nauwelijks en onderhouden onvoldoende betekenisvolle verbanden. Sociale cohesie vormt dan ook een van de sleutelbegrippen in het lokaal sociaal beleid. Uitgangspunt daarbij is dat elke buurt minimaal een zeker niveau van sociale cohesie *dient* te bezitten wil de buurt leefbaar zijn en willen de bewoners zich er op hun plaats kunnen voelen (Sprinkhuizen e.a. 1998). Vooral in heterogeen samengestelde buurten, met een diversiteit aan culturen, leefstijlen en leeftijdsgroepen, vormt het tot stand brengen van sociale cohesie een uitdaging.

1.1 De buurt: de juiste schaal voor sociale integratie

Samenhang en sociale cohesie zijn termen die als vanzelfsprekend aan de nostalgische buurtgedachte lijken te zijn gekoppeld. Met weemoed wordt verwezen naar de verloren buurt van weleer waar iedereen elkaar kende, burens elkaar te hulp schoten, deuren niet op slot hoefden en iedereen op de kinderen en de oudjes lette. Daar waar dergelijke buurten bestonden, zijn zij gaandeweg de twintigste eeuw verdwenen. De industrialisering, mondialisering en individualisering weekten mensen los van hun traditionele gemeenschappen en lokale omgeving. De kleinschalige hechte gemeenschap waar men een leven lang bij hoorde, maakt in toenemende mate plaats voor individuen die deel uitmaken van verschillende, losse gemeenschappen. Volgens sommigen luidt deze ontwikkeling het einde in

van de hechte samenleving en het begin van verloedering en verval. Anderen, zoals Entzinger (2001), stellen dat juist het bestaan van deze vrij en zelfgekozen dwarsverbindingen de maatschappij krachtiger maakt dan de ouderwetse gemeenschap. Hoe het ook zij, de buurt is vandaag de dag niet een vanzelfsprekende hechte gemeenschap. Dat betekent dat intensieve sociale contacten niet (meer) behoren tot de vanzelfsprekende kenmerken van een buurt.

‘Burger wil weer geborgenheid’ kopte het NRC Handelsblad van 4 mei 2001. Volgens onderzoeksbureau Motivaction leeft in brede lagen van de bevolking ‘het gevoel dat de maatschappij ten onder dreigt te gaan aan de voortschrijdende individualisering’. Burgers hechten steeds minder belang aan vrijheid en zelfontplooiing en steeds meer belang aan waarden zoals sociale cohesie en geborgenheid. Mensen zijn bang voor het verlies aan sociale binding. Tegelijkertijd maken buurtbewoners, beleidsmakers en professionals zich druk over de veiligheid en leefbaarheid van buurten. Om de leefbaarheid van de woonomgeving te verbeteren, vinden groot-schalige renovaties en stadsvernieuwingen plaats. En om de gevoelens van onveiligheid te verminderen, wordt extra blauw op straat geplaatst. Maar deze aanpakken sluiten niet aan bij de sterkst bepalende factor voor veiligheid en leefbaarheid: de kwaliteit van de sociale relaties in de buurt. Vooral de mate waarin buurtbewoners met elkaar omgaan en de kwaliteit van dat contact bepalen namelijk in hoeverre mensen zich veilig voelen in hun buurt en hun buurt positief waarderen (Van Dijk e.a. 2000). Kortom, sociale cohesie, veiligheid en leefbaarheid vragen om beleid dat gericht is op de verbetering van de sociale structuur in wijken en buurten.

Na de grote opmars van de wijk- en buurtgerichte aanpak in de jaren tachtig en negentig, beginnen tegenwoordig tegengeluiden te klinken en zetten buurtsceptici en buurtromantici zich tegen elkaar af. De buutsceptici verwijten de buurtromantici de buurt te verheerlijken en wijzen op de vele sociale problemen die niet op buurtniveau aangepakt kunnen worden, zoals werkloosheid of onderwijsachterstanden. Natuurlijk heeft het buurtgericht werken zijn grenzen, bepaalde problemen kunnen nu eenmaal niet of moeilijk op buurtniveau worden opgelost. De schaal waarop gewerkt wordt, moet uiteraard bepaald worden door de schaal van het probleem dat men wil aanpakken. Problemen op het niveau van de leefwereld van bewoners (zoals sociale cohesie en leefbaarheid) vragen

dan ook om een aanpak op het niveau van die leefwereld oftewel op buurt-niveau (De Boer 1999). De buurt is immers dé plek waar mensen leven, elkaar ontmoeten en waar spanningen tussen bewoners met verschillende leefwijzen en belangen ontstaan. De buurt is ook voor een belangrijk deel bepalend voor de sociale dimensie van iemands leven en voor veel mensen zelfs bepalender dan familierelaties (Bussing en De Boer 1998). Zonder de buurt te romantiseren, kan hij worden beschouwd als een gemeenschap. Maar dan wel een complexe gemeenschap bestaande uit diverse arena's waarin verschillende groepen bewegen; groepen bewoners die elkaar soms betwisten, met botsende belangen, maar die ook gemeenschappelijke belangen hanteren, zoals veiligheid en prettig wonen. Sociale cohesie, samenhang en sociale integratie zijn inhoudsloze kreten zonder de actieve inzet van de mensen waar het om gaat, de buurtbewoners (Penninx 1999). Wie aan sociale cohesie en integratie wil werken, moet dicht bij de bewoners staan, hun wensen en vragen kennen en hen van daaruit actief betrekken bij sociale processen in de buurt.

1.2 Sociale integratie van generaties en culturen

De termen sociale cohesie en sociale integratie hebben beide betrekking op relaties tussen verschillende groepen burgers. Beide begrippen gaan (al worden zij op velerlei manieren gedefinieerd) over de mate waarin leden van verschillende groepen contacten onderhouden met elkaar, elkaar kennen, onderling begrip voor elkaar hebben enzovoort. Het bevorderen van sociale cohesie of sociale integratie betekent dan ook dat men zich richt op die groepen die weinig tot geen contact met elkaar hebben. Daarbij worden steevast twee soorten scheidslijnen genoemd: die tussen generaties en die tussen culturen. De scheiding tussen de generaties en de scheiding tussen bevolkingsgroepen van verschillende etnische en culturele achtergronden vertonen opvallende overeenkomsten, niet alleen in de mate waarin die scheidingen voorkomen, maar ook in de gevolgen ervan. Zowel jongeren en ouderen als allochtonen en autochtonen hebben in Nederland weinig onderling contact. Wanneer we kijken naar de relaties tussen de generaties, dan zien we dat bijna 63% van de 65-plussers weinig tot geen persoonlijk contact heeft met jongeren (Walker 1993). En ook veel jongeren leven nogal opgesloten in hun kleine kring van leeftijdsgenoten (Penninx 1999). Als we kijken naar de mate waarin allochtone en autochtone burgers contacten onderhouden met elkaar, dan zien we een soortgelijk beeld. Zo heeft de helft van de Turken en Marokkanen zeer weinig tot weinig contact met autochtonen (Dagevos 2001). Daarbij moet opgemerkt worden dat deze scheiding sterkt verschilt per bevolkingsgroep. De sociale afstand tussen Turken en Marokkanen enerzijds en autochtonen anderzijds is het grootst en tussen Surinamers en Antillianen en autochtonen het kleinst (van laatstgenoemde heeft ruim de helft intensief contact met autochtonen). Ook verschilt de mate van sociale integratie per leeftijdsgroep. Bij alle allochtone groepen gaat de tweede generatie het vaakst om met autochtonen en heeft de eerste generatie arbeidsmigranten het minste contact met autochtonen. Dat betekent dat vooral allochtone ouderen gescheiden leven van hun autochtone burens. Zo krijgen respectievelijk 62% van de Marokkaanse en 53% van de Turkse 55-plussers nooit een Nederlander op bezoek (cijfers uit 1998 – Dagevos 2001). Jongere allochtonen hebben weliswaar meer contact met autochtonen, maar het contact blijft beperkt. Zo krijgen 21% van de Marokkaanse en 39% van de Turkse jongeren tussen de 12 en 24 jaar nooit bezoek van een autochtoon (cijfers uit 1998 – Dagevos 2001). Bij de autochtone

bevolking ziet men een soortgelijk beeld. Meer dan eenderde van de autochtone 65-plussers komt nooit in aanraking met buitenlanders, tegen 14% van de 16- tot 44-jarigen (Esveldt en Traudes 2001).

Niet alleen hebben zowel de verschillende generaties als de verschillende etnische groepen in Nederland weinig onderling contact, ook de gevolgen van die scheidingen vertonen overeenkomsten. In dergelijke gevallen gaat het bekende gezegde 'onbekend maakt onbemind' op. Zo bestaat er een aanwijsbaar verband tussen het al of niet hebben van contacten met buitenlanders en de meningsvorming over buitenlanders. Nederlanders die in aanraking komen met allochtonen hebben over het algemeen een positievere mening over de aanwezigheid van buitenlanders (Esveldt en Traudes 2001). De generaties en de culturen in Nederland kennen elkaar niet. Dit leidt maar al te vaak tot vooroordelen, stereotypering, wantrouwen, discriminatie en sociale spanningen. Jongeren en ouderen, allochtonen en autochtonen leven grotendeels in hun eigen leeftijds- of culturele enclave en krijgen daardoor weinig prikkels om zich daadwerkelijk te verdiepen in leefwerelden die niet direct de hunne zijn. Wanneer de generaties of de culturen elkaar dan tegenkomen, blijken onbekendheid met de ander en vooroordelen het contact veelal te bemoeilijken. Taalverschillen en verschillen in omgangsvormen bestaan niet alleen tussen allochtonen en autochtonen, ook ouderen en jongeren praten en gedragen zich anders en leven als het ware in een andere wereld met andere gewoonten, normen en waarden.

Het feit dat de scheidslijnen tussen jong-oud en autochtoon-allochtoon elkaar veelal doorkruisen, maakt het beeld vaak complexer. Dit vraagt om een goede analyse ter plekke. In sommige buurten durven autochtone ouderen de straat niet meer op vanwege de rondhangende allochtone jongeren. Sommige allochtone ouderen geven Nederlandse jongeren de schuld van de in hun ogen afnemende waarden en normen bij hun eigen jeugd. De onbekendheid met de ander betekent echter niet dat de generaties en culturen elkaar niet willen kennen. Vaak bestaat wel de bereidheid om contacten op te bouwen, men weet alleen niet waar en hoe te beginnen.

Tegen deze achtergronden is het opmerkelijk dat jong en oud, allochtoon en autochtoon elkaar dagelijks tegenkomen. Juist in hun directe leefomgeving komen zij (al is het vluchtig) met elkaar in contact. Samen wachten zij bij de bushalte, de autochtoon doet boodschappen bij de Turkse super-

markt, de allochtone en autochtone moeders zitten beiden op de bankjes bij het speelplein en de kinderen kopen hun snoep in dezelfde winkel waar de oudere buurtbewoners hun boodschappen doen. De buurt is de plek waar deze gescheiden groepen elkaar tegenkomen. Soms leidt dat tot spanningen, tot fricties vanwege de verschillende opvattingen over en manieren van gebruik van de eigen woonomgeving. Maar dezelfde woonomgeving kan ook kansen bieden tot diepere ontmoetingen, tot onderlinge kennismaking en het vergroten van wederzijds begrip. De bestaande sociale afstand tussen generaties en verschillende bevolkingsgroepen is echter niet alleen van invloed op het sociaal klimaat in buurten of de relaties tussen de groepen, maar ook op de individuele leden van die groepen. Door hun gering contact met autochtonen en daardoor met de Nederlandse samenleving, weten bijvoorbeeld veel allochtone ouderen hun weg niet te vinden in het woud van Nederlandse hulpinstaties en regels. Allochtone ouderen met een afnemende gezondheid, blijven daardoor vaak verstoken van de zorg die zij nodig hebben. Thuiswonende autochtone ouderen met een afnemende gezondheid, dreigen op hun beurt, door het beperkte contact met andere generaties en met hun allochtone buren, vaak in een sociaal isolement te raken. Jongeren die zich terugtrekken in een klein kringetje van leeftijdsgenoten worden weer afgesneden van talloze leermogelijkheden en van de geschiedenis en krijgen onvoldoende kansen om empathie en begrip voor andere leefwerelden en opvattingen te ontwikkelen. De uitdaging is dan ook deze groepen te inspireren tot betrokkenheid bij elkaar en bij hun omgeving.

1.3 Op de ladder van sociale cohesie

Het bevorderen van sociale cohesie kent uiteenlopende ambitieniveaus, van vreedzaam langs elkaar heen leven tot daadwerkelijke onderlinge sociale betrokkenheid en beïnvloeding (Sprinkhuizen e.a. 1998, Duyvendak en Van der Graaf 2001). Het nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* hanteert een intergenerationeel trapmodel, dat drie niveaus, of treden, onderscheidt: elkaar ontmoeten; elkaar leren kennen; en iets voor elkaar betekenen. Bij de eerste trede, *elkaar ontmoeten*, gaat het om incidentele activiteiten of ontmoetingen met weinig diepgang of duurzaamheid. Buurtbewoners hebben weet van elkaars bestaan en ontmoeten elkaar zonder verdere verplichtingen. Bij de tweede trede, *elkaar leren kennen*, zijn de contacten dieper. De ontmoet-

tingen zijn minder oppervlakkig en mensen leren elkaar als individu kennen in plaats van als lid van een bepaalde groep. Er is sprake van uitwisseling tussen buurtbewoners en kennis over de ander. Bij de derde trede, *iets voor elkaar betekenen*, verdiepen de contacten zich nog verder. Er is sprake van persoonlijke betrokkenheid en onderlinge beïnvloeding. Buurtbewoners ontdekken dat zij gezamenlijke belangen hebben en dat zij iets voor elkaar kunnen betekenen. Zij bieden elkaar steun en hulp en voelen zich verantwoordelijk voor elkaar.

Duidelijkheid over de verschillende niveaus van sociale cohesie zegt echter niets over het gewenste niveau van contact. Het niveau van sociale cohesie dat nagestreefd wordt, is afhankelijk van de wensen van beleidsmakers, professionals, buurtbewoners zelf en natuurlijk de aard van de bestaande contacten in de buurt. In buurten waar de verschillende groepen helemaal geen contact met elkaar hebben, is streven naar de derde trede te hoog gegrepen. In dergelijke buurten zou het al mooi zijn om beginnende, veelal nog oppervlakkige contacten op het eerste niveau te stimuleren. Daarnaast is het goed mogelijk dat verschillende delen van de buurt, denk aan pleinen of straten, of aan specifieke bevolkingsgroepen, zich op verschillende treden van de trap bevinden. In een buurt met een geringe sociale samenhang tussen groepen kan de sociale samenhang binnen groepen groot zijn. Daarom is het van belang het model te beschouwen als trapmodel en specifiek aan te geven welke groepen men met elkaar in contact wil brengen. Bedenk daarbij dat men de bovenste trede niet kan bereiken zonder eerst de onderste treden te beklimmen. Het bevorderen van sociale cohesie is dan ook een langdurig proces van kleine stapjes. Wie buurtbewoners wil stimuleren tot betrokkenheid bij elkaar en bij de buurt, heeft alleen kans van slagen als laagdrempelige activiteiten worden ontwikkeld die aansluiten bij de belevings- en leefwereld van die bewoners. Dat is op zich al uitdaging genoeg, maar het wordt een nog grotere uitdaging als één activiteit ook nog zeer verschillende groepen moet aantrekken. Welke activiteiten spreken bijvoorbeeld zowel ouderen als jongeren en zowel allochtonen als autochtonen aan?

Buurtreminiscentie is een vorm van buurtontwikkeling die geschikt is voor het stimuleren van contacten en betrokkenheid tussen generaties en culturen. De uitwisseling van herinneringen en verhalen is een plezierige activiteit die buurtbewoners uit verschillende culturen en van verschillende leeftijden de kans geeft elkaar te ontmoeten. Zij leren elkaar beter

kennen, ontwikkelen onderling begrip en respect en klimmen zo omhoog langs de treden van het trapmodel. Maar niet alle deelnemers zullen even hoog klimmen. De meeste deelnemers zijn immers incidentele bezoekers van buurtreminiscentieactiviteiten, zoals scholieren bij wie de oudere buurtbewoners eens per jaar langskomen of veertigers die een keer langsgaan bij een uitwisseling in een winkel of in de moskee. Toch krijgen zij tijdens deze incidentele ontmoetingen inzicht in de leefwereld en geschiedenis van hun medebuurtbewoners. Een kleinere groep buurtbewoners klimt hoger op. Dit zijn vooral de vaste deelnemers. Zij onderhouden een intensiever contact, kennen elkaars naam en individuele geschiedenis. Zij voelen zich met elkaar verbonden. Een nog kleinere groep zal de derde trede betreden. Tussen hen ontstaan vormen van wederzijds contact en beïnvloeding waarin betrokkenen de ontmoeting van verschillende waarden en normen positief waarderen. Soms ontstaan hieruit vriendschappen en onderhoudt men ook buiten het project contact. Niet iedereen wil de 'hoogste' trede beklimmen. Verschillende buurtbewoners hebben verschillende wensen en ambities. Wel draagt ieder mens op zijn hoogst persoonlijke manier bij aan het mozaïek van de herinneringen, belevenissen en vertellingen. De buurt vol verhalen is een vrij toegankelijk podium waarop ieders verhaal telt.

2 Reminiscentie

‘[...] bracht ik [...] gedachteloos een lepeltje thee waarin ik een stukje madeleine gesopt had naar mijn mond. Maar op het moment dat deze met koekkruimels vermengde slok thee mijn gehemelte raakte, kreeg ik een schok en concentreerde ik mijn aandacht op wat er voor buitengewoons in mij gebeurde. [...] En opeens schoot de herinnering mij te binnen. Het was de smaak van het stukje madeleine, dat tante Léonie mij zondagsmorgens in Combray [...] als ik haar in haar kamer goedemorgen kwam zeggen, gaf, nadat ze het in de lindebloesemthee had gedoopt.’ (Proust 1979)

Wie het van Dale woordenboek openslaat ziet reminiscentie als volgt gedefinieerd: *de gedachte aan iets uit het verleden dat enige overeenkomst vertoont met wat men op een bepaald moment waarneemt*. Reminiscentie is meer dan simpelweg herinneren. Bij reminiscentie gaat het altijd om de koppeling tussen heden en verleden.

2.1 Wat is reminiscentie?

Reminiscentie is een methodiek voor het activeren van mensen tot communicatie met anderen. De methodiek is gericht op continuïteit, op het leggen van een continue keten tussen verleden, heden en toekomst. Door middel van prikkels (voorwerpen, foto's, geuren of verhalen van anderen) komen bij de reminiscentiedeelner herinneringen op aan een gebeurtenis of omstandigheid uit het verleden. Deze prikkels worden in het Engels *triggers* genoemd, oftewel 'reactiestarters', iets dat aanzet tot een reactie. Het gebruik van triggers geeft aan dat reminiscentie meer is dan gezellig keuvelen over vroeger. Het is een gestructureerde activiteit die een doelgerichte begeleiding vereist (Buijssen en Poppelaars 1997). De opgeroepen herinneringen worden gebruikt om deelnemers te activeren en om contacten tussen personen te stimuleren. In de ouderenzorg wordt de

methodiek al langere tijd toegepast om zorgverleners een beter beeld te geven van hun dementerende patiënten of om de communicatie tussen patiënt en familieleden te bevorderen. Reminiscentie is met andere woorden een middel dat toegepast wordt om een bepaald doel te bereiken, het is nooit het doel op zich.

Vaak worden de termen *oral history*, *life review* en *reminiscentie* door elkaar gebruikt. Bij alledrie werkwijzen staan immers herinneringen centraal. Toch zijn zij zeer verschillend. Oral history is gericht op het verzamelen van mondelinge overleveringen waarbij het vertelde een aanvulling of correctie vormt op de officiële, ‘feitelijke’ geschiedschrijving. Reminiscentie daarentegen is niet gericht op feiten, maar op beleving; op hoe iemand gebeurtenissen of omstandigheden uit het verleden heeft ervaren. Bij life review gaat het om een bewust proces van opnieuw overzien en herwaarderen van het leven, een methode die vaak wordt toegepast door psychologen en psychiaters als een vorm van therapie. Reminiscentie is echter geen therapie en ook niet gericht op een gestructureerde herwaardering van het leven (Buijssen en Poppelaars 1997). De positieve therapeutische effecten van life review kunnen zich ook voordoen bij reminiscentie, maar zijn geen doel van de methode. Het feit dat reminiscentie geen therapie is, blijkt vooral uit het feit dat de werkwijze alleen gericht is op ‘verwerkte herinneringen’. Onverwerkte herinneringen of herinneringen die nog traumatische reacties oproepen, horen niet thuis in een reminiscentiegroep, maar bij een psycholoog of psychiater. Dat wil niet zeggen dat herinneringen aan onprettige gebeurtenissen of verdrietige herinneringen taboe zijn. Deze zullen naarmate het vertrouwen en het gevoel van geborgenheid groeit zeker aan bod komen. Het gaat erom dat de herinneringen die opgeroepen worden onproblematisch zijn en dat de deelnemer na een lach of een traan verder kan gaan. In hoofdstuk 8 worden enkele handreikingen gegeven over hoe met emoties kan worden omgegaan tijdens reminiscentiebijeenkomsten.

2.2 Een beknopte geschiedenis van reminiscentie

Iedereen haalt wel eens herinneringen op, maar ouderen zijn, zo is al lang bekend, daar meer toe geneigd dan jongeren. Lange tijd werd ‘praten over vroeger’ echter gezien als een teken van aftakeling. Ouderen die veel met het verleden bezig waren, waren ‘niet meer bij de tijd’ en de neiging tot herinneringen ophalen werd beschouwd als een teken van geestelijke

achteruitgang (Buijssen en Poppelaars 1997). Deze opvatting bestond al in de Oudheid en bleef tot ver in de twintigste eeuw bestaan. Ouderen die verhalen over het verleden vertellen, zo beweerde Aristoteles, lijden aan een gebrek aan hoop voor de toekomst (Moody 1984). En ook een recentere filosofe, Simone de Beauvoir, was negatief over de interesse die ouderen hebben in het verleden. In haar boek *De ouderdom* (1987) beweert zij dat die verbintenis met het verleden een existentiële misvatting is en niet een positieve reactie op het ouder worden. Niet alleen filosofen dachten zo over reminiscentie, ook maatschappelijk werkers, psychiaters, psychologen, artsen, verzorgenden en vele anderen die met ouderen werkten, vonden het onwenselijk als ouderen veel met het verleden bezig waren. Begin jaren zestig begonnen de gedachten over het ophalen van herinneringen te veranderen. De Amerikaanse gerontoloog Robert Butler publi-

ceerde een artikel waarin hij betoogde dat het ophalen van herinneringen niet een ziekelijk verschijnsel is, maar juist essentieel is voor succesvol ouder worden (Butler 1963). Butler baseerde zich daarbij op de levenslooptheorie van de psycholoog Erikson, die de menselijke levensloop onderverdeelt in verschillende ontwikkelingsstadia. Ieder stadium heeft volgens Erikson een specifiek thema met een daaraan verbonden 'opdracht'. Volgens hem is het opmaken van een levensbalans essentieel voor de laatste levensfase. Volgens Butler levert het ophalen van herinneringen ouderen de materialen die zij nodig hebben om die levensbalans op te kunnen maken. Dankzij Butler ontstond het besef dat herinneringen ophalen niet een teken van verval of leven in het verleden is, maar juist een gezonde reactie van ouderen en een manier om continuïteit tussen het verleden en het heden te waarborgen. Uit dit besef is de reminiscentie-methode ontstaan.

Inmiddels is de reminiscentiemethode een veel gebruikte methodiek, vooral in de zorgsector, die zowel individueel als in groepsverband wordt toegepast. Activiteitenbegeleiders, verzorgenden en in toenemende mate ook ouderenwerkers gebruiken reminiscentie met diverse doelstellingen. Soms wordt reminiscentie gebruikt als gezelligheidsactiviteit, soms als sociale activeringsactiviteit en soms als onderdeel voor de zorg voor dementerende ouderen. De werkwijze heeft zijn waarde inmiddels bewezen en wordt beschouwd als een constructieve en creatieve werkwijze waarbij herinneringen uit het verleden worden gebruikt om meer greep te krijgen op het heden en daarmee ook op de toekomst (Gibson 1994).

2.3 Remiscentie in maatschappelijk perspectief

In de moderne samenleving vinden maatschappelijke ontwikkelingen plaats die het reminiscentiegedrag onder ouderen bevorderen en stimuleren. Centrale ontwikkelingen die van invloed zijn op reminiscentiegedrag zijn: leeftijdsstratificatie, snelle sociale veranderingen, de inrichting van de ouderenzorg en de culturele beeldvorming over ouderen (Lamme en Baars 1995).

- *Leeftijdsstratificatie*: Onze huidige maatschappij wordt gekenmerkt door leeftijdsstratificatie, dat wil zeggen dat het maatschappelijk leven wordt gestructureerd op basis van leeftijd. Iemands sociale rol hangt dan ook voor een deel samen met zijn of haar leeftijd. Met het ouder worden verliest men oude sociale rollen, zoals die van werknemer of

opvoeder. In de meeste levensfasen groeit men door van de ene naar de andere sociale rol (van leerling naar student naar werknemer). Wie echter de laatste levensfase ingaat, ontdekt dat er geen vastgestelde nieuwe sociale rollen zijn. Dit geldt in nog sterkere mate voor de eerste generatie migranten, omdat zij geen voorbeelden hebben van eerdere generaties die in Nederland oud zijn geworden. Ouderen worden dan ook gedwongen zelf op zoek te gaan naar hun rol in de maatschappij. Reminiscentie kan daarbij een belangrijke rol spelen. Door terug te kijken op het verleden en over de herinneringen te praten met anderen kunnen ouderen zichzelf en hun sociale rol herdefiniëren.

- *Snelle sociale veranderingen*: Ook de snelle sociale veranderingen in de westerse samenleving zijn van invloed op het reminiscentiegedrag, vooral wanneer die veranderingen in een zodanig snel tempo plaatsvinden dat oude vanzelfsprekendheden verdwijnen. Normen, waarden en sociale omgangsvormen veranderen en kunnen ouderen het gevoel geven niet meer bij de tijd te zijn. Hierdoor gaan zij terugblikken op hun leven. In reminiscentiegroepen voorkomt men dat dit uitmondt in pure nostalgie. Die mag er zijn, maar de herinneringen zijn ook aangrijpingspunt voor een veranderingsproces waarin ouderen hun persoonlijke ideeën en ervaringen herinterpreteren en zich opnieuw oriënteren op de samenleving.
- *Inrichting van de ouderenzorg*: De wijze waarop de ouderenzorg is georganiseerd, stimuleert ook het reminisceren onder ouderen. Alhoewel het in toenemende mate wordt gestimuleerd dat ouderen thuis blijven wonen, worden nog altijd veel ouderen opgenomen in een zorgvoorziening wanneer gezondheidsproblemen zich voordoen. Opname in een zorgvoorziening is een zodanig ingrijpende gebeurtenis dat mensen geneigd zijn een balans op te maken van hun leven.
- *Culturele beeldvorming*: Tot slot speelt ook culturele beeldvorming een rol bij reminiscentie. Het klassieke beeld van ouderen als bewaarders van het verleden, wijze adviseurs of sleutels naar de geschiedenis, bestaat nog altijd. Van ouderen wordt nu eenmaal verwacht dat zij verhalen vertellen. Deze sociale verwachtingen stimuleren ouderen dan ook tot het vertellen van verhalen over het verleden en daarmee tot het ophalen van herinneringen. Reminiscentiegroepen zijn er echter niet op uit om deze vermeende wijsheid van ouderen te accentueren, maar om bewustwording en communicatie met anderen te stimuleren.

2.4 De positieve effecten van reminiscentie

Butler (1963) betoogde in de jaren zestig dat reminiscentie belangrijk is voor het opmaken van de levensbalans. In de daaropvolgende decennia zijn uit onderzoek en in de praktijk talloze andere voordelen van reminiscentie ontdekt. Zo toonde onderzoek aan dat oudere mannen die regelmatig reminisceren minder vaak depressief zijn dan hun leeftijdsgenoten die niet of weinig reminisceren (Lewis 1971). De belangrijkste voordelen van reminiscentie worden hier kort samengevat (zie voor een uitgebreider overzicht Buijssen en Poppelaars 1997 of Gibson 1994). Reminiscentie:

- voorkomt sociaal isolement;
- biedt ouderen een sociale rol;
- versterkt het gevoel van identiteit en eigenwaarde;
- draagt bij aan begrip;
- geeft plezier.

Reminiscentie voorkomt sociaal isolement

Door het overlijden van vrienden, kinderen die verhuizen, slechte gezondheid en verminderde financiële draagkracht krijgen veel ouderen te maken met een krimpend sociaal netwerk. Ouderen die aan een reminiscentie-groep deelnemen, leggen nieuwe contacten en sluiten nieuwe vriendschappen. Door herinneringen met elkaar te delen ontstaat snel een band tussen de deelnemers.

Reminiscentie biedt ouderen een sociale rol

Ouderen hebben vaak het gevoel weinig meer te kunnen bieden aan anderen. Reminiscentie biedt hen een nieuwe rol, namelijk die van verteller. Zeker als de methodiek ook is gericht op de verspreiding van verhalen (bijvoorbeeld op scholen) krijgen ouderen het gevoel weer nuttig te zijn. Zij genieten er zichtbaar van als zij iets kunnen vertellen wat een ander nog niet wist.

Reminiscentie versterkt het gevoel van identiteit en eigenwaarde

Mensen definiëren zichzelf aan de hand van hun geschiedenis. Reminiscentie biedt ouderen dan ook de kans om te ontdekken en te laten zien wie zij (willen) zijn. Dit versterkt hun gevoel van identiteit, eigenwaarde en zelfvertrouwen en helpt hen ontdekken hoe uniek zij zijn.

Reminiscentie draagt bij aan begrip

De verhalen die de deelnemers met elkaar en met anderen delen, helpen om onderling begrip tot stand te brengen. Als je weet wat iemand heeft meegemaakt, kun je beter zijn of haar gedrag en opvattingen begrijpen. Onderling begrip is vaak ook de eerste stap naar wederzijds respect.

Reminiscentie geeft plezier

Een vaak vergeten voordeel van reminiscentie is simpelweg dat de meeste mensen er plezier aan beleven. Dat dit plezier niet alleen is voorbehouden aan ouderen, blijkt bijvoorbeeld uit de populariteit van tv-programma's zoals *Klasgenoten* of *In de hoofdrol* (Buijssen en Poppelaars 1997). De meeste deelnemers beschouwen reminiscentie dan ook in eerste instantie vooral als een vorm van vermaak, zij doen mee 'omdat het leuk en gezellig is'. Dit, vaak vergeten, voordeel is wellicht de belangrijkste verklaring voor het succes van reminiscentiegroepen.

2.5 De gemeenschap als narratieve structuur

Herinneren is niet enkel een individuele bezigheid, maar ook een sociale activiteit. Zo worden individuele herinneringen vaak in groepsverband opgehaald en gebeurt reminiscentie vooral in interactie met anderen. Herinneringen spelen ook een belangrijke rol in de interactie tussen het individu en zijn omgeving. Op basis van vorige ervaringen reageren mensen op hun omgeving en op basis van hun huidige omgeving herinterpreteren mensen hun vorige ervaringen. Dat betekent dat reminiscentie niet uitmondt in de constructie van permanente beelden of verhalen. Omdat herinneringen altijd verbonden zijn met hun context, veranderen zij steeds. Herinneringen zijn met andere woorden constructies van het moment die zowel het heden als het verleden reflecteren. Door middel van het verleden begrijpen en definiëren mensen het heden en tegelijkertijd begrijpen en herinterpreteren zij het verleden door middel van het heden (Lamme en Baars 1995, Ter Steege e.a. 1994).

Wanneer men samen herinneringen ophaalt en met elkaar deelt, bijvoorbeeld wanneer het oude familiealbum wordt doorgebladerd, dan gebeurt er iets bijzonders. Dan komen de verschillende herinneringen met elkaar samen en reikt hetgeen men zich herinnert verder dan de som van alle individuele herinneringen. De gedeelde herinneringen vormen een basis voor toekomstige reminiscentie en dragen collectief bij aan de recon-

structie van wat een gemeenschap ‘weet’ (Middleton and Edwards 1971). Volgens Robert Bellah en anderen (1985) is een ‘echte’ gemeenschap een ‘gemeenschap van herinneringen’ (*community of memory*) die het verleden niet vergeet. Om het verleden niet te vergeten moet een gemeenschap zijn verhaal steeds weer opnieuw vertellen. Door de verhalen te herhalen zorgt de gemeenschap voor een basis en context voor de toekomst. ‘Alleen door het vertellen van verhalen weten we wie we zijn en wat we moeten doen’, zei de filosofe Martha Nussbaum (Brugman 2000). Mensen geven hun leven vorm door de verhalen die zij vertellen en horen. Deze narratieve structuur van het leven impliceert dat mensen met elkaar verbonden zijn door de verhalen die zij met elkaar delen (Brugman 2000). Elke nieuwe generatie treedt toe tot een gedeelde historische wereld, een bestaand systeem van conventies en verwachtingen. Deze historische cultuur overstijgt ieder individueel leven en geeft vorm aan de toekomst (Moody 1984). Het delen van herinneringen en verhalen maakt het mogelijk het leven en de gemeenschap te bewerken tot een ervaren eenheid. Het ontwikkelen en versterken van een narratieve structuur, dat wil zeggen het verbinden van mensen door de verhalen die zij met elkaar delen, vormt het centrale doel van buurtreminiscentie.

3 Buurtreminiscentie

‘De verscheidenheid vind ik zo leuk. Dat ik dit nog aan het einde van mijn leven meemaak, met elkaar delen terwijl wij zo gescheiden hebben geleefd’ –
Nederlandse deelnemster buurtreminiscentie

In het vorige hoofdstuk is uiteengezet dat reminiscentie verschillende belangrijke functies kan vervullen: het kan ouderen activeren en sociaal isolement voorkomen. Het kan deelnemers een gevoel van identiteit en eigenwaarde geven en onderlinge contacten en onderling begrip stimuleren. Tot slot kan het mensen met elkaar verbinden. Daarnaast bleek dat herinneringen een belangrijke sociale rol vervullen. Gedeelde herinneringen bieden een gemeenschap een basis voor de toekomst en dragen ertoe bij dat mensen een aantal gemeenschappelijke kenmerken leren herkennen. Door deze functies van de reminiscentiemethodiek te verbinden met het sociale leven in de buurt, is een nieuwe vorm van groepsreminiscentie ontstaan: buurtreminiscentie.

3.1 Met herinneringen werken aan buurtontwikkeling

Buurtreminiscentie is een methodiek die herinneringen gebruikt om mensen te activeren, communicatie tussen groepen buurtbewoners te stimuleren, de kwaliteit van sociale relaties in buurten te verbeteren en de sociale cohesie in buurten te versterken.

Buurtreminiscentie wijkt op enkele gebieden af van de traditionele methode van groepsreminiscentie, zoals onder meer beschreven door Buijssen en Poppelaars (1997) en Gibson (1994). In hoofdlijnen ziet de traditionele reminiscentiemethodiek er als volgt uit. In de eerste fase, de ontsluitingsfase, komen de deelnemers in een besloten groep bijeen en worden door middel van *triggers* herinneringen opgehaald over diverse thema's. De vertelde verhalen worden over het algemeen geregistreerd. Ze

worden bijvoorbeeld op geluidsband opgenomen en verwerkt tot verslagen. In de tweede fase, de vertolkingsfase, kiezen de deelnemers enkele verhalen uit de grote brei van gedeelde herinneringen. Deze verhalen worden bewerkt tot verschillende presentatievormen, zoals herinneringskoffers (koffers vol voorwerpen die samenhangen met verhalen uit het verleden), een toneelstuk of een fototentoonstelling. Pas aan het einde van het reminiscentietraject, in de verspreidingsfase, zetten de deelnemers de stap naar buiten en bezoeken zij met hun verhalen, herinneringskoffers, toneelstuk of tentoonstelling scholen, bibliotheken, buurthuizen enzovoort.

Er zijn drie belangrijke verschillen tussen buurtreminiscentie en de traditionele reminiscentiemethodiek. Het eerste verschil is de mate van openheid. Volgens de traditionele methode komen de deelnemers pas met andere personen in contact aan het einde van het project, wanneer zij hun herinneringen presenteren. Bij buurtreminiscentie is het delen of verspreiden van verhalen niet de uitkomst van het proces, maar een essentieel onderdeel ervan. Omdat uitwisseling een belangrijk doel van het buurtreminiscentieproces is, legt men veel minder nadruk op de beslotenheid van de groep. In tegenstelling tot de traditionele reminiscentiemethodiek wordt bezoek van buitenstaanders aan de bijeenkomsten niet als onwenselijk beschouwd. De reminiscentiegroepen worden juist gestimuleerd tot openheid. Alleen aan het allereerste begin van het project werkt men gedurende korte tijd met besloten groepen.

Een tweede verschil is dat buurtreminiscentie minder gericht is op overdracht en meer op uitwisseling. Dat betekent dat traditionele presentatievormen, die over het algemeen niet bijdragen tot echte uitwisselingen (zoals toneelstukken, video's of boeken), nauwelijks worden gebruikt. De methodiek is veel meer gericht op activiteiten waarin de deelnemers andere buurtbewoners stimuleren tot uitwisseling. De deelnemers aan een buurtreminiscentieproject zijn niet alleen vertellers, maar voortrekkers van een zich alsmaar uitbreidend netwerk van sociale connecties in de buurt. Ze zijn als het ware een steen in de vijver die alsmaar grotere rimpelingen teweegbrengt.

Een derde, misschien wel vanzelfsprekend, verschil tussen buurtreminiscentie en de traditionele reminiscentiemethodiek is dat buurtreminiscentie plaatsvindt in en gebruikmaakt van de sociale context van de buurt. Gedurende het proces gaat men na welke personen en organisaties in de

buurt betrokken kunnen worden bij het proces. Daarbij gaat het niet alleen om de traditionele instanties die werken aan sociale buurtontwikkeling, maar om alle personen en organisaties in de buurt. Het gaat niet alleen om opbouw-, ouderen- en jongerenwerk, scholen of buurthuizen, maar ook om Surinaamse eethuizen, Turkse koffiehuisen, kerken, moskees, winkels, bibliotheken, bedrijven, speeltuinen enzovoort. Alleen door zo veel mogelijk mensen, bedrijven en organisaties in een buurt te betrekken bij het proces kan daadwerkelijk een buurt vol verhalen worden gecreëerd.

3.2 *Intergenerationele en interculturele reminiscentie*

Buurtreminiscentie is gericht op het versterken van de sociale cohesie in buurten en het verbeteren van de sociale relaties tussen verschillende

groepen buurtbewoners. Zoals we in hoofdstuk 1 al hebben gezien, zijn er twee belangrijke scheidslijnen tussen buurtbewoners: die tussen ouderen en jongeren en die tussen allochtonen en autochtonen. Alhoewel buurtreminiscentie gericht is op het betrekken van alle buurtbewoners ongeacht leeftijd of herkomst, besteed de methodiek bijzondere aandacht aan het tot stand brengen van uitwisselingen tussen jong en oud en tussen allochtoon en autochtoon, omdat uitwisselingen tussen deze groepen het minst vanzelfsprekend zijn.

Interculturele reminiscentie

Door hun herinneringen uit te wisselen leren groepen van verschillende etnische afkomst elkaar kennen. Zij leren elkaars gewoontes en achtergrond kennen, ontwikkelen daardoor wederzijds begrip en zelfs respect en leren dat bestaande beelden gebaseerd zijn op vooroordelen. Velen zijn verbaasd over wat zij ontdekken.

Een oudere Turkse man heeft net verhalen van Nederlandse buurtbewoners gehoord over wie vroeger wel en niet met elkaar omging in de buurt: de verhalen van de verzuiling en de kloof tussen katholieken, protestanten, communisten en socialisten. Hij vertelt enthousiast over wat hij gehoord heeft. 'Dat wist ik niet. Dat wist ik niet', blijft hij maar herhalen. 'Nu praten zij met elkaar. Nu doen zij in de Turkse winkel boodschappen. Nu praten zij met ons. Dat is mooi.'

De Nederlandse deelneemster schudt haar hoofd. De verhalen die de Marokkaanse ouderen net vertelden over hun komst naar Nederland hebben diepe indruk gemaakt. 'Ongelofelijk. Ik wist helemaal niet dat het zo was gegaan. Het is net alsof ze het over een veekeuring hebben, zoals er met hen is omgegaan. En wij wisten hier van niks. Wij dachten dat ze gewoon kwamen. Je gaat toch anders tegen ze aankijken als je dat weet. Wat zij niet hebben meegemaakt zeg.'

Een aandachtspunt bij interculturele reminiscentie is dat de nadruk wordt gelegd op de overeenkomsten tussen de culturen en niet op de verschillen. De verschillen komen sowieso wel naar voren, maar het zijn de overeenkomsten die mensen uit verschillende culturen met elkaar kunnen verbinden (Viets 2000). Een ander belangrijk aandachtspunt betreft de

culturele vooroordelen van de groepsbegeleiders zelf (Nelissen 2000). Vaak zijn mensen zich niet bewust van hun vooroordelen, maar komen die wel naar voren, bijvoorbeeld wanneer de reminiscentiewerker *triggers* uitkiest. Dan blijkt bijvoorbeeld dat de meeste *triggers* Nederlands zijn, zoals groene zeep, een herenhoed of een corselet. Het is belangrijk dat reminiscentiewerkers alert zijn op hun eigen culturele vooroordelen of ingenomenheid (Gibson 1994). Door reminiscentiewerkers uit de verschillende etnische groepen aan te trekken kan het insluipen van dergelijke vooroordelen worden voorkomen en kan gezorgd worden dat de werkwijze ook aansluit bij de leefwereld van de allochtone deelnemers. Let wel, het feit dat een reminiscentiewerker van een bepaalde etnische afkomst is, wil niet zeggen dat die niet 'Nederlands denkt'. Zo had een jonge Turkse reminiscentiewerker moeite met het motiveren van de Turkse deelnemers. Zelf zei zij daarover: 'Ik weet ook niet precies wat het beste werkt bij Turkse deelnemers. Ik ben hier opgegroeid, ging hier naar school. Eigenlijk ben ik te Nederlands.' Soms vergeten Nederlandse reminiscentiewerkers rekening te houden met de ramadan en de lange vakanties in het vaderland van veel allochtone deelnemers. Het project loopt dan onverwacht vertragingen op omdat de activiteiten gedurende de ramadanmaand en de drie zomermaanden nagenoeg stilliggen. Ook worden Nederlandse reminiscentiewerkers en projectleiders die niet gewend zijn met andere culturen te werken soms geconfronteerd met voor hen onvoorstelbare situaties, zoals deelnemers die weigeren met een reminiscentiewerker samen te werken omdat die bepaalde normen en waarden overschrijdt, bijvoorbeeld omdat zij hebben ontdekt dat hij of zij alcohol drinkt tijdens de ramadan. Soms zijn reminiscentiewerkers weer te voorzichtig. Zo maakt men zich bijvoorbeeld vaak grote zorgen over het mengen van allochtone mannen en vrouwen of over de taalbarrières. Veel eerste generatie allochtonen spreken immers geen tot gebrekkig Nederlands. In de praktijk blijkt taal vaak een minder groot probleem te zijn dat verwacht. Veel allochtone ouderen blijken uiteindelijk beter Nederlands te spreken dan zij zelf dachten. De drang om hun verhaal te vertellen helpt hen om hun taalangst te overwinnen.

De Marokkaanse deelnemers waren bezorgd. Volgens hen konden zij onvoldoende Nederlands spreken om hun verhalen te vertellen aan de Nederlandse deelnemers. Daarom besloot de Marokkaanse reminiscentiewerker als tolk op

te treden. De deelnemers zouden hun verhalen in hun eigen vertrouwde taal vertellen en hij zou ze vertalen. Toen de eerste Marokkaanse man echter naar voren kwam begon hij tot ieders verbazing ineens in het Nederlands te vertellen. Zijn Nederlands was alles behalve perfect, maar dat hinderde niet. Zijn verhaal was prima te begrijpen.

Niet alleen spreken veel allochtone ouderen beter Nederlands dan ze zelf denken, zij helpen elkaar in de praktijk vaak ook en vertalen stukjes verhaal of woorden voor elkaar. Dit doet echter niet af aan het belang van een reminiscentiewerker die de eigen taal spreekt. Uitgangspunt blijft immers dat ook diegenen die geen of minder goed Nederlands spreken mee kunnen doen.

Intergenerationele reminiscentie

Uitwisselingen tussen jongeren en ouderen kunnen onderling begrip tussen generaties bevorderen. Jong en oud leren elkaar kennen en verdrijven zo oude stereotypen en vooroordelen.

In Breda wisselden gepensioneerde fabrieksarbeiders en studenten van de Hogeschool hun herinneringen uit aan de hand van door de studenten gemaakte herinneringskoffers. Achteraf vertellen de oudere deelnemers dat zij onverwachte dingen hebben geleerd over de jongeren. Zo dachten enkele ouderen dat de jongeren van tegenwoordig overmatig gericht zijn op seks. ‘Kijk maar wat er allemaal op tv wordt uitgezonden voor hen’, werd er gezegd. Tijdens de uitwisseling kwam een afstandsbediening tevoorschijn uit een herinneringsdoos. Naar aanleiding daarvan ontstond een gesprek over televisie nu en vroeger. Tot grote verbazing van de ouderen bleken veel jongeren bezwaar te hebben tegen de vele seks op televisie, ook zij spraken van moreel verval.

Het doorgeven en delen van de persoonlijke geschiedenis vormt voor veel ouderen een belangrijke drijfveer om deel te nemen aan een reminiscentieproject. De Marokkaanse ouderen van het reminiscentieproject in Lombok vertelden telkens weer hoe belangrijk zij het vinden dat jongeren weten wat zij hebben meegemaakt. Dat de jeugd besef heeft van hoe zij naar Nederland zijn gekomen, van de tegenslagen die zij overwonnen hebben en van wat zij bereikt hebben. Door hun verhalen en geschiedenis

te delen met jongeren, ontwikkelen ouderen een nieuwe sociale rol en ontvangen zij erkenning en waardering. Bovendien krijgen zij door de uitwisselingen een nieuwe binding met jongere generaties, wat hun leven verrijkt (Bender 1994).

Ook voor de jongeren is uitwisseling met ouderen van belang. Ten eerste omdat de geschiedenis daarmee voor hen tot leven komt. Zij krijgen inzicht in het verleden waardoor zij het heden beter kunnen begrijpen. Ook kan het hen helpen bij de ontdekking van hun eigen identiteit, een belangrijke ontwikkelingsstaak voor jongeren. Zoals een oudere Marokkaanse deelnemer het verwoordde: 'Ze moeten weten waar zij vandaan komen om te weten wie zij zijn'. Wanneer er sprake is van daadwerkelijke uitwisseling (en niet enkel overdracht van oud naar jong) dan leidt de uitwisseling vaak ook tot erkenning en waardering voor de jongeren bij de ouderen. Zo kregen de oudere fabrieksarbeiders in Breda na een uitwisseling met de studenten meer inzicht in wat de jeugd van tegenwoordig meemaakt en hoe zij het leven beleven. Een oudere deelnemer vertelde achteraf:

'Ik had geen idee waar ze mee bezig waren. Het is echt niet gemakkelijk om nu jong te zijn hoor. Ze hebben zoveel keuzes. Die hadden wij niet. Voor ons was alles uitgestippeld. Zij moeten veel meer zelf uitzoeken. Dan denk ik: het is ook helemaal niet raar dat het wel eens misgaat. Eigenlijk is het ontzettend knap dat zoveel jongeren het wel goed doen.'

Buurtreminiscentie gaat om uitwisseling, niet om overdracht. Het is belangrijk dat dit ook geldt voor de uitwisselingen tussen jong en oud. Juist waar het om contacten tussen de generaties gaat, denkt men vaak alleen aan de overdracht van oud naar jong. Het besef dat ook jongeren een geschiedenis en herinneringen hebben, wordt door velen vergeten. De geschiedenis die jongeren meemaken verschilt bovendien wezenlijk van die van ouderen. Ook het hier en nu maken zij in een andere levensfase mee en beleven zij daardoor anders. Bovendien maken zij zich bepaalde ontwikkelingen, zoals technologische nieuwigheden, vaak gemakkelijker eigen. Hierdoor kunnen ouderen veel van hen leren en krijgen jongeren een belangrijke sociale rol: namelijk die van leraar en brug naar het heden.

3.3 De methodiek in kort bestek

Buurtreminiscentie bestaat uit drie fasen, die in hoofdstuk 5 tot en met 7 uitgebreid besproken worden. De overstap naar de volgende fase wordt telkens gekenmerkt door een verbreding van het aantal betrokkenen. Het is een proces van alsmaar groter wordende kringen.

Fase 1: Leren reminisceren

De eerste fase is erop gericht herinneringen te leren ophalen en te ontdekken wat een goed verhaal is. Dit gebeurt in kleine besloten groepen, vaak onderverdeeld naar etnische afkomst of geslacht, al naar gelang dat vanzelfsprekend is in de betreffende groep. Doel van deze groepen is het creëren van een veilige, vertrouwde omgeving waarin deelnemers tot vertellen kunnen komen.

Fase 2: Leren uitwisselen

In de tweede fase worden de groepen gemengd. Hierdoor ontstaan nieuwe, gemengde groepen met deelnemers uit alle oorspronkelijke groepen. Deze fase is gericht op het leren uitwisselen van verhalen. De gemengde groepen hebben als doel het op een kleinschalig en relatief veilige schaal leren delen van verhalen en herinneringen met anderen.

Fase 3: Leren werken aan een narratieve buurt

In de laatste fase streeft men naar het creëren van een zogenoemde narratieve buurt, een buurt waar op allerlei plekken, tussen allerlei personen herinneringen worden opgehaald en verhalen worden verteld. De deelnemers van de eerste twee fasen trekken de buurt in en stimuleren andere bewoners tot reminiscentie en uitwisseling van hun verhalen. De laatste fase heeft als doel 'continue lussen' te creëren vanuit enkele centrale punten in de buurt, oftewel om reminiscentieactiviteiten op te zetten die weer nieuwe reminiscentieactiviteiten stimuleren enzovoort.

4 Fase I: Leren reminisceren

‘Ja dat klopt, er waren hier geen islamitische slagers. Vroeger praatten wij veel over vlees, of het wel of niet goed was. Op een dag hoorden wij dat er twee imams uit Marokko waren gekomen naar Nederland. Een is naar Rotterdam gegaan en een is naar Utrecht gekomen. Hij vertelde ons toen over vlees. Wij mogen het wel kopen, maar wel goed wassen en voor het eten Besmi Allah (in de naam van God) zeggen’ – Marokkaanse deelnemer tijdens de derde reminiscentiebijeenkomst

‘Het is belangrijk dat anderen onze verhalen horen. Dan weten zij wie wij zijn’ – Turkse deelnemer

Buurtreminiscentie is een activeringsmethodiek gericht op sociale integratie. Net als alle activeringsmethodieken begint ook buurtreminiscentie met het opbouwen van vertrouwen, erkenning en waardering voor de persoon en zijn verhaal. In de eerste fase komen de groepen dan ook in besloten, herkenbare en veilige groepen bijeen. Zij worden gestimuleerd tot vertellen en leren dat hun verhalen waardevol zijn. Hierdoor ontstaan gevoelens van zelfvertrouwen en trots. Aan het einde van de eerste fase zijn de deelnemers zover dat zij hun verhalen met anderen willen delen.

Doelstellingen van fase I:

- creëren van een veilige en vertrouwde omgeving;
 - deelnemers informeren over het doel van het project;
 - deelnemers leren reminisceren;
 - deelnemers stimuleren tot vertellen;
 - deelnemers helpen ontdekken wat een ‘goed’ verhaal is;
 - deelnemers voorbereiden op de volgende fase.
-

Globale opzet van fase I:

- duur: twee tot drie maanden (eventuele vakanties niet meegerekend);
 - rond de zeven reminiscentiebijeenkomsten in besloten groepen van gemiddeld acht personen, onderverdeeld naar culturele afkomst en eventueel geslacht, begeleid door twee reminiscentiewerkers in de moedertaal van de groep;
 - minimaal één bezoek van elke reminiscentiewerker aan de andere groepen;
 - twee à drie ontmoetingsbijeenkomsten tussen de groepen.
-

Uitkomsten van fase I:

- deelnemers kennen het doel van het project en weten wat van hen verwacht wordt;
 - deelnemers herkennen een 'goed' verhaal;
 - deelnemers kunnen vertellen en luisteren;
 - deelnemers hebben vertrouwen in het project;
 - deelnemers hebben zelfvertrouwen gekregen en vertrouwen in hun verhaal;
 - deelnemers zijn er aan toe hun verhalen met anderen uit te wisselen;
 - deelnemers hebben kennism gemaakt met de andere groepen en hun reminiscentiewerkers.
-

4.1 De voorbereiding

Een gedegen voorbereiding is essentieel voor het welslagen van een project. Zo moeten beslissingen worden genomen over onder meer de samenstelling van de groepen, het aantal bijeenkomsten en de locatie.

Samenstelling van de groepen

Wie doen er mee aan de eerste fase van het project? Welke etnische groepen worden uitgenodigd? Hoeveel groepen worden samengesteld? Hoe groot zijn de groepen? De samenstelling van de groepen is een van de belangrijkste onderdelen van de voorbereiding.

De eerste vraag die beantwoord moet worden is: wie zijn de centrale deelnemers? Welke groepen bewoners worden uitgenodigd? Welke leeftijd

hebben zij? Hoeveel groepen gaan meedoen? Worden de groepen ingedeeld naar sekse? In hoofdstuk 7 wordt uitgebreider ingegaan op de keuze van deelnemers van het eerste uur.

Ook over de omvang van de groepen moet besloten worden, al zal de uiteindelijke omvang deels afhangen van het succes van de werving (zie verder hoofdstuk 7). De ideale groeps grootte is acht à tien personen. Bij minder dan zes deelnemers is de groep kwetsbaar, omdat uitval van deelnemers de continuïteit van de groep in gevaar brengt. Groepen met meer dan tien deelnemers zijn te groot om iedereen voldoende aan bod te laten komen. Belangrijk is dat tevens gezorgd wordt dat de verschillende groepen ongeveer even groot zijn. Dit om te voorkomen dat één groep overheerst in de tweede fase.

Aantal bijeenkomsten

Het kost enige tijd voordat deelnemers gewend zijn aan de bijeenkomsten en er een vertrouwenssfeer ontstaat. De eerste twee bijeenkomsten zijn als

het ware introductie- of gewenningsbijeenkomsten. Pas na vier à vijf bijeenkomsten gaan de deelnemers meer de diepte in en gaan ze meer persoonlijke verhalen uitwisselen. Wanneer een groep te lang bijeenkomt kan de groep naar binnen keren en zich afsluiten voor anderen. Daarnaast neemt ook de kans op interne conflicten of spanningen toe. Ervaring leert dat zes tot acht bijeenkomsten (twee à drie maanden) voldoende is.

Frequentie van de bijeenkomsten

De bijeenkomsten moeten vaak genoeg plaatsvinden om een vertrouwensband op te bouwen, maar niet te vaak, omdat dan een te groot beroep wordt gedaan op de deelnemers. Wekelijkse bijeenkomsten zijn ideaal.

Dag en tijdstip van de bijeenkomsten

De dag en het tijdstip waarop een groep bij elkaar komt moet in overleg met de deelnemers worden vastgesteld. Het beste kunnen de voorkeuren van de deelnemers tijdens de intakegesprekken worden geïnventariseerd. Iedere groep heeft zijn eigen voorkeuren. De een komt liever 's ochtends bijeen, de ander 's middags. Om de deelnemers houvast te bieden is het belangrijk dat de bijeenkomsten op een vaste dag en tijdstip plaatsvinden.

Duur van de bijeenkomsten

Van tevoren wordt bepaald hoe lang de bijeenkomsten zullen duren. Toch blijft het belangrijk dat de reminiscentiewerker flexibel is. Als hij of zij bijvoorbeeld merkt dat de concentratie van de groepsleden afneemt, dan kan het wenselijk zijn de bijeenkomst vroeger te beëindigen. Vaak zal dit echter niet voorkomen. Over het algemeen gaan de deelnemers maar al te graag door. Een bijeenkomst van twee uur, met pauze, is vaak het beste. Langere bijeenkomsten vergen te veel van de deelnemers en veel kortere geven de deelnemers onvoldoende tijd om tot vertellen te komen.

Locatie van de bijeenkomsten

Bij voorkeur vinden de bijeenkomsten plaats in een vaste ruimte. Dat helpt bij het ontwikkelen van gevoelens van vertrouwdheid en geborgenheid. Belangrijk is verder dat de ruimte geschikt is voor een reminiscentiebijeenkomst, dat wil zeggen dat het een laagdrempelige plek is waar mensen gemakkelijk naartoe komen, er voldoende verlichting en een goede akoestiek is, er geen storende of afleidende invloeden van buitenaf

zijn, het bereikbaar is voor rollators en rolstoelen en er voldoende ruimte is voor een tafel waar alle deelnemers rond kunnen zitten. Bij voorkeur vinden de bijeenkomsten plaats op een leuke plek met uitstraling, midden in de wijk. Het museumcafé in Lombok was wat dat laatste betreft de perfecte locatie.

Eerste keuze van onderwerpen en thema's

Voordat de groepen bijeenkomen is het belangrijk dat de reminiscentiewerker een eerste opzet van mogelijke thema's samenstelt om aan de groep voor te leggen. Zonder voorbeelden is het namelijk moeilijk voor de deelnemers om zelf met ideeën te komen. Daarnaast zijn zij vaak in het begin terughoudend en hebben zij behoefte aan enige sturing. Het is ook belangrijk dat de eerste thema's vrij algemeen en veilig van aard zijn, bijvoorbeeld 'eten in uw jeugd' of 'kleding in uw jeugd'. Zorg voor voldoende thema's, voor het geval een thema niet aanslaat bij de groep. Besef dat de lijst van thema's een voorlopige is, gaandeweg zullen nieuwe thema's worden toegevoegd en oude thema's afvallen.

4.2 De werkwijze

De eerste fase van een buurtreminiscentieproject verschilt weinig van de traditionele groepsreminiscentie. De groep komt regelmatig bij elkaar en de reminiscentiewerker begeleidt en stimuleert het reminisceren (zie hoofdstuk 8). Elke groep heeft bij voorkeur twee groeps werkers, een begeleider en een assistent. Twee zien meer dan één en er is ook een taakverdeling (in bijlage 1 staat een overzicht van de taakverdeling). De assistent ondersteunt de reminiscentiewerker bij de voorbereiding en evaluatie van de bijeenkomsten en de begeleiding van de groep, en zorgt voor de verslaglegging. Vaak ziet de assistent andere dingen dan de reminiscentiewerker. Omdat de assistent minder gericht is op de begeleiding van het algemeen proces, heeft hij of zij meer ruimte om kleine details op te pikken, zoals een deelnemer die twee keer naar voren buigt om iets te zeggen, maar het woord niet krijgt. Verder is regelmatig overleg tussen de reminiscentiewerkers en assistenten van de verschillende groepen van groot belang. Bij voorkeur komen zij om de drie weken bij elkaar om de voortgang van hun groep en het project te bespreken, om ervaringen, tips en problemen uit te wisselen en om nieuwe ideeën op te doen. Deze overleggen werken inspirerend en ondersteunend en helpen voorkomen ook dat de werkwijzen

van de reminiscentiewerkers te veel van elkaar afwijken. Zij zorgen tevens voor het ontstaan van een teamgevoel. Dit is, gezien de doelstellingen van het project, van wezenlijk belang. Het is niet mogelijk sociale cohesie te stimuleren tussen de deelnemers als de begeleiders die stap zelf niet zetten. Om het teamgevoel verder te bevorderen, nieuwe ideeën en inzichten op te doen en kennis te maken met de deelnemers aan andere groepen, is het wenselijk dat iedere reminiscentiewerker ook een bijeenkomst van de andere groepen bijwoont.

De precieze invulling en sfeer van de reminiscentiebijeenkomsten wordt grotendeels bepaald door de deelnemers en de reminiscentiewerker. De een heeft bijvoorbeeld meer ervaring of affiniteit met creatieve doe-activiteiten, de ander meer met gesprekstechnieken. Iedere groep heeft bovendien zijn eigen dynamiek en sfeer.

De Nederlandse mannen en vrouwen schenken bij binnenkomst koffie in voor elkaar en nemen plaats aan de tafel. Na het welkomstwoord beginnen zij met het uitwisselen van verhalen. De sfeer is rustig en gemoedelijk. De deelnemers onderbreken elkaar zelden. Na drie kwartier is het pauze, er wordt koffie geschonken en enkele deelnemers verlaten de ruimte om een sigaret te roken.

De Turkse mannen schenken bij binnenkomst thee in voor elkaar. Sommigen nemen plaats aan de tafel, anderen blijven staan. Pas bij het welkomstwoord van de reminiscentiewerker nemen zij allen plaats en beginnen zij met het uitwisselen van verhalen. Er is sprake van een gezellige drukte. De deelnemers lijken elkaar voortdurend te onderbreken, maar geven elkaar daarna wel steeds het woord terug. Er wordt geanimeerd en druk gebarend verteld, voortdurend thee gedronken en sigaretten gerookt. Een pauze wordt niet gehouden.

Registratie van verhalen: werken met strikjes

Het is belangrijk dat de opgehaalde herinneringen en gedeelde verhalen niet verloren gaan. Zij vormen immers een belangrijke bron voor eventuele presentaties en uitwisselingen. Bij de traditionele reminiscentiemethode worden de bijeenkomsten vaak op band opgenomen en in verslagen uitgetypt. Dit is een zeer tijdrovende en omslachtige werkwijze. Het uittypen van de geluidsbanden kost veel tijd en de verslagen van de niet-Nederlandssprekende groepen moeten worden vertaald. De werkwijze levert vaak een enorme stapel papierwerk op waarvan het merendeel

ongebruikt blijft liggen. Vanwege deze nadelen is een andere, minder omslachtige manier van verslaglegging ontwikkeld door trainer in 'verhalen vertellen' en adviseur bij het Lombok-project, Anne van Delft. Dit is de 'strikjesmethode'. Hiermee worden de verhalen op zo'n manier vastgelegd en bewaard dat zij later weer opgehaald en gebruikt kunnen worden. Elk verhaal krijgt een 'strikje' omgebonden. Dat wil zeggen, de reminiscentiewerker geeft het verhaal in overleg met de groep een titel, zoals 'de rode schoenen van het buurmeisje'. Vervolgens noteert de assistent de titel van het verhaal, de naam van de verteller en een paar kernwoorden van het verhaal (bijvoorbeeld: kinderruzies, kleding, armoede). Met de titel, de naam van de verteller en de kernwoorden kunnen alle verhalen later achterhaald en opgehaald worden. De verhalen kunnen ook inzichtelijk worden gemaakt voor de deelnemers, bijvoorbeeld door de titels en de naam van de verteller op een briefje te schrijven en deze te plakken op een plattegrond van de buurt.

Werken aan de hand van thema's

Om de bijeenkomsten en de opgehaalde verhalen een structuur te geven, wordt gewerkt aan de hand van thema's of onderwerpen. Elke bijeenkomst is gericht op één of twee thema's. De keuze van thema's is belangrijk omdat aansprekende thema's talloze verhalen oproepen. Zoek daarom naar thema's die belangrijk zijn in het leven van de deelnemers. Vaak is het moeilijk van tevoren vast te stellen welke thema's wel en niet zullen aanslaan. Daarom is het belangrijk de lijst met mogelijke thema's te bespreken met de groep en deze ook gaandeweg het project aan te passen. Zorg dat de thema's aansluiten bij de doelstellingen van het project, dat wil zeggen dat zij leiden tot verhalen die interessant zijn voor anderen.

Thema's uitsplitsen

Voor elke bijeenkomst splitsen de reminiscentiewerker en assistent het gekozen thema verder uit. Door de thema's uit te splitsen zorgt de reminiscentiewerker dat hij of zij voldoende vragen en invalshoeken heeft om verhalen van deelnemers te stimuleren. Neem bijvoorbeeld het thema 'school', mogelijke subthema's zijn dan: de klas, de lessen, belonen en straffen, de onderwijzer(es), schoolvrienden, de pauzes, de vakken. Ook kan een thema worden uitgesplitst in belevingsthema's, zoals: wat vond je leuk op school, waar had je een hekel aan, wie was je lievelingsonder-

wijzer(es)? Reminiscentiewerkers die de thema's goed voorbereiden en uitsplitsen zullen nooit zonder vragen komen te zitten.

Enkele aandachtspunten bij het werken aan de hand van thema's zijn:

- Geef de deelnemers de ruimte om thema's af te wijzen. Soms willen deelnemers niet praten over bepaalde onderwerpen. Stelregel is dat als één deelnemer moeite heeft met een thema, dit thema niet aan bod komt.
- Geef de groep de ruimte om terug te komen op eerdere besluiten. Naarmate de groep hechter wordt, kan zij besluiten een eerder afgevoerd thema toch te behandelen. Zo komt het soms voor dat Nederlandse deelnemers aan het begin van het project aangeven niet over de Tweede Wereldoorlog te willen praten en later juist zeer veel willen vertellen over dit onderwerp.
- Ga na of een onderwerp 'op' is of niet. Soms hebben deelnemers nog zo veel te vertellen over een bepaald thema dat het nog een bijeenkomst kan vullen. Houd dan niet strikt vast aan de planning, maar gun de deelnemers de ruimte. Ook het omgekeerde kan gebeuren. Dan is een thema al na een half uur 'op' en kan het beste worden overgestapt op een ander thema.
- Sommige thema's zullen niet aanslaan, ook thema's die de deelnemers zelf hebben voorgedragen. Ook zij kunnen niet altijd inschatten welke thema's een succes zullen zijn.
- Zorg dat de groep niet al te veel afwijkt van het thema, maar wees daarbij niet te strikt. Het is niet erg als deelnemers af en toe afwijken, juist dan kunnen onverwachte nieuwe thema's aan bod komen.

Voorbeeld van de eerste algemene themalist van een Turkse mannengroep:

- de kinderjaren – leven in Turkije
- het ouderlijk huis en de familie
- de komst naar Nederland
- pension en huisvesting in Nederland
- eerste kennismaking met het leven in Nederland
- de moskee, religie en feestdagen

Werken met doe-activiteiten

Behalve door het gebruik van triggers (zie hoofdstuk 8) en het stellen van vragen kan remiscentie gestimuleerd worden door doe-activiteiten. Let

er wel op dat er tijdens of na de activiteit gelegenheid is om herinneringen te delen. Mogelijke doe-activiteiten zijn:

- werken met landkaarten, bijvoorbeeld de route naar Nederland uitstippen of foto's van de deelnemers plakken bij hun geboortedorp of -straat;
- oud speelgoed gebruiken of spelletjes van vroeger spelen;
- gezamenlijk koken;
- oude liedjes zingen, dansen of muziekinstrumenten bespelen;
- het ouderlijk huis tekenen of een maquette bouwen;
- plekken in de buurt bezoeken en daar herinneringen ophalen, bijvoorbeeld de school, een plein of de oude knopenwinkel.

Wees voorzichtig met doe-activiteiten. De deelnemers zijn, zeker in het begin, vaak terughoudend. Vaak vinden zij simpelweg praten bovendien het leukst. Toch kunnen doe-activiteiten goed als trigger werken. Het beste kunnen zij langzaam worden ingevoerd als onderdeel van een gewone reminiscentiebijeenkomst, bijvoorbeeld door iemand te vragen het liedje te zingen als hij het heeft over het liedje dat zijn moeder altijd voor hem zong.

Wat is een goed verhaal?

Een van de doelstellingen van de eerste fase is dat de vertellers een 'goed' verhaal leren herkennen en vertellen. Vaak hebben mensen, zeker aan het begin, de neiging veilige verhalen te vertellen, dat wil zeggen oude, bekende verhalen die zij al vaak hebben verteld en die een vaste vorm hebben gekregen. Deze verhalen zijn vaak algemeen en anekdotisch en daardoor niet altijd even interessant.

Een 'goed' verhaal is een verhaal met:

- een persoonlijke noot;
- een tijd en een plaats (oftewel een maatschappelijke context);
- thema's waarin anderen iets kunnen herkennen.

Goede verhalen zijn verhalen met algemeen menselijke aspecten die inzicht geven in de beleving en wereld van de verteller. Een goed verhaal geeft de luisteraar de kans zich te identificeren met de verteller (Ter Steege e.a. 1994). Juist dergelijke verhalen stimuleren uitwisseling, wederzijds begrip en kennismaking. Een voorbeeld van een 'goed' verhaal is het

volgende verhaal van een Marokkaanse deelnemer, waarin algemeen menselijke thema's zoals trots, vriendschap en het gevoel ergens bij te horen aan bod komen.

'Midden jaren zeventig woonde ik bij een Nederlander in huis. Op een zondag was ik alleen thuis en kwam mijn Nederlandse buurman naar mij toe. Hij zei: "Je zit hier alleen, kom met mij mee naar huis koffiedrinken." Ik ben met hem meegegaan. Het was heel leuk. Plotseling werd hij gebeld en ergens anders uitgenodigd. Toen zei hij over de telefoon: "Sorry, ik kan niet komen, ik heb bezoek." Vroeger waren de mensen heel leuk.'

Tijdens de reminiscentiebijeenkomsten kan de groepsbegeleider de deelnemers ondersteunen bij het leren herkennen van de eigenschappen van een 'goed' verhaal door hun te vragen welke verhalen van anderen hen aanspraken en waarom.

4.3 De eerste stappen naar fase 2

Om de overgang naar de volgende fase soepel te laten verlopen, maken de groepen al in de eerste fase kennis met elkaar. Deze eerste ontmoetingen zijn laagdrempelig en informeel en geven de deelnemers de kans om rustig aan elkaar te wennen. Zo kan bijvoorbeeld begonnen worden met een tocht op een rondvaartboot. Schrik niet wanneer tijdens de eerste ontmoetingen de deelnemers zich terugtrekken in hun eigen groep. Tijdens de rondvaart bij het project in de Utrechtse wijk Lombok zaten de drie groepen apart op de boot. Na afloop werd er wat gedronken en ook daar ging men bij zijn eigen groep zitten. Dit is niet erg, met elke volgende ontmoeting leren de deelnemers elkaar net iets beter kennen en kunnen de contacten verder worden gestimuleerd. Naarmate de deelnemers elkaar vaker zien, zullen uitwisselingen en contacten gemakkelijker tot stand komen.

Uitwisseling kan ook gestimuleerd worden door niet-statische activiteiten waar de deelnemers rondlopen en niet in een hoekje blijven zitten. Alhoewel buurtreminiscentie gericht is op uitwisseling en dus niet op presentatie, kan de presentatievorm wel gebruikt worden voor de tweede of derde ontmoeting. Presentaties voelen in eerste instantie veiliger aan omdat de vorm bekend is, de presentaties voorbereid kunnen worden en in groepsverband worden uitgevoerd. Deze presentaties hoeven niet uitge-

breid te zijn, het voordoen van een spelletje uit de jeugd kan al voldoende zijn. Ook kan worden gewerkt met vragen: wat hebt u altijd al willen vragen aan een Nederlander / Turk / Surinamer? De ontmoetingen tussen de groepen hoeven niet per se besloten te zijn. Soms vinden de deelnemers het fijn om hun partner of kinderen mee te nemen en hun te laten zien waar zij mee bezig zijn. Aanwezigheid van derden is niet wenselijk bij elke ontmoeting, maar kan wel een keer plaatsvinden. Zo nodigden de deelnemers in Lombok ook hun partners uit voor de gezamenlijke Iftar-viering.

Voorbeelden van ontmoetingsbijeenkomsten:

- tocht met een rondvaartboot;
- vertellen over wat de eigen groep heeft gedaan en vragen aan elkaar stellen;
- een eigen hoekje inrichten en, indien gewenst, in traditionele kleding de andere groepen ontvangen met hapjes uit eigen land;
- gezamenlijke Iftar en kerstviering, uitwisseling van gewoonten, rituelen en lekkere hapjes.

4.4 Aandachtspunten en valkuilen

Ten slotte zijn er nog enkele aandachtspunten en valkuilen met betrekking tot de eerste fase die extra aandacht behoeven:

- Voorkom dat de groep naar binnen keert en gesloten wordt. Wijs de deelnemers er regelmatig op dat het project gericht is op uitwisseling met anderen en dat zij als het ware pioniers zijn die de buurt aan het vertellen gaan krijgen.
- Sommige groepen zijn niet te gesloten, maar juist te open. De deelnemers nemen voortdurend introducés mee. Hierdoor is het moeilijk een vertrouwd en veilig klimaat op te bouwen. Bespreek dit open met de groep, leg uit dat de groep geen open 'club' is en vertel dat in de vervolgfases introducés en nieuwe deelnemers wel van harte welkom zijn.
- Sommige allochtone ouderen gaven blijk van wantrouwen ten aanzien van Nederlandse instanties en waren bang voor uitbuiting (bijvoorbeeld dat het project geld zal verdienen door hun inzet). Daarom is het belangrijk hun open en eerlijk uitleg te geven over de opzet van het project. Juist de angst voor uitbuiting maakt dat zij soms vragen

stellen, bijvoorbeeld over de financiering van het project. Alhoewel het vaak niet de gewoonte is om begrotingen en financiering te bespreken met projectdeelnemers, kan, als deelnemers erom vragen, het wel helpen om toenemend wantrouwen te voorkomen.

- Soms nemen deelnemers zelf geen voorwerpen mee, ook al wordt daar telkens weer naar gevraagd. Vaak komt dit doordat zij het nut van de voorwerpen niet inzien. Wanneer iets concreets met de voorwerpen wordt gedaan (bijvoorbeeld foto's plakken of een toneelstuk voorbereiden), nemen zij ze ineens wel mee. Zodra één deelnemer iets meeneemt, volgt de rest meestal snel.

5 Fase 2: Leren uitwisselen

‘Met een kookboek kun je lezen hoe je iets klaarmaakt, maar pas als iemand voor je kookt kun je proeven hoe het smaakt. Hier koken wij voor elkaar en proeven elkaars leven’ – Marokkaanse deelnemer

‘Het is leuk om te merken dat een mens een mens is. Iedereen maakt vergelijkbare dingen mee’ – Nederlandse deelnemer

De tweede fase is gericht op het op kleine en relatief veilige schaal leren uitwisselen van verhalen met mensen van verschillende culturen en het leren stimuleren van anderen tot vertellen. De groepen uit fase 1 worden nu gemengd en maken kennis met nieuwe uitwisselingstechnieken. Zij leren elkaar beter kennen en gaandeweg ontstaat bij de deelnemers het gevoel dat zij samen als groep een belangrijke pioniersrol vervullen in het creëren van een buurt vol verhalen. Aan het einde van de tweede fase zijn zij klaar om in de buurt uitwisselingen met en tussen andere bewoners te stimuleren.

Doelstellingen van fase 2:

- deelnemers verhalen leren uitwisselen met mensen uit verschillende culturen;
 - deelnemers stimuleren om onderlinge overeenkomsten te ontdekken;
 - deelnemers laten oefenen met verschillende uitwisselingstechnieken;
 - deelnemers leren hoe zij anderen kunnen stimuleren tot vertellen;
 - deelnemers voorbereiden op de volgende fase.
-

Globale opzet van fase 2:

- duur: een tot anderhalve maand (eventuele vakanties niet meegerekend);
 - rond de vier bijeenkomsten in gemengde groepen van gemiddeld acht personen, begeleid door twee reminiscentiewerkers;
 - één à twee bijeenkomsten met de oude groepen uit fase 1;
 - één bijeenkomst met gastdeelnemers.
-

Uitkomsten van fase 2:

- deelnemers hebben een 'wijgevoel';
 - deelnemers hebben ervaring met diverse uitwisselingstechnieken;
 - deelnemers weten hoe zij anderen kunnen stimuleren tot vertellen;
 - deelnemers hebben vertrouwen in hun 'pioniersrol';
 - deelnemers zijn er aan toe de buurt in te gaan en op andere plekken verhalen uit te wisselen;
 - deelnemers hebben kennismemaakt met sleutelfiguren in de buurt.
-

5.1 De voorbereiding

Om de overgang naar de volgende fase in te luiden, kan een feestelijke en meer uitgebreide uitwisseling worden georganiseerd. Zo werd in Lombok een presentatiebijeenkomst georganiseerd. De Nederlandse groep had een ladekastje laten maken met in elk laatje een voorwerp dat te maken had met een verhaal van een van de deelnemers uit de groep. De toeschouwers mochten laatjes aanwijzen en aan de hand van het voorwerp dat eruit kwam, werd een verhaal verteld; bijvoorbeeld over het touwtje dat door de speelplek werd gespannen door een deelnemster omdat zij als katholiek meisje niet met haar protestantse buurjongen mocht spelen. Zo konden zij toch gescheiden samen spelen. De deelnemers uit de Turkse groep voerden op hun beurt een toneelstukje op over de omgangsvormen en rituelen in hun jeugd. De Marokkaanse deelnemers vertelden ten slotte aan de hand van foto's, plattegronden en tekeningen over hun komst naar Nederland. Bij deze bijeenkomst stond presenteren centraal. Presentaties zijn immers relatief veilig omdat de deelnemers ze goed kunnen voorbereiden. Maar de toeschouwers werden ook betrokken bij de presentaties. Zo deelden de

Nederlanders na afloop toverballen (snoep uit hun jeugd) uit. En toen in het toneelstukje de handen van de toneelspelers werden besprenkeld met rozenwater, werden ook de handen van de toeschouwers besprenkeld. Naast de deelnemers aan het project waren ook andere personen uitgenodigd, zoals geïnteresseerde professionals in de buurt en de pers. Of de pers wordt uitgenodigd, is afhankelijk van de wensen van de deelnemers. In dit geval waren zij trots op hetgeen zij aan het doen waren en vroegen zij zelf om persaandacht.

Kennismaking tussen de groepen vormt een belangrijk onderdeel van de voorbereiding, maar zeker niet het enige. Ook organisatorische voorbereidingen ten aanzien van de locatie, het tijdstip van de bijeenkomsten, de indeling van de groepen en de themakeuze zijn nodig.

Locatie

De uitwisselingsbijeenkomsten vinden bij voorkeur plaats op dezelfde plek als de bijeenkomsten in de vorige fase. Deze plek is immers bekend en vertrouwd. Dit is echter niet altijd mogelijk, omdat de uitwisselingslocatie

meerdere ruimtes moet bevatten, zodat de groepen tegelijkertijd bijeen kunnen komen. Daarnaast moet er één ruimte zijn waar alle deelnemers elkaar aan het begin en einde van de uitwisselingen kunnen treffen en bij voorkeur ook iets kunnen nuttigen. Verder moeten de ruimten voldoen aan de in het vorige hoofdstuk genoemde eisen, zoals goede akoestiek en toegankelijkheid.

Aantal bijeenkomsten

De deelnemers zullen in de tweede fase tijd nodig hebben om aan hun nieuwe groepen te wennen. Omdat zij elkaar al eerder hebben ontmoet en gewend zijn aan reminiscentiebijeenkomsten, zal dit sneller gaan dan in de eerste fase. Meestal gaan de deelnemers al na twee bijeenkomsten meer de diepte in. Wel zullen sommige allochtone deelnemers iets meer tijd nodig hebben om hun angst voor Nederlands spreken te overwinnen. Omdat de deelnemers al snel de smaak van het uitwisselen te pakken krijgen en vaak na een viertal bijeenkomsten zo enthousiast zijn dat zij ook met andere buurtbewoners willen uitwisselen, is het niet wenselijk te veel gezamenlijke bijeenkomsten te plannen. In principe zijn vier tot vijf uitwisselingsbijeenkomsten voldoende.

Dag en tijdstip van de bijeenkomsten

Binnen de besloten groepen in de eerste fase inventariseren de reminiscentiewerkers alvast welke dag en tijdstip hun deelnemers het beste uitkomt. Aan de hand hiervan kunnen dag en tijdstip worden vastgesteld. Het is mogelijk dat niet één moment kan worden gevonden waarop alle deelnemers aanwezig kunnen zijn. Dan kan besloten worden om op wisselende dagen of tijdstippen bijeenkomsten te houden. Om onduidelijkheid en verwarring te vermijden, kan het beste voor maximaal twee verschillende dagen of tijdstippen worden gekozen die elkaar wekelijks afwisselen, bijvoorbeeld de ene week op dinsdagochtend en de volgende op donderdagmiddag.

Indeling van de groepen

Voordat de gemengde groepen bij elkaar komen, moeten zowel de deelnemers als de reminiscentiewerkers worden ingedeeld in nieuwe groepen. Daarbij zijn drie aandachtspunten van belang: evenwicht, vertrouwen en taal.

Een evenwichtige verdeling binnen de groepen, zowel wat betreft geslacht als etnische afkomst, is van groot belang. Eén man tussen een groep vrouwen zal zich niet snel op zijn gemak voelen. Hetzelfde geldt voor één Marokkaan tussen een groep Nederlanders. Om te zorgen dat de deelnemers zich op hun gemak voelen en ook steun kunnen vinden bij een bekende, kan elke deelnemer het beste bij minimaal één deelnemer uit zijn oude groep worden geplaatst.

Voor de meeste deelnemers zal de aanwezigheid van minimaal één bekende voldoende steun zijn. Sommige deelnemers zijn echter iets schuwer, hebben minder zelfvertrouwen of komen moeilijker tot vertellen dan anderen. Deze deelnemers kunnen het beste worden geplaatst bij de reminiscentiewerker uit hun oude groep.

Ten slotte is taal een belangrijk aandachtspunt bij de indeling van de groepen. Omdat de groepen nu gemengd worden, wordt de voertaal Nederlands. Voor sommige deelnemers zal dit moeilijk zijn. Bij het project in Lombok werd dit probleem opgelost door deelnemers aan elkaar te koppelen. Een deelnemer die goed Nederlands sprak, werd in een groep geplaatst met een deelnemer die meer moeite had met Nederlands. Deze trad dan op als tolk. Daarnaast werden de deelnemers die het slechtst Nederlands spraken geplaatst bij de reminiscentiewerker of assistent die hun taal sprak (zie verder in 5.2 *Omgaan met taalproblemen*).

Keuze van thema's

In de besloten groepen van de eerste fase inventariseren de reminiscentiewerkers alvast de thema's waarover hun deelnemers willen vertellen in de tweede fase. Daarbij kan teruggegrepen worden op thema's die al in de groepen aan bod kwamen, maar ook nieuwe thema's kunnen worden gekozen. Belangrijk is dat die uitnodigen tot het vertellen van 'goede' verhalen, dat wil zeggen verhalen waarin het algemeen menselijke naar voren komt. Ook dienen de thema's aan te sluiten bij de belevingswereld van alle deelnemers. Het thema 'komst naar Nederland' zal Nederlandse deelnemers bijvoorbeeld niet aanspreken, terwijl het thema 'verhuizen' hun waarschijnlijk wel zal aanspreken en bovendien de allochtone deelnemers de mogelijkheid geeft om te vertellen over hun 'verhuizing naar Nederland'. Voor de eerste uitwisselingsbijeenkomst kunnen het beste algemene, niet beladen thema's worden gekozen, zoals voeding of kleding. Zorg dat enkele thema's ook uitnodigen tot actie, zoals spelen, zingen of eten.

Voorbeelden van uitwisselingsthema's:

- kleding, mode en haardracht
- voeding
- spelen, speelgoed en spelletjes
- opvoeding
- geld
- gezondheid
- muziek en zang
- geloof en bijgeloof
- wonen in de buurt

5.2 De werkwijze

De opzet van de tweede fase lijkt op die van de eerste fase. De deelnemers komen wederom in groepen bij elkaar die begeleid worden door twee reminiscentiewerkers, en de verhalen worden door middel van de 'strikjes-methode' vastgelegd. Een wezenlijk verschil met de eerste fase is dat de groepen nu gelijktijdig bijeenkomen en elkaar voor en na de bijeenkomsten ontmoeten. Dit stimuleert de ontwikkeling van een groepsgevoel. Daarnaast bieden zij deelnemers die dat nodig hebben de mogelijkheid om na afloop en in de pauze hun 'oude vrienden' op te zoeken. Hierdoor wordt voorkomen dat zij het gevoel krijgen 'in het diepe te zijn gegooid'. Vanwege de vele nieuwe indrukken die zij opdoen, hebben de deelnemers vaak de behoefte om na afloop te praten over hun ervaringen. Daarom is het wenselijk dat de oorspronkelijke groepen nog een keer of twee bij elkaar komen met hun eigen begeleiders. Dit geeft hun de kans om in een veilige en vertrouwde omgeving hun indrukken uit te wisselen en eventuele vragen of onzekerheden te bespreken.

Vanwege de heterogene samenstelling van de groepen zal het karakter van de bijeenkomsten wezenlijk verschillen van de bijeenkomsten in de eerste fase. Herkenning in het verhaal van de ander is niet meer zo vanzelfsprekend. Hierdoor is het nog belangrijker dat de vertelde verhalen een algemeen menselijk karakter hebben waarin deelnemers elkaar kunnen herkennen. Juist door overeenkomsten in ervaringen en belevingen te ontdekken, zullen de deelnemers zich openstellen voor elkaar.

De verschillen tussen de deelnemers hoeven de uitwisseling echter niet te bemoeilijken; vaak stimuleren zij de deelnemers juist tot het vertellen van nieuwe of andersoortige verhalen. Zo praatten de Turkse en Marokkaanse

groepen in Lombok nooit over armoede. Het was een onderwerp waarvoor de deelnemers zich enigszins schaamden. Toen, in de gemengde groepen, de Nederlandse deelnemers zonder gêne uitgebreid vertelden over de armoede in hun jeugd, veranderde de houding van de Turkse en Marokkaanse mannen en begonnen zij ook verhalen over dit onderwerp te vertellen.

Opzet van een uitwisselingsbijeenkomst:

- gezamenlijke opening met alle deelnemers in de grote ruimte;
- uiteengaan in kleinere groepen;
- kennismakingsronde en korte toelichting op het thema;
- reminisceren;
- pauze;
- reminisceren;
- afronding in de kleine groep;
- koffie en thee met alle deelnemers in de grote ruimte.

Kennismaken met nieuwe uitwisselingstechnieken

In de vorige fase hebben de deelnemers vooral associatief herinneringen opgehaald. Ook in deze fase gaan zij daarmee door. Daarnaast oefenen zij met nieuwe uitwisselingstechnieken die erop gericht zijn anderen te stimuleren tot vertellen.

Kennismaking

Wanneer de gemengde groepen voor het eerst bij elkaar komen, beginnen zij uiteraard met een kennismakingsoefening. Ook elke daaropvolgende bijeenkomst begint met een kennismakingsoefening, niet omdat de deelnemers elkaar nog moeten leren kennen, maar om hun een beeld te geven van hoe zij anderen tot vertellen kunnen stimuleren. Voorbeelden van kennismakingsoefeningen zijn:

- op een landkaart de geboorteplaats aanwijzen en kort daarover iets vertellen;
- je naam en een verhaal daarover vertellen (bijvoorbeeld waar die vandaan komt, waarom de ouders die gekozen hebben of over iemand anders die ook zo heet);
- jezelf voorstellen aan de hand van een meegenomen voorwerp.

Schets een beeld uit je jeugd

Deelnemers hoeven niet altijd verhalen uit te wisselen, zij kunnen ook een 'beeld schetsen uit hun jeugd'. Het gaat daarbij niet om een verhaal in de traditionele zin, met een begin, midden en eind waarin iets gebeurt, maar om een verbale foto van het verleden. Aan de deelnemers wordt dan gevraagd terug te denken aan hun jeugd en een moment of beeld wat hen is bijgebleven te schetsen. Dit is een moeilijke opdracht en ook redelijk abstract. Om duidelijk te maken wat wordt bedoeld, kan de reminiscentiewerker het beste zelf beginnen met het schetsen van een beeld, bijvoorbeeld van de tuin achter zijn ouderlijk huis waar hij vaak geborgen onder een oude dennenboom zat. Belangrijk is dat het beeld zo compleet mogelijk is, zodat anderen het voor zich kunnen zien. Om dit voor elkaar te krijgen stelt de reminiscentiewerker veel vragen: wat zie je? Hoe ruikt het? Wat hoor je? Wat voor bomen zijn het? Wie is daar? Hoe ziet zij eruit? Wat zijn ze aan het doen? Enzovoort. Omdat het de bedoeling is dat de deelnemers anderen leren stimuleren tot vertellen, is het handig hen ook te betrekken bij het stellen van vragen. Naast een beeld uit de jeugd, kunnen deelnemers ook andere 'foto's' schetsen, bijvoorbeeld van hun grootouders, hun school of hun lievelingsspeelplek. Ook kunnen zij gevraagd worden anderen mee te nemen in een 'wandeling' door hun ouderlijk huis of straat.

Vragen stellen

Een andere manier om uitwisseling tot stand te brengen, is door vragen te stellen, bijvoorbeeld over dingen die men altijd heeft willen weten. Zo vroeg een Turkse deelnemer waarom er in Nederland zo weinig kappers zijn in vergelijking met Turkije. Dat had hij zich al dertig jaar afgevraagd. Wanneer gewerkt wordt met vragen, is het handig dit in de voorafgaande bijeenkomst voor te bereiden, zodat deelnemers de kans krijgen een goede vraag te bedenken. Belangrijk is ook dat niemand verplicht is een vraag te beantwoorden als hij of zij dat niet wil.

Een verhaal van een ander vertellen

Een ongedwongen manier om naar overeenkomsten tussen deelnemers of hun verhalen te zoeken, is door hun te vragen een verhaal te vertellen van een ander dat hen is bijgebleven en waarom. Over het algemeen kiezen mensen dan verhalen uit waarin zij iets herkennen. Een Nederlandse

vrouw kiest bijvoorbeeld het verhaal van een Turkse deelnemer die als kind keihard moest werken en niet naar school kon. Het verhaal sprak haar aan omdat zij met veertien jaar van school werd gehaald en ook moest gaan werken. Deze oefening zal niet altijd leiden tot het vinden van overeenkomsten. Soms kiest men juist verhalen omdat zij zo verschillen van wat iemand zelf heeft meegemaakt. Maar ook daarbij zal het verhaal aanspreken omdat de deelnemer er iets in herkent, al is het maar een gevoel. Zo koos een Nederlandse deelnemer het verhaal over de medische keuring voor gastarbeiders in Marokko uit omdat hij zich zoiets verschrikkelijks niet kan voorstellen. De gebeurtenis herkende hij niet, de emotie die ermee gepaard ging echter wel.

Uitwisseling met voorwerpen

Ook in de tweede fase kunnen voorwerpen stimuleren tot vertellen en uitwisseling. Zij kunnen op diverse manieren worden ingezet. Laat de deelnemers met de verschillende manieren oefenen om zo zelf te ervaren hoe de verschillende werkwijzen tot andersoortige verhalen leiden. Enkele aandachtspunten hierbij zijn:

- Laat de eigenaar van een voorwerp erover vertellen en laat andere deelnemers vragen stellen aan hem.
- Laat de deelnemers een voorwerp uitkiezen waarnaar zij nieuwsgierig zijn, waarna zij vragen kunnen stellen aan de eigenaar.
- Laat de deelnemers een voorwerp uitkiezen wat hen ergens aan doet denken en laat ze daarover vertellen.
- Leg de voorwerpen op tafel en laat de deelnemers vrij om ze op te pakken en erover te praten.

Bij het gebruiken van triggers is het belangrijk dat er niet alleen over wordt verteld, maar dat de deelnemers ze ook gebruiken, ruiken of proeven: bespeel het muziekinstrument, proef de spekkoek, ruik de groene zeep. Belangrijk is vooral dat de voorwerpen aansluiten bij het gekozen thema. In hoofdstuk 8 wordt uitgebreid ingegaan op het gebruik van triggers.

Op de tafel liggen allerlei voorwerpen en foto's. De deelnemers hebben ze even bekeken, maar zijn toen verder gegaan met reminisceren. De voorwerpen riepen niets bij ze op. Dan pakt de assistent een klein houten voorwerp op. 'Wat is dit?', vraagt zij aan de deelnemers. 'Weet jij niet wat een tol is?', roepen de ouderen verbaasd. 'De jongens gooiden overhands en de meisjes

onderhands', vertelt een Nederlandse vrouw. 'Bij ons gooiden de meisjes ook overhands', vertelt een Marokkaanse deelnemer. 'Wij speelden alleen in de winter op het ijs, op het zand ging niet', vertelt een Turkse man. Even later zijn ouderen samen aan het tolleren en geven zij uitgebreide tips en les aan de assistent.

Omgaan met taalproblemen

Deelnemers voor elkaar als tolk laten optreden is niet zonder risico. Doordat een deelnemer als tolk optreedt, kan hij de rol van woordvoerder aannemen en het woord overnemen van hen die minder goed Nederlands spreken. Alhoewel zij dat met de beste bedoelingen doen, kan het gebeuren dat zij daardoor verhalen van de ander aanvullen, stukken weglaten die zij zelf minder relevant achten of vragen aan de verteller niet vertalen maar zelf beantwoorden. Hierdoor komen de verhalen van deelnemers die minder goed Nederlands spreken onvoldoende uit de verf en kunnen zij zich terugtrekken en minder vertellen. Dit kan voorkomen worden door duidelijke regels aan het 'tolken' te verbinden, zoals geen verhalen vertalen, maar alleen bepaalde woorden of uitdrukkingen waar de ander niet op kan komen. Deelnemers die zodanig slecht Nederlands spreken dat hele verhalen vertaald moeten worden, kunnen het beste geplaatst worden bij de reminiscentiewerker die hun taal spreekt. Onderschat bovendien niet de kracht van fysieke expressie. Gebaren en gezichts-uitdrukkingen zijn vaak al voldoende vervanging voor ontbrekende woorden of woorden in een vreemde taal.

Een ander mogelijk gevolg van het taalprobleem is dat de deelnemers de verhalen niet aan de groep, maar aan elkaar vertellen. Het is nu eenmaal gemakkelijker om een verhaal even snel in de eigen taal aan de buurman te vertellen dan in het Nederlands aan de groep. De reminiscentiewerker moet ervoor zorgen dat verhalen in groepsverband worden verteld en kan het 'aan de buurman vertellen' ontmoedigen door deelnemers die daartoe de neiging hebben niet naast elkaar aan tafel te plaatsen.

Vaak is er niet zozeer sprake van een taalprobleem, maar van onzekerheid. Een deelnemer die in de groep niet in het Nederlands 'kan' praten, zal vaak wel Nederlands spreken als hij in de pauze aan één persoon een verhaal vertelt. Omdat het vaak een kwestie van onwennigheid en onzekerheid is, moeten de deelnemers vertrouwen ontwikkelen. Naarmate er meer bijeenkomsten zijn geweest, zullen de meeste deelnemers ook meer Nederlands

spreken. De ervaring leert dat de drang tot vertellen de angst om Nederlands te spreken kan overwinnen.

5.3 De eerste stappen naar fase 3

In de loop van de tweede fase wordt al nagedacht over de vertelplekken en over ondersteunende professionals, vrijwilligers en nieuwe vertellers die betrokken kunnen worden in fase 3. Dit zijn bijvoorbeeld een medewerker van de bibliotheek, activiteitenbegeleiders van het verzorgingshuis, medewerkers van het dienstencentrum, een lokale journalist, de imam, een leraar van de lagere school, een jongerenwerker, een medewerker van de speeltuin enzovoort (zie verder hoofdstuk 6). Houd daarbij rekening met de wensen van de deelnemers. Zo wilden de Nederlandse deelnemers in Lombok hun verhalen laten aanvullen door middel van uitwisselingen met nog oudere ouderen. Om dat mogelijk te maken werd contact gelegd met het verzorgingshuis. De Marokkaanse en Turkse deelnemers vonden het vooral belangrijk dat zij hun verhalen konden vertellen aan kinderen en jongeren. Daarvoor werd contact gelegd met de basisschool. Gedurende de tweede fase worden de eerste contacten met deze organisaties, locaties of personen gelegd. Daarnaast worden zij uitgenodigd de groepen te bezoeken. Bij de laatste een of twee bijeenkomsten zijn dan ook gasten aanwezig. Zij bezoeken het project niet als toeschouwer, maar als deelnemer en doen gewoon mee met de uitwisselingen. Hierdoor leren zij het project en de werkwijze kennen en kunnen de deelnemers oefenen anderen te stimuleren tot vertellen. Het aantal bijeenkomsten waarbij gasten aanwezig zijn, is afhankelijk van het aantal gasten dat men wil uitnodigen. Het is namelijk niet wenselijk meer dan twee gasten per keer aan een groep te introduceren.

5.4 Aandachtspunten en valkuilen

Ten slotte zijn er nog enkele aandachtspunten en valkuilen met betrekking tot de tweede fase die extra aandacht behoeven:

- Niet alle deelnemers zijn meteen enthousiast over de gemengde uitwisselingen, ook al weten zij vanaf het begin van het project dat deze uitwisselingen gaan plaatsvinden. Sommigen verzetten zich omdat zij onzeker zijn, moeite hebben met verandering of omdat ze bang zijn de veiligheid van de oude, vertrouwde groep te verliezen. Bied hun de tijd

en de ruimte om te wennen. In het begin zullen zij hun oude groepsge-
noten opzoeken in de pauze, wanneer zij zich meer thuis voelen in de
nieuwe groep zullen zij dit minder vaak doen.

- Schrik niet als de deelnemers de eerste keer weinig originele verhalen vertellen. Door onwennigheid en onzekerheid beginnen zij niet met het vertellen van herinneringen, maar met het vertellen van een oud, bekend, veilig verhaal. Laat hen deze verhalen vertellen, zij zijn immers nieuw voor de andere deelnemers, en stimuleer hen tot nieuwe verhalen door andere vragen te stellen of een andere invalshoek of thema te kiezen.
- Wees als reminiscentiewerker vooraf aanwezig en zorg dat alles tijdig klaar is (tafels, triggers, koffie, thee enzovoort). Doordat alle deelnemers samenkomen kan de sfeer behoorlijk druk zijn. Daarnaast verwachten de deelnemers bij binnenkomst aandacht te ontvangen van de reminiscentiewerkers. Als de reminiscentiewerkers nog druk doende zijn met tafels klaarzetten, thee zetten enzovoort, kan er een sfeer van chaos ontstaan die de deelnemers ontstemt en niet ten goede komt aan de latere uitwisselingen.

6 Fase 3: Leren werken aan een narratieve buurt

‘Hé Leen, vertel nog eens over de dubbeltjeswinkel!’ – tienjarig jongetje tegen oudere buurtbewoner

De laatste fase van het project is gericht op het tot stand brengen van een narratieve buurt, een buurt waar men op allerlei plekken, tussen allerlei personen herinneringen ophaalt en verhalen vertelt. De deelnemers van de eerste twee fasen stimuleren nu ook andere bewoners tot reminiscentie en de uitwisseling van verhalen. In buurthuizen, moskeeën, kerken, bibliotheken, winkels, scholen, eethuizen, overal waar buurtbewoners komen, kunnen reminiscentieactiviteiten worden opgezet. Nieuwe vertellers, vrijwilligers en samenwerkingspartners worden aangetrokken. Aan het einde van de laatste fase zijn nieuwe samenwerkingsverbanden tot stand gekomen en concrete plannen gemaakt voor blijvende reminiscentieactiviteiten in de toekomst.

Doestellingen van fase 3:

- tot stand brengen van uitwisselingen op een grote verscheidenheid aan vertelplekken in de buurt;
 - het project verbreden naar een breed scala aan nieuwe doelgroepen (qua leeftijd en etnische afkomst);
 - creëren van ‘continue lussen’, activiteiten die leiden tot nieuwe activiteiten of betrokkenheid van nieuwe doelgroepen;
 - nieuwe samenwerkingsverbanden tot stand brengen die de continuïteit van reminiscentieactiviteiten in de buurt kunnen waarborgen.
-

Globale opzet van fase 3:

- duur: vier tot vijf maanden;
 - vijf tot acht uitwisselingsbijeenkomsten op verschillende vertelplekken met buurtbewoners van verschillende leeftijden en achtergronden;
 - per uitwisselingsbijeenkomst één à twee voorbereidingsbijeenkomsten met de vaste deelnemers uit de eerste twee fasen;
 - een afrondende bijeenkomst voor de deelnemers van het eerste uur.
-

Uitkomsten van fase 3:

- de vaste deelnemers hebben nieuwe sociale contacten in de buurt opgedaan en de status van pioniers van de narratieve buurt verworven;
 - buurtbewoners kennen het buurtreminiscentieproject en zijn op de hoogte van de uitwisselingsbijeenkomsten;
 - buurtbewoners van verschillende leeftijden en etnische afkomst hebben minimaal één uitwisselingsbijeenkomst bijgewoond en zijn enthousiast over buurtreminiscentie;
 - nieuwe vertellers en vrijwilligers (van verschillende leeftijden en etnische afkomst) hebben zich aangemeld voor toekomstige reminiscentie-activiteiten;
 - nieuwe samenwerkingsverbanden, met concrete toekomstplannen, zijn tot stand gekomen.
-

6.1 De voorbereiding

Om te zorgen dat het project ingebed wordt in de buurt en leidt tot blijvende activiteiten, is het noodzakelijk om samenwerkingspartners en vrijwilligers te zoeken. Zij kunnen helpen bij de werving van nieuwe vertellers en ze kunnen zorgdragen voor de continuïteit van het project (zie ook hoofdstuk 7). Gedurende de eerste en tweede fase van het project worden daarom lijsten van mogelijke samenwerkingsorganisaties en vertelplekken samengesteld. Bij een samenwerkingspartner gaat het om een organisatie of instelling die samenwerkt aan het project, bijvoorbeeld door zelf vervolgactiviteiten te organiseren, te helpen bij werving van nieuwe vertellers of voor andere ondersteuning (bijvoorbeeld PR via de lokale media of de inrichting van een tentoonstelling door een plaatselijk timmerbedrijf).

Bij een vertelplek gaat het om een locatie waar verhalen tussen buurtbewoners kunnen worden uitgewisseld. In sommige gevallen is de locatie gekoppeld aan een samenwerkingspartner (zoals een school), maar soms wordt enkel de locatie beschikbaar gesteld en voeren de herinneringswerkers daar een uitwisselingsbijeenkomst uit (bijvoorbeeld in een lokale winkel of eethuis).

In de loop van fase 2 zijn al contacten gelegd met mogelijke samenwerkingspartners en vertelplekken in de buurt. Sommige hebben ook een herinneringsbijeenkomst bijgewoond om zich een beeld te kunnen vormen van herinnering. Nu is het tijd om concreet aan de slag te gaan met deze samenwerkingspartners. Met verschillende organisaties en op verschillende plekken in de buurt worden nu herinneringsbijeenkomsten georganiseerd. Dat vereist weloverwogen keuzes van vertelplekken en samenwerkingspartners, een gedegen planning (inclusief goede randvoorwaarden) en een grondige voorbereiding met de nieuwe samenwerkingspartners.

De keuze van vertelplekken

Aan de hand van een brede en gevarieerde lijst van mogelijke samenwerkingspartners en vertelplekken (zie verder hoofdstuk 7) worden keuzes gemaakt. Houd daarbij rekening met de wensen van de vaste groep deelnemers. Velen van hen zullen al een idee hebben over de doelgroepen met wie zij verhalen willen uitwisselen. Daarnaast voelen zij zich meer betrokken en medeverantwoordelijk als zij ook inspraak hebben. Zo wilden de Nederlandse deelnemers in Lombok de verhalen uit hun kindertijd aanvullen met details of inzichten die zij niet hebben, omdat zij toen nog te jong waren. Zij wensten dus uitwisselingen met nog oudere buurtbewoners (80-plus). De Marokkaanse en Turkse deelnemers vonden het op hun beurt belangrijk dat zij hun verhalen konden vertellen aan kinderen.

Een goede manier om vertelplekken te kiezen, is om uit te gaan van de doelgroepen die men wil bereiken. Wanneer deze in kaart zijn gebracht, kan men gemakkelijk koppelingen maken met vertelplekken en organisaties. Wie kinderen wil bereiken, legt contact met een basisschool of speeltuin. Wie oudere ouderen wil bereiken, legt contact met het verzorgingshuis. Wie Surinamers wil bereiken, legt contact met het Surinaams buurt-huis. Enzovoort.

Ga bij het kiezen van samenwerkingspartners en vertelplekken ook uit van ontwikkelingen of gebeurtenissen in de buurt. Denk daarbij aan activiteiten van bibliotheken, historische archieven, filmtheaters enzovoort. Zo sloot het project in Lombok aan bij de Utrechtse Verteltheater Dagen. In het kader van dat festival werd een grootschalige reminiscentieactiviteit georganiseerd voor alle buurtbewoners in een monumentaal gebouw in de buurt (de oude molen). Zij konden daarbij gebruikmaken van de PR-faciliteiten van het vertelfestival. De kans is ook groot dat het reminiscentieproject (dankzij PR en persaandacht) anderen inspireert tot activiteiten waarbij het project kan aansluiten. Zo bracht het project in Lombok het dienstencentrum op het idee om een historische week te organiseren, waar de deelnemers van het project zorgden voor de reminiscentieactiviteiten. En ook de speeltuin werd geïnspireerd en organiseerde in de herfstvakantie een reeks 'geschiedenisactiviteiten' met onder meer een tochtje naar Archeon, een middag 'je eigen geschiedenis maken' met foto's en verhalen en een uitwisseling met de deelnemers van het reminiscentieproject (samen met ouderen terug in de tijd). Daarbij werden niet alleen verhalen

uitgewisseld, maar ook spelletjes van vroeger en nu gespeeld.

Houd ook rekening met de bereidwilligheid van samenwerkingspartners. In hoofdstuk 7 staat hier meer over. Wel zullen er altijd organisaties of personen zijn die niets voor deelname voelen. Zoek dan naar alternatieven, benader in plaats van de school de speeltuin, maar breek het contact niet af. Blijf de organisatie op de hoogte houden. Gebleken is dat zij door de succesvolle uitwisselingen elders in de loop der tijd van gedachte kunnen veranderen.

Ga ten slotte niet alleen uit van vertelplekken met professionals die ondersteuning kunnen bieden, zoals bibliotheken, buurthuizen of jongeren-centra. Denk ook aan andere aantrekkelijke plekken waar buurtbewoners komen. Iedere buurt heeft plekken waar buurtbewoners elkaar ontmoeten en met elkaar in gesprek raken, zoals pleinen, winkels, koffiehuisen en restaurants. Ook kunnen reminiscentiewandelingen door de buurt worden georganiseerd.

De planning

De derde fase is complexer dan de vorige twee, er zijn immers veel meer personen en organisaties betrokken bij het project. Bovendien vereist iedere vertelplek een aparte voorbereiding. De derde fase bestaat uit meerdere reminiscentieactiviteiten, elk met hun eigen doelgroep, voorbereiding, opzet en uitvoering. Dit vereist een zeer gedegen planning door de projectcoördinator (zie bijlage 1 voor de verdeling van taken en verantwoordelijkheden), waarin niet alleen de data van de uitwisselingen en voorbereidingen zijn opgenomen, maar ook de verantwoordelijkheden van de reminiscentiewerkers. Het beste kan voor iedere vertelplek één reminiscentiewerker als centrale coördinator worden aangesteld. Hij of zij is dan verantwoordelijk voor de contacten en voorbereiding met de betreffende vertelplek en de voorbereidingen met de deelnemers.

Ga ervan uit dat er minimaal één à twee bijeenkomsten nodig zijn om de vaste deelnemers voor te bereiden op de activiteiten die hen te wachten staan bij een nieuwe vertelplek. In sommige gevallen, bij grootschalige activiteiten, kan het nodig zijn meerdere voorbereidingen te plannen.

Bij de planning van de voorbereidingsbijeenkomsten met de deelnemers kan het beste worden vastgehouden aan de dag en het tijdstip waarop zij in de vorige fase bijeenkwamen. Dit zal wat de uitwisselingen op andere vertelplekken betreft niet altijd mogelijk zijn. Men moet immers ook

rekening houden met de wensen of het programma van de organisatie of nieuwe doelgroep. Scholen hebben te maken met pauzes en lesprogramma's, speeltuinen zijn alleen na schooltijd actief, jongeren moeten naar school, volwassen buurtbewoners moeten door de week werken enzovoort.

Maak naast een planning ook een inventarisatie van beschikbare materialen en triggers en gebruik deze bij de voorbereidingen en in het overleg met vertegenwoordigers van de vertelplekken.

Verkenning van de vertelplek

Voordat begonnen wordt met de concrete voorbereiding van uitwisselingen, moet eerst een verkenning per vertelplek plaatsvinden. Probeer een zo uitgebreid mogelijk beeld te krijgen van de mogelijkheden, wensen en struikelblokken per locatie: wat zijn de wensen van de vertelplek? Wat willen zij bereiken voor hun eigen doelgroep? Hoeveel deelnemers kunnen er in totaal komen? Voor welke triggers kan de vertelplek zelf zorgen? Welke bijdrage levert de organisatie zelf? Welke ruimte kan worden gebruikt? Is deze, indien nodig, toegankelijk voor minder valide ouderen? Op welke dag en tijdstip kan de uitwisseling het beste plaatsvinden?

Voor organisaties die niet bekend zijn met buurtreminiscentie, is het soms moeilijk zich een beeld te vormen van de mogelijkheden en werkwijze van de methodiek. Dit maakt het voor hen ook moeilijk om met concrete ideeën of voorstellen te komen. Het is daarom belangrijk om voor hen een duidelijk beeld te schetsen, bijvoorbeeld door hen in de tweede fase al een keer uit te nodigen bij een reminiscentiebijeenkomst of door de videofilm *Een buurt vol verhalen* te tonen.

Tijdens de verkenning is het ook belangrijk om de verwachtingen van de betreffende vertelplek duidelijk te maken, bijvoorbeeld dat zij hun eigen deelnemers voorbereiden, dat zij als gastvrouw of -heer optreden, of dat zij zorgen voor materialen of versnaperingen.

6.2 De werkwijze

De laatste fase bestaat uit meerdere activiteiten, met telkens nieuwe deelnemers en op andere locaties in de buurt. Elke activiteit heeft dezelfde globale opzet en duurt twee tot drie weken:

- *Eerste voorbereiding met het reminiscentieteam:* de reminiscentiewerkers en assistenten komen bij elkaar en stellen de doelstellingen voor de volgende vertelplek vast. Ook stellen ze vast welke methode zij gaan gebruiken bij de voorbereiding met de deelnemers.
- *Algemene voorbereiding met deelnemers:* alle deelnemers komen bij elkaar om rondom een bepaalde vertelplek vast te stellen welke thema's, verhalen en activiteiten het meest geschikt zijn. Ook wordt vastgesteld welke deelnemers mee gaan doen aan de nieuwe activiteit en welke rol zij daarbij spelen. Aan de hand hiervan maakt de coördinerende reminiscentiewerker een conceptplan.
- *Overleg met de vertegenwoordigers van de vertelplek:* het conceptplan wordt vervolgens besproken met vertegenwoordigers van de nieuwe vertelplek. Aan de hand van dat overleg wordt een definitief plan vastgesteld dat zowel aan de samenwerkende organisaties als aan de deelnemers wordt gegeven.
- *Concrete voorbereiding:* voor de uitwisselingsbijeenkomst komen de deelnemers die daadwerkelijk meedoen aan die activiteit bij elkaar om de puntjes op de i te zetten, te oefenen met triggers of activiteiten enzovoort. Deze laatste voorbereiding kan het beste vlak voor de uitwisseling plaatsvinden, bijvoorbeeld een uur van tevoren.
- *Uitwisseling:* daarna vindt de uitwisselingsactiviteit op de vertelplek plaats, bijvoorbeeld spelletjes van vroeger en nu spelen in de speeltuin.
- *Terugblik en nieuwe voorbereiding:* vervolgens start het proces opnieuw. Alle deelnemers komen weer bij elkaar om zich voor te bereiden op een nieuwe vertelplek.

In sommige gevallen wordt van het stappenplan afgeweken. Soms vindt de concrete voorbereiding met de deelnemers niet plaats omdat de deelnemers voldoende voorbereid zijn of omdat het gevaar dreigt dat de deelnemers 'te voorbereid' zijn, dat wil zeggen dat zij de neiging vertonen om verhalen zodanig voor te bereiden dat alle spontaniteit verloren gaat (zie ook in 6.5 *Aandachtspunten en valkuilen*).

De voorbereidingsbijeenkomsten

Het uitwisselen van verhalen op verschillende plekken in de buurt, vereist van de deelnemers enige flexibiliteit. Zij komen immers op nieuwe plekken en met nieuwe mensen in aanraking. Hoe goed de uitwisselingen ook worden voorbereid, er zullen altijd onverwachte dingen gebeuren.

Daarom is het belangrijk dat er minimaal één bijeenkomst wordt georganiseerd waar de deelnemers veilig kunnen oefenen en het niet erg is als er ‘gestunteld’ wordt.

Tijdens deze voorbereidingsbijeenkomsten gaan de vaste deelnemers, aan de hand van een beschrijving van de vertelplek en de doelgroep, in kleine groepen op zoek naar herinneringen die daarmee te maken hebben.

Daarbij zullen reeds vertelde maar, door de nieuwe invalshoek, ook nieuwe verhalen opkomen. Deze verhalen vormen de grondstof voor de verdere voorbereiding.

Aan de hand van deze verhalen wordt een keuze gemaakt voor aansprekende thema’s. Daarbij worden de deelnemers gestimuleerd om zich in te leven in de doelgroep: welke thema’s en verhalen vinden, bijvoorbeeld, kinderen van tien jaar interessant?

Nadat de thema’s zijn vastgesteld, gaan de deelnemers op zoek naar aansprekende werkwijzen (werken met plattegronden, oude huishoudelijke apparaten uitproberen, spelletjes van vroeger en nu uitwisselen enzovoort) en benodigde materialen of mogelijke triggers.

Na afloop van de voorbereidingsbijeenkomst kunnen de deelnemers zich opgeven voor de nieuwe uitwisselingsbijeenkomst. Vaak is het immers niet mogelijk dat alle deelnemers bij iedere uitwisseling aanwezig zijn, onder meer omdat de ruimte op de locatie beperkt is of om te zorgen voor een evenwichtige verdeling tussen de nieuwe en oude deelnemers. Als er maar tien kinderen meedoen, is het niet wenselijk dat twintig ouderen meegaan.

Daarnaast wisselen de dagen van de uitwisselingsbijeenkomsten per locatie en zullen niet alle deelnemers op alle dagen beschikbaar zijn.

Probeer er wel voor te zorgen dat alle groepen uit fase 1 bij iedere nieuwe uitwisselingsbijeenkomst vertegenwoordigd zijn.

Aandachtspunten uitwisselingsbijeenkomsten

Tijdens de eerste uitwisselingsbijeenkomsten zullen de deelnemers de neiging hebben om verhalen te vertellen die zij al eerder verteld hebben, omdat zij weten dat die aansloegen en omdat zij daar als eerste aan denken. Wanneer dit gebeurt, loopt men het gevaar dat de andere deelnemers van het eerste uur afdwalen. Zij hebben het verhaal al gehoord. De reminiscentiewerker kan dit voorkomen door telkens weer nieuwe vragen, subthema’s en invalshoeken te kiezen. Daarmee kan aan reeds vertelde verhalen een nieuwe draai worden gegeven.

Een deelnemer heeft tijdens eerdere bijeenkomsten al eens verteld over hoe zij, na de scheiding van haar ouders, van school af moest en moest gaan werken. Tijdens de uitwisseling met jongeren uit de buurt begint ze het verhaal weer te vertellen. De reminiscentiewerker wil voorkomen dat zij precies hetzelfde verhaal vertelt en zoekt naar een nieuwe invalshoek die ook aansluit bij de belevingswereld van de aanwezige jongeren. Zij vraagt de vrouw hoe het was om, in die tijd, gescheiden ouders te hebben. In plaats van het verhaal over haar werk en scholing, vertelt de vrouw vervolgens over hoe zij als kind werd afgerekend op wat haar ouders hadden 'gedaan'.

Andere belangrijke aandachtspunten voor uitwisselingsbijeenkomsten zijn:

- Zorg dat ook de nieuwe deelnemers vanuit de vertelplek zijn voorbereid (bijvoorbeeld dat de leraar de kinderen heeft voorbereid op de komst van de ouderen).
- Zorg dat iedere vertelplek een gastheer of -vrouw heeft die de bezoekers verwelkomt en aan elkaar voorstelt. Dit kan een medewerker van de locatie zijn (bijvoorbeeld de activiteitenbegeleidster). Soms is dat echter niet mogelijk, zoals in winkels waar de winkelier tijdens de uitwisseling ook klanten moet helpen. Dan moet de reminiscentiewerker zelf als gastheer of -vrouw optreden.
- Zorg dat alle aanwezigen vertellen en actief meedoen, dus ook de aanwezige professionals.
- Ga, zeker bij de eerste uitwisselingen, met de deelnemers als groep naar de vertelplek toe. Het is immers gemakkelijker voor oudere buurtbewoners die nooit op een school komen of nog nooit in een verzorgingshuis zijn geweest om als groep binnen te stappen dan alleen.

In de volgende paragraaf worden enkele concrete uitwisselingsbijeenkomsten tijdens het Lombok-project beschreven.

6.3 Reminiscentieactiviteiten in de buurt

Hoe zien reminiscentieactiviteiten in winkels eruit? Welke type reminiscentieactiviteiten slaat aan bij schoolkinderen? Zijn uitwisselingen tussen ouderen en jongeren mogelijk? Deze vragen kunnen het beste worden beantwoord door middel van enkele concrete beschrijvingen van ervaringen in Lombok.

Winkels

Op een ochtend op een doordeweekse dag bezoeken drie groepen van oudere Marokkaanse, Turkse en Nederlandse buurtbewoners verschillende winkels in Lombok. De ene groep bezoekt de handwerkwinkel. Daar wisselen zij verhalen uit aan de hand van de aanwezige koopwaar en zelf meegenomen spullen, zoals een corselet en een handgemaakte djellaba. Verderop in de buurt bezoekt de tweede groep twee slagers, een Turkse en een Marokkaanse. De verhalen die hier uitgewisseld worden, hebben alles met eten te maken. In de muziekwinkel is de derde groep druk bezig, niet alleen met het uitwisselen van verhalen, maar ook van muziek. Vrolijk wordt er gezongen en gespeeld op zelf meegenomen instrumenten: een saz (een Turks snaarinstrument) en een accordeon. De uitwisselingen in de winkels zijn rommelig maar gezellig, en het is een goede oefening voor de deelnemers.

Aandachtspunten zijn:

- Zorg dat de mensen die meegaan ook interesse hebben in de producten die daar verkocht worden. Een man die niets met handwerken heeft, zal bijvoorbeeld weinig geïnteresseerd zijn in verhalen over kleren maken, herstellen enzovoort.
- Spreek met de winkel af dat de bezoekers ook iets krijgen of kunnen doen in de winkel (de waren proeven bijvoorbeeld of naar een cd luisteren).
- Houd er rekening mee dat de winkel open is en de winkelier gewoon aan het werk is.
- Nodig per vertelplek ook nieuwe vertellers uit. Dit kunnen mensen van de winkel zelf zijn (de vrouw van de slager), maar ook andere buurtbewoners die interesse hebben in de bij de locatie behorende thema's (zoals een oudere buurtbewoonster die vroeger naaister was, een gepensioneerde slager of een muzikant). Nodig ook het winkelend publiek uit tot deelname.
- Ook bij bezoeken aan winkels is een goede voorbereiding vereist, met duidelijke thema's en subthema's, doe-activiteiten die tot vertellen stimuleren en voldoende alternatieven, mocht een van de thema's of activiteiten niet aanslaan.

Jongerenstamtafel

In het museumcafé is een bijeenkomst met jongeren van achttien tot tweeëntwintig jaar gepland. Doel van deze bijeenkomst is het creëren van een gezellige, ontspannen sfeer waar jong en oud verhalen uitwisselen over het leven op straat vroeger en nu. Om die sfeer te creëren, is een waar feestmaal voorbereid. Omdat de uitwisseling tijdens de ramadan plaatsvindt, wordt het eten pas een half uur na aanvang (na zonsondergang) geserveerd en is een aparte ruimte ingericht als gebedsruimte voor de islamitische deelnemers die willen bidden. Tijdens de uitwisseling trekken zij zich daarvoor even terug. Bij aankomst worden de jongeren en ouderen zo veel mogelijk om en om aan tafel gezet, om eventuele kampvorming te voorkomen. Het plan van de reminiscentiewerkers was om de bijeenkomst te beginnen met een citaat uit een beleidsnota van 1918 waarin geklaagd wordt over het gedrag van 'de jongeren van tegenwoordig'. De gedachte was dat dit citaat uitwisseling zou stimuleren. Dat blijkt niet nodig te zijn. Nog voordat de bijeenkomst is gestart, zijn jong en oud al actief met elkaar in gesprek. Allerlei subthema's passeren die avond de revue: vechten op straat, uitgaan, discriminatie en toekomstwensen van jongeren vroeger en nu. De meeste jongeren en ouderen zijn na afloop zo enthousiast dat zij nog ruim een half uur blijven napraten. Allen willen nog eens een dergelijke uitwisseling bijwonen.

Basisschool

Voor in het klaslokaal staan twee oudere buurtbewoners. De eerste vertelt over het ontstaan van de buurt: waarom de buurt werd gebouwd, dat er vroeger alleen weilanden en sloten waren, dat mensen in huizen woonden zonder badkamers enzovoort. Met een emmer in zijn hand laat hij zien hoe hij bij de waterboer water moest halen en onderweg naar huis zoveel morste dat hij dat nooit meer mocht doen. Daarna vertelt de andere over school. Met een grote oude landkaart achter zich vertelt zij hoe zij als kind door de juf naar voren werd geroepen om een bepaalde plaats aan te wijzen en hoe bang zij was als zij het niet wist. Zij beeldt dit uit door een van de kinderen naar voren te roepen om het eiland Lombok aan te wijzen. Samen met de kinderen zingt zij ook het liedje waarmee zij vroeger de namen van de kleine Soemba-eilanden uit haar hoofd leerde. Na een korte pauze gaan de ouderen en kinderen in kleine groepen (ongeveer zes kinderen en acht ouderen) verder, begeleid door een reminiscent-

tiewerker. Aan de hand van verschillende thema's die de oudere deelnemers zelf hebben vastgesteld, wisselen zij verhalen uit over: wie woonde er in de buurt, wie ging met wie om (verzuiling), spelen, stout zijn, vervelende klusjes en de luizenzuster. Op tafel ligt een weinig gedetailleerde kaart van Lombok en samen tekenen oud en jong afbeeldingen van de verhalen op de plattegrond. Ook worden voorwerpen gebruikt. Een oudere deelnemer laat een handgemaakte katapult zien en vertelt met een jongensachtige grijns over het kattenkwaad dat hij daarmee uithaalde. In het klaslokaal heerst een geanimeerde drukte.

Na afloop delen de ouderen schriftjes uit met voorbeeldthema's. De komende tijd gaan de kinderen ouderen interviewen en hun verhalen vastleggen in de schriftjes. Over enkele weken bezoeken de kinderen de deelnemers in het museumcafé. Daar zullen ze in kleine groepjes verder gaan. Deze keer vormen niet de thema's van de ouderen het uitgangspunt, maar de door de kinderen gemaakte interviews.

'Mevrouw Janssen, er was veel werk vroeger. Ze hadden alleen nog maar bezems. Die bestonden uit gewone takken. Dus kun je nagaan. Mevrouw Janssen vertelt: "Ik heb veel met die bezem geveegd want dat was mijn huistaakje. Nou ik was blij toen onze buurvrouw een stofzuiger had want ik vond het een vervelend taakje. We leenden de stofzuiger per maand en dan moesten we een stuiver of 10 cent betalen." Ze wou zo nodig nog iets erbij vertellen over koelkasten en vlees. Luister!! "We kochten ongeveer 1 kilo vlees en deden er zout op zodat het lang kon blijven in huis." – uit het interview-schriftje van een tienjarig meisje

Monumentaal gebouw

In de oude molen is een grootschalige uitwisseling met buurtbewoners van alle leeftijden georganiseerd. Overal in de molen staan tafels, waaromheen een acht- tot tiental mensen zitten. Bij binnenkomst zijn de bezoekers ingedeeld, zodat aan elke tafel een ruimte variatie aan leeftijden en culturen is vertegenwoordigd. Na een eerste kennismaking, waarin de bezoekers vertellen waar en hoe lang zij in de buurt wonen, wisselen zij verhalen uit over wonen en burens in de buurt. Op tafel ligt een plattegrond van Lombok. Bij de plekken waarover verteld wordt en waar mensen wonen of gewoond hebben, worden stickers geplakt met de naam van de verteller en steekwoorden van het verhaal. Verhalen over burens,

winkels in de buurt en de geuren en geluiden op straat wisselen elkaar vlot af. Niet alleen de bezoekers doen hieraan mee, ook de aanwezige medewerkers zoeken een plek op aan de tafels: de koks, het garderobemeisje, de Marokkaanse muzikanten.

‘Wat zag u uit uw raam van uw eerste woning in Lombok?’ Met deze vraag maakt de reminiscentiewerker een rondje langs de bezoekers, beginnend bij de oudste buurtbewoonster en eindigend bij de jonge studente die pas in de buurt is komen wonen. Samen vormen deze verhalen een nieuw verhaal, het verhaal van de veranderingen in de buurt en van haar bewoners. De oudste bewoner zag de schillenboer voorbijkomen, de jongste zag graffiti op de muren aan de overkant. Een Marokkaanse deelnemer vertelt: ‘Ik kon niet echt uit mijn raam kijken, ik woonde in een pension met zes mensen op de kamer. Mijn bed stond te ver van het raam vandaan.’

Na een halfuur rolt de reminiscentiewerker de kaart op en verschijnt een grote schaal vol met geuren en voorwerpen. Aan de hand daarvan komen nieuwe verhalen naar boven.

Tijdens de ramadan willen sommige islamitische deelnemers ook niet actief aan dingen ruiken. Dat past niet bij vasten, vertellen zij. De reminiscentiewerker legt dit uit aan de andere deelnemers, die allerlei bakjes oppakken en eraan ruiken. Een veertigjarige vrouw roept ineens verrukt: ‘Dit ruikt naar mijn oma!’ Zij geeft het bakje met een zakdoekje gedrenkt in 4711 eau de cologne door en ook bij twee andere Nederlandse bezoekers roept de geur dezelfde associatie op. De oudere Turkse en Marokkaanse mannen kunnen hun nieuwsgierigheid niet bedwingen en ruiken alsnog aan de zakdoek. ‘Ik wil weten hoe jullie oma’s roken.’

Het laatste thema is eten en vasten. Met dadels op tafel en de geur van eten uit de keuken wisselen de deelnemers verhalen uit tot het eten wordt geserveerd. Al etend, met live muziek op de achtergrond, gaan zij informeel verder met verhalen uitwisselen.

6.4 Zorgen voor continuïteit

Gedurende de laatste fase van het project zorgt men voor continuering van de uitkomsten van het project. Het doel van het project is immers het

tot stand brengen van een duurzaam narratieve buurt waarin buurtbewoners elkaar blijven ontmoeten en blijvend verhalen uitwisselen. Dit kan onder meer door activiteiten in te bedden in de werkzaamheden van organisaties of personen in de buurt en door voldoende randvoorwaarden te creëren.

Activiteiten inbedden in de buurt

Als de herinneringsactiviteiten in de buurt succesvol zijn, is de kans groot dat de betrokken organisatie daarmee verder wil gaan. De school of de speeltuin wil bijvoorbeeld jaarlijkse bezoeken van ouderen organiseren of het verzorgingshuis wil ook herinneringsactiviteiten opzetten. Maak met de organisaties duidelijke plannings. Stel vast wie waarvoor verantwoordelijk is en wees realistisch ten aanzien van de investering die vanuit de eigen organisaties kan worden gedaan.

Ook kan gekeken gezocht worden naar steun vanuit andere organisaties of kunnen nieuwe samenwerkingsverbanden tot stand worden gebracht. Een koppeling tussen de activiteiten van het verzorgingshuis en die van de school bijvoorbeeld.

Een goede manier om continuïteit te waarborgen, is om gaandeweg de laatste fase een herinneringsplatform op te richten dat gericht is op het continueren van herinneringsactiviteiten in de buurt. In het platform zijn professionals en vrijwilligers vertegenwoordigd die reeds meegewerkt hebben aan herinneringsbijeenkomsten of die in de toekomst een bijdrage kunnen leveren, zoals het welzijnswerk, de school, de speeltuin, de bibliotheek, het ouderenwerk, het verzorgingshuis, een vertegenwoordiger van de moskee enzovoort.

Ga bij het maken van plannen voor de toekomst niet alleen uit van wat organisaties en professionals kunnen bieden, maar ook wat de deelnemers van het eerste uur kunnen en willen bijdragen. Enkele oudere deelnemers en jongeren die de 'stamtafel' bezochten in Lombok waren bijvoorbeeld enthousiast over het idee ook uitwisselingen te organiseren in de kerk en de moskee. Met een team van een Nederlandse oudere, een Turkse oudere en twee jongeren willen zij die uitwisseling zelf organiseren. Stimuleer zo veel mogelijk de initiatieven van vrijwilligers in de buurt, maar bedenk wel dat zij daarbij altijd enige ondersteuning nodig zullen hebben. Daar moet dan ook voor gezorgd worden.

Maak voor het einde van het project een overzichtelijke planning van

toekomstige activiteiten en maak die planning bekend bij de deelnemers, zodat zij weten wat zij na afloop wel en niet kunnen verwachten. Streef bij de organisatie van vervolgactiviteiten naar het creëren van ‘continue lussen’, dat wil zeggen, activiteiten die tot nieuwe activiteiten of tot deelname van nieuwe doelgroepen leiden. Gesloten reminiscentieactiviteiten in het verzorgingshuis zullen bijvoorbeeld geen uitstraling hebben. Wanneer de bewoners echter hun verhalen uitwisselen met andere buurtbewoners, bijvoorbeeld door hen uit te nodigen in de school, zal de activiteit uitstraling hebben en anderen kunnen inspireren tot nieuwe reminiscentieactiviteiten of uitwisselingen. Ook het interviewboekje van de kinderen is hiervan een voorbeeld. Stimuleer organisaties dan ook om hier rekening mee te houden.

Een goede manier om buurtbewoners blijvend te betrekken is door een ‘vertelcafé’ te organiseren; een open avond of middag waar buurtbewoners eens in de maand of twee maanden kunnen aanschuiven om verhalen en herinneringen uit te wisselen.

Noodzakelijke randvoorwaarden

Naast duidelijke afspraken en planningen met organisaties en personen in de buurt zijn er andere randvoorwaarden die de continuïteit kunnen waarborgen: goede materialen, een buurtreminiscentielocatie en een centrale coördinator.

Maak draaiboeken van de activiteiten die hebben plaatsgevonden, zoals bijvoorbeeld het bezoek aan de school. Hierdoor raakt de opgedane kennis en ervaring niet verloren en is de continuïteit minder afhankelijk van de persoonlijke ervaring van bepaalde individuen. Daarnaast kunnen ook andere materialen worden ontwikkeld die gebruikt kunnen worden bij toekomstige activiteiten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan overzichtelijke plattegronden, reminiscentiedozen met triggers, fotoboeken enzovoort. In Lombok is men bezig met het maken van een verhalenboek. In dit boek komen, gegroepeerd naar thema, verschillende verhalen van buurtbewoners te staan. In het boek is ook ruimte om nieuwe verhalen toe te voegen. Het boek wordt zodanig vormgegeven dat andere buurtbewoners eigen verhalen kunnen toevoegen of dat het kan worden gebruikt op scholen. Het is dus niet alleen ‘een boek om te lezen’, maar ook en vooral ‘een boek om te gebruiken’.

Een andere manier om te zorgen voor continuïteit is door te zorgen voor

een centrale reminiscentielocatie in de buurt. Een open plek waar foto's en voorwerpen worden tentoongesteld en waar buurtbewoners verhalen kunnen uitwisselen en elkaar kunnen ontmoeten. In Lombok heeft men daarvoor de ideale locatie: het museumcafé. Bij aanvang van het project werden buurtbewoners zo enthousiast dat zij de oude De Gruyter-winkel ombouwden tot buurtmuseum. Het museum kwam buiten het project om tot stand, maar speelde een belangrijke rol in het project. Daar kwamen de deelnemers bijeen in de eerste en tweede fase van het project en daarna werden ook uitwisselingen met jongeren en met de kinderen van de school georganiseerd. In het museumcafé worden tentoonstellingen en activiteiten georganiseerd, maar kunnen buurtbewoners ook gewoon langskomen voor een kopje koffie en een babbeltje. Het museumcafé is een groot succes. Er komen buurtbewoners van alle leeftijden en culturele achtergronden en bewoners komen spontaan voorwerpen brengen. Aan ieder voorwerp kleeft weer een verhaal. Zoals de negentig jaar oude schooljuf die met foto's in de hand komt vertellen over de jaren dat zij les gaf op de basisschool. En daarmee is dan ook gelijk een nieuwe kandidaat gevonden voor een uitwisseling op de school. Natuurlijk zal het niet altijd mogelijk zijn een dergelijk museumcafé op te zetten, maar ook andere plekken in de buurt kunnen daartoe dienen: de bibliotheek, het buurthuis. Belangrijk is vooral dat er één centrale plek is waar bewoners terechtkunnen met hun ideeën voor uitwisselingen, vragen en verhalen. Naast een centrale locatie is ook een centrale coördinator (zie ook bijlage 1) belangrijk. Hij of zij zorgt, met ondersteuning van zijn/haar organisatie, voor afstemming tussen reminiscentieactiviteiten, dat nieuwe initiatieven ondersteuning krijgen en dat de buurt een buurt vol verhalen blijft.

6.5 Aandachtspunten en valkuilen

Ten slotte zijn er nog enkele aandachtspunten en valkuilen met betrekking tot de derde fase die extra aandacht behoeven:

- Werken met herinneringen is niet hetzelfde als werken met verhalen. Het gaat er dus niet om dat de deelnemers hun verhalen repeteren, maar dat zij oefenen in het vertellen. De eerste keer dat een herinnering wordt gedeeld, is die meestal ook het mooist en het meest oprecht. Wanneer verhalen worden gerepeteerd verliezen de deelnemers hun

spontaniteit. De verhalen worden alsmaar zwakker en het vertellen wordt een automatisme.

- Zorg voor een aantrekkelijke en tot herinnering uitnodigende aankleding van de vertelplekken. Zorg bijvoorbeeld voor oude foto's aan de muur, goede verlichting en akoestiek, tafelschikking enzovoort. De meeste plekken zullen immers niet ingericht zijn op een herinneringsbijeenkomst.
- Zorg dat rekening wordt gehouden met alle aanwezige culturen. Zorg bijvoorbeeld voor een aparte gebedsruimte tijdens de ramadan, zodat islamitische deelnemers niet weg hoeven te gaan om te bidden, zorg voor halal-eten (eten dat is toegestaan voor moslims) en houd rekening met de moskeetijden. Vergeet daarbij niet de Nederlandse cultuur. Zorg er bijvoorbeeld ook voor dat er 'Nederlands eten' aanwezig is. Zoals een oudere Nederlandse deelnemer zei, na een bijeenkomst waar alleen Turks en Marokkaans eten werd geserveerd: 'Als het echt gemengd is, dan moet er ook Nederlands eten zijn.'
- Vergeet het project niet af te ronden met de deelnemers van het eerste uur. Alhoewel er allerlei vervolgvacatures zijn gepland is het project als zodanig, en dus ook de regelmatige ontmoetingen tussen deze deelnemers, ten einde. Een feestelijke afsluiting of uitje geeft hun de kans om het project goed af te sluiten.

7 Werving en selectie in de verschillende fasen

‘Dertig jaar heeft niemand gevraagd naar ons verhaal. Waarom nu wel?’ – Marokkaanse man

‘Ik heb toch niets te vertellen. Ik heb niks meegemaakt, gewoon geleefd, kinderen gekregen, een oorlog doorgemaakt, net als iedereen’ – Nederlandse vrouw

Werving vormt een essentieel onderdeel van elk project; zonder deelnemers komt men immers nergens. Bij buurtreminiscentie gaat het belang van werving nog verder. Naast de deelnemers moeten gaandeweg het project ook nieuwe samenwerkingspartners, vertellers en vrijwilligers worden geworven om te zorgen voor een zo breed mogelijke inbedding in de wijk.

7.1 Deelnemers werven voor de eerste fase

De meeste ouderen reminisceren al uit zichzelf en genieten van het ophalen en delen van hun herinneringen. Dat betekent echter niet dat de werving van ouderen voor buurtreminiscentie gemakkelijk gaat. Vaak begrijpen zij niet direct wat de bedoeling van het project is of hebben zij het gevoel dat hun verhalen niet interessant genoeg zijn. Ook kan er wantrouwen zijn, vooral onder bepaalde etnische groepen: waarom willen jullie mijn verhaal horen? Er is immers nog nooit eerder naar gevraagd. Een belangrijk onderdeel van de werving is dan ook duidelijk maken aan ouderen dat hun verhalen, hoe gewoon zij ook mogelijk lijken, juist bijzonder interessant zijn voor anderen die ze niet kennen, zoals mensen uit andere culturen of andere generaties. Elk leven is immers uniek en daarmee bijzonder. Maar vergeet niet ook te melden dat het een plezierige activiteit is waarmee nieuwe contacten worden gelegd.

Een goede planning, duidelijke selectiecriteria, persoonlijk contact, werken via zelforganisaties en sleutelfiguren en een goede PR zijn belangrijke onderdelen van een succesvolle werving.

Succesvolle werving kost tijd. Reken op zeker twee maanden, inclusief de voorbereiding. Voor aanvang van de werving moeten de volgende vragen beantwoord zijn:

- Wie ga je werven?
- Hoe ga je werven?
- Wie worden de definitieve deelnemers?

De doelgroep bepalen: wie ga je werven?

De eerste en belangrijkste stap is de keuze van de doelgroep. Buurtreminiscentie is gericht op integratie en contact en daarmee op groepen buurtbewoners die onderling weinig contact hebben. In een ideale situatie worden alle etnische groepen van enige omvang in de buurt uitgenodigd. Soms is dit niet mogelijk, bijvoorbeeld omdat het niet lukt reminiscentiewerkers te vinden die een bepaalde taal spreken. Daarnaast is het aan te raden het aantal groepen te beperken tot maximaal vier à vijf om het project overzichtelijk te houden. Verder kunnen de groepen ook naar sekse worden ingedeeld. Bij sommige allochtone groepen kan dit wenselijk zijn omdat mannen en vrouwen minder open praten in elkaars bijzijn. De keuze kan ook pragmatisch van aard zijn. Een buurthuis heeft bijvoorbeeld veel activiteiten met Turkse vrouwen, maar nauwelijks contact met Turkse mannen. In dat geval wordt gekozen voor alleen een Turkse vrouwengroep. In een reminiscentieproject in Amsterdam werd gekozen voor: een Turkse vrouwengroep, een Creools-Surinaamse vrouwengroep, een Marokkaanse mannengroep, een gemengde Nederlandse groep en een gemengde Hindoestaans-Surinaamse groep. Wanneer een bepaalde groep niet meedoet in de eerste fase wil dit niet zeggen dat deze groep uitgesloten is van het project. In de volgende fasen is er voldoende gelegenheid nieuwe deelnemers en groepen bij het project te betrekken.

Ook over andere eigenschappen van de deelnemers moet worden nagedacht. Op welke leeftijdsgroep wordt gericht? Worden er zowel valide als minder valide ouderen aangetrokken? Hoe lang wonen deelnemers in de buurt? De antwoorden op deze vragen zijn afhankelijk van de specifieke situatie in de buurt en van de doelstellingen van het project.

De wervingsactiviteiten plannen: hoe ga je werven?

Hoe gevarieerder de wervingsactiviteiten, hoe groter de kans op succes. Maak daarom gebruik van vele verschillende ingangen: wervingsfolders, advertenties in lokale kranten, voorlichtingsbijeenkomsten en vooral persoonlijk contact. Ervaring leert dat de meesten enthousiast worden wanneer zij persoonlijk worden uitgenodigd mee te doen door iemand die zij kennen. Dat wil echter niet zeggen dat andere vormen van werving, zoals folders en advertenties, niet van belang zijn. Juist wanneer mensen op verschillende plekken iets horen of lezen over het project wordt hun interesse gewekt en staan zij er meer open voor. Daarnaast is schriftelijke informatie van belang omdat potentiële deelnemers het naar huis kunnen nemen om nogmaals door te lezen. Omdat persoonlijk contact zo belangrijk is, is het handig te werken met zelforganisaties en sleutelfiguren, zeker als met bepaalde groepen weinig contact bestaat. Daarnaast kan een voor-

lichtingsbijeenkomst waarin concreet wordt getoond wat reminiscentie is, helpen mensen over de streep te halen. Het is voor velen namelijk moeilijk zich voor te stellen wat het project precies inhoudt. Bij het project in de Utrechtse wijk Lombok had men bijvoorbeeld moeite met het werven van Turkse deelnemers. Zij begrepen niet wat de bedoeling van het project was. Toen is een algemene voorlichtingsbijeenkomst gehouden waar dia's van Turkije vroeger en migrantenpensions in Nederland werden getoond. Aan de hand daarvan kwamen de verhalen los en werden de deelnemers enthousiast.

Aandachtspunten bij een voorlichtingsbijeenkomst:

- Leg de opzet en het doel van het project duidelijk uit.
- Leg het belang van hun deelname duidelijk uit (anderen zijn geïnteresseerd in hun verhaal en zij zijn pioniers die anderen in de buurt later bij het project gaan betrekken).
- Creëer direct een veilige sfeer (de deelnemers bepalen zelf wat zij wel en niet vertellen en in de groepen gelden privacyregels; verhalen worden niet zomaar doorverteld).
- Geef duidelijk aan wat van de deelnemers wordt verwacht (hoe lang duurt het project, hoe vaak komen de groepen bijeen, hoe lang duren de bijeenkomsten enzovoort).
- Laat weten dat hun verhalen interessant en uniek zijn.

Aandachtspunten bij het opstellen van folders en wervingsteksten:

- Houd de tekst kort en overzichtelijk, vermijd grote blokken tekst, gebruik koppen en subkoppen en zorg dat in één oogopslag duidelijk is waar de tekst over gaat (maak bijvoorbeeld bepaalde woorden, zoals **herinneringen delen**, vet).
- Zorg voor een wervende kop die aansluit bij de belevingswereld van potentiële deelnemers (vermijd daarbij de term reminiscentie omdat het de meeste mensen niets zegt): Maak geschiedenis met uw herinneringen!
- Geef duidelijk aan wat van mensen wordt verwacht (duur project, frequentie en duur bijeenkomsten enzovoort).
- Vermijd te veel achtergrondinformatie over de financiering of geschiedenis van het project of over de reminiscentie. Dit leidt alleen maar af en is voor de meeste mensen niet echt interessant.
- Geef duidelijk aan wie de doelgroep is. Wie wordt uitgenodigd deel te nemen?

- Vergeet niet praktische informatie te vermelden. Waar kunnen zij terecht voor vragen? Bij wie kunnen zij zich aanmelden? Enzovoort.

Ondanks alle goede voorbereidingen kan het gebeuren dat het niet lukt om tijdig voldoende deelnemers te werven voor een bepaalde groep. Omdat het wenselijk is alle groepen gelijktijdig te laten beginnen, kan het noodzakelijk zijn om gedurende de uitvoering verder te gaan met de werving. Dan worden met de kleine groep herinneringsbijeenkomsten gehouden die nog open zijn, wat inhoudt dat deelnemers gasten mogen meenemen. De ervaring leert dat dit vaak een goede manier is om een kleine groep uit te breiden. De eerste deelnemers genieten van de bijeenkomsten en trekken daarmee anderen over de streep. Dit betekent echter wel dat het iets langer duurt voordat een geborgen en veilige sfeer ontstaat en de groep meer de diepte ingaat. Daarom moet het aantal open bijeenkomsten beperkt worden tot maximaal drie of vier.

Selectiecriteria

Afhankelijk van de keuze voor de doelgroep worden de selectiecriteria vastgesteld, zoals de leeftijd van de deelnemers, de etnische achtergrond, het aantal jaren dat zij in de buurt wonen, hoe actief ze in de buurt zijn enzovoort. Naast deze selectiecriteria die per project verschillen zijn er ook enkele algemene selectiecriteria:

- de deelnemer is gemotiveerd en enthousiast over het project;
- de deelnemer kan en wil zijn of haar herinneringen delen met anderen;
- de deelnemer kan luisteren naar anderen en hen uit laten spreken;
- de deelnemer staat open voor ontmoetingen met mensen uit andere culturen en generaties;
- de deelnemer heeft geen obsessieve of traumatische band met het verleden.

Soms is het nodig een geïnteresseerde af te wijzen omdat hij of zij niet voldoet aan de selectiecriteria. Hoewel dit moeilijk kan zijn, is het belangrijk om dit open en eerlijk te beargumenteren, zodat de betreffende persoon er begrip voor kan opbrengen.

Deelnemers selecteren: wie worden de definitieve deelnemers?

Niet alle leden van de doelgroep zijn geschikt voor deelname. Om geschikte deelnemers te selecteren voert men met geïnteresseerde kandi-

daten een oriëntatiegesprek. Aan de hand van dat gesprek en vooraf vastgestelde selectiecriteria kan besloten worden wie definitief aan het project deelneemt. Het gesprek geeft potentiële deelnemers ook de kans om zelf te kijken of zij daadwerkelijk willen meedoen.

Doelstellingen van een oriëntatiegesprek:

- nadere informatie verstrekken aan de potentiële deelnemer en vragen beantwoorden;
- inzicht krijgen in de verwachtingen van de deelnemer ten aanzien van het project;
- beoordelen of een deelnemer geschikt is voor deelname;
- informatie verzamelen over de achtergrond van de deelnemer zodat geschikte thema's en triggers kunnen worden verzameld;
- inventariseren op welk tijdstip en welke dag de deelnemer beschikbaar is voor deelname.

7.2 Allochtone ouderen werven

De praktijk wijst uit dat de werving van bepaalde groepen allochtone ouderen soms moeilijk kan zijn. Doorgaans gaat het om groepen waarmee de organisatie weinig contact heeft. Bovendien zijn de meeste allochtone ouderen vooral gevoelig voor persoonlijk contact en reageren zij weinig op advertenties en folders. Daarom is het van groot belang dat men gebruikmaakt van sleutelfiguren en zelforganisaties. Denk daarbij niet alleen aan professionele organisaties of beroepskrachten (zoals een Marokkaanse ouderenwerker) maar ook aan informele 'organisaties' zoals een Surinaams eethuis of een Kaapverdiaans koor.

Al voorafgaand aan de wervingsfase kan men contact leggen en intensiveren met een bepaalde doelgroep. Hiertoe moet de uitvoerende organisatie wel over de benodigde tijd en mankracht beschikken. Zo had het dienstencentrum in Lombok nauwelijks contact met Marokkaanse ouderen. Bij de eerste wervingspogingen bleek al snel dat deze doelgroep daarom niet openstond voor het project. Zij kenden de uitvoerende organisatie niet en waren er allerminst van overtuigd dat deze iets voor hen te betekenen had. Om daar verandering in te brengen, organiseerde het dienstencentrum enkele algemene voorlichtingsbijeenkomsten over thema's waarover Marokkaanse ouderen vragen hadden, zoals huursubsidie, emigratieregelingen en uitkeringsregelingen. Hierdoor ontstond een vertrouwensband met de doelgroep en werd de werving vergemakkelijkt.

Een ander aandachtspunt bij de werving van allochtone ouderen is dat hun motivatie voor deelname soms verschilt met die van Nederlandse deelnemers. Waar de meeste Nederlandse deelnemers meedoen om persoonlijke redenen (het lijkt hen leuk, zij willen hun verhaal kwijt enzovoort) zijn mensen uit bepaalde allochtone bevolkingsgroepen (zoals Turkse en Marokkaanse ouderen) minder gericht op persoonlijke ervaringen en individuele belangen en meer op het belang van de gemeenschap. Marokkaanse en Turkse deelnemers wijzen er bijvoorbeeld steevast op dat het belangrijk is dat de verhalen van Marokkanen of Turken verteld worden, dat hun geschiedenis en cultuur wordt overgedragen en dat Nederlanders begrip voor hen krijgen. Hun persoonlijk verhaal is daarbij van secundair belang en wordt vooral gezien als onderdeel van het geheel. Houd daar rekening mee bij de werving van deze deelnemers. Houd ten slotte bij de werving van allochtone ouderen rekening met het feit dat zij vaak minder ervaring met of kennis van verenigingsleven hebben dan autochtone ouderen. Dat betekent dat de ‘regels van het verenigingsleven’, zoals beslotenheid van groepen en regelmatige bijeenkomsten op vaste tijdstippen, voor hen minder vanzelfsprekend zijn.

7.3 Nieuwe vertellers werven

Doel van een buurtreminiscentieproject is om zo veel mogelijk buurtbewoners aan het vertellen en uitwisselen te krijgen. Vooral voor de laatste fase van het project is het belangrijk om nieuwe vertellers te werven, maar uiteraard kunnen zij ook eerder benaderd worden. Gaandeweg het project wordt, in overleg met de deelnemers, nagegaan welke buurtbewoners men nog meer wil bereiken, zoals jongeren, kinderen, nieuwe etnische groepen, ouderen in zorginstellingen, dertigers en veertigers. Het kan daarbij gaan om groepen buurtbewoners, maar ook om individuen. Elke buurt kent interessante individuen die goed bij het project betrokken kunnen worden, zoals de schooljuf van negentig jaar, de twee oude mannen die altijd op dezelfde straathoek staan en onderling verhalen uitwisselen enzovoort. Gedurende de eerste en tweede fase maakt men een overzicht van groepen en individuen die als nieuwe vertellers bij het project betrokken kunnen worden. Ga bij het bepalen van potentiële nieuwe vertellers en deelnemers ook uit van vragen uit de buurt en van de deelnemers zelf. Naarmate het project vordert en breder bekend raakt in de buurt kan het gebeuren dat buurtbewoners zelf het project benaderen en

mee willen doen. Ook de deelnemers van het eerste uur hebben vaak wensen ten aanzien van de personen met wie zij hun verhalen willen uitwisselen. De Turkse en Marokkaanse deelnemers in Lombok vonden het vooral belangrijk dat uitwisselingen plaatsvonden met kinderen en jongeren en de oudere Nederlandse deelnemers wilden juist uitwisselingen met nog oudere ouderen om gaten in hun verhalen te kunnen aanvullen. Naar aanleiding daarvan werd onder meer gekozen voor uitwisselingen met de speeltuin, de basisschool en het verzorgingshuis.

Jongeren werven

Veel kinderen en jongeren in de buurt kunnen bereikt worden via scholen, kinderopvang, speeltuinen en het kinder- en jongerenwerk. Als dat niet lukt, zal het project zelf jongeren moeten werven voor uitwisselingen met andere buurtbewoners. Verwacht daarbij niet dat de jongeren uit zichzelf komen of aangetrokken worden door advertenties of folders. Ook bij hen is persoonlijk contact nodig. Dat betekent een actieve werving op de plekken waar de jongeren zich bevinden. Zo lukte het in Lombok niet om 'hangjongeren' te werven via het jongerenwerk of jongerenorganisaties. Daarom besloot de projectcoördinator zelf tot werving over te gaan en bezocht hij de cafetaria waar de jongeren in de buurt elkaar ontmoeten. Daar knoopte hij een praatje met hen aan en vertelde over het project. Toen hij vertrok had hij ruim voldoende gegadigden voor een uitwisselingsbijeenkomst met de oudere deelnemers. Dat betekende echter niet dat zij allen kwamen opdagen. Ondanks het feit dat hij alle namen en telefoonnummers had genoteerd en alle jongeren van tevoren nog eens telefonisch herinnerde aan de afspraak, liet een redelijk deel van de groep het afweten. Erg was het niet. Er waren voldoende jongeren aanwezig voor een levendige uitwisseling en zij waren achteraf zo enthousiast dat zij voorstelden de volgende keer zelf andere jongeren te werven.

7.4 Samenwerkingspartners en vrijwilligers werven

Het gaat er uiteindelijk om dat het project wordt ingebed in de buurt en leidt tot blijvende activiteiten. Daarom is het belangrijk om samenwerkingspartners en vrijwilligers te zoeken die kunnen helpen bij de werving van nieuwe vertellers en die zorg kunnen dragen voor de continuïteit van het project (zie hoofdstuk 6). Gedurende de eerste en tweede fase van het project worden daarom lijsten van mogelijke samenwerkingsorganisaties, vertelplekken en vrijwilligers vastgesteld.

Denk zo breed mogelijk

Maak aan het begin van het project een zo compleet mogelijk overzicht van mogelijke samenwerkingspartners en vertelplekken in de buurt. Sluit in eerste instantie niets of niemand uit. De keuze voor samenwerkingspartners of vertelplekken bepaalt voor een groot deel welke nieuwe vertellers bij het project betrokken zullen worden. Zorg voor een grote variatie aan samenwerkingspartners en vertelplekken om zo veel mogelijk verschillende doelgroepen te bereiken. Een activiteit in de bibliotheek trekt bijvoorbeeld andere buurtbewoners dan een activiteit in de moskee, in een winkel of eethuis.

Ga uit van het eigenbelang van een samenwerkingspartner

Denk voordat potentiële samenwerkingspartners worden benaderd goed na over de voordelen van deelname voor hen. Zij zullen immers alleen meedoen als zij er zelf belang bij hebben. Zoek dan ook aansluiting bij de doelstellingen van de organisatie zelf. De school wil misschien de geschiedenislessen verlevendigen, de speeltuin wil oude spellen introduceren en het verzorgingshuis wil de bewoners een nieuwe activiteit aanbieden en het contact met de buurt verstevigen. Geef daarnaast duidelijk aan welke investering u van de samenwerkingspartner verwacht (bijvoorbeeld qua tijd, expertise of financiering). Geef ook duidelijk aan wat u zelf te bieden hebt en laat bovendien weten dat er ruimte is voor eigen inbreng.

Voorbeeldlijst samenwerkingspartners en vertelplekken:

- basisschool
- middelbare school
- speeltuin
- jongerencentrum
- jongerenwerk
- dienstencentrum
- regionaal opleidingscentrum
- Moluks buurthuis
- verzorgingshuis
- vrouwenontmoetingscentrum
- winkeliersvereniging
- wereldwinkel

- handwerkwinkel
 - Surinaams eethuis
 - dierenwinkel
 - makelaar
 - reisbureau
 - timmerbedrijf
 - lokale schrijfster
 - lokale tv
 - bibliotheek
 - postkantoor
 - kerk
 - moskee
-

Samenwerkingstips

- Leg al aan het begin of gedurende het project contact met mogelijke samenwerkingsorganisaties en houd hen gedurende het project op de hoogte van de ontwikkelingen, bijvoorbeeld met behulp van een nieuwsbrief.
- Leg contact met zowel de directies van organisaties als met uitvoerenden (zoals leraren, activiteitenbegeleiders, ouderenwerkers, jongerenwerkers enzovoort). Samen kunnen zij zorgen voor een breed draagvlak in de organisatie.
- Nodig potentiële samenwerkingspartners en -personen uit om het project te bezoeken en om deel te nemen aan een herinneringsbijeenkomst, zodat zij een duidelijk beeld krijgen van het project en de werkwijze.
- Bied samenwerkingspartners ondersteuning bij de voorbereiding van hun doelgroep en bij de begeleiding van groepen. Deel de opgedane expertise.
- Maak gebruik van de expertise van de samenwerkingspartners. Zij kennen hun doelgroepen het beste, weten hoe deze het beste te werven zijn en welke activiteiten ze het meest aanspreken;
- Sluit indien mogelijk aan bij bestaande activiteiten van de samenwerkingspartners, bijvoorbeeld bij de culturele week die het dienstencentrum elk jaar organiseert of bij het stedelijk vertelfestival.

Vrijwilligers werven

Naast organisaties en hun locaties is het ook mogelijk individuen uit de buurt bij het project te betrekken als vrijwilliger. Het kan daarbij om allerlei typen vrijwilligers gaan, zoals mensen die spullen klaarzetten of folders ronddelen, maar ook mensen die een herinneringsactiviteit kunnen begeleiden of die teksten kunnen schrijven. Houd gedurende het gehele project de ogen en oren open voor mogelijke vrijwilligers. Betrek ook mensen die elders al vrijwilligerswerk doen bij het project. Zo kunnen bijvoorbeeld vrijwilligers die in het verzorgingshuis al bij de herinneringsactiviteiten betrokken zijn, gaan meedoen met het project in de wijk. Zorg voor een goede begeleiding en ondersteuning van vrijwilligers en houd rekening met hun persoonlijke wensen.

8 De begeleiding van een reminiscentiegroep

‘Ik heb nog nooit meegemaakt dat deelnemers zo enthousiast waren tijdens een activiteit. Het lijkt alsof de herinneringen vanzelf komen’ – reminiscentiewerker

‘Het kostte wel wat tijd voordat ik het onder de knie had. In het begin lukte het me niet verder te komen dat gezellig gebabbel. Ik stelde gewoon niet de goede vragen en had te weinig structuur’ – reminiscentiewerker

Een reminiscentiegroep kan begeleid worden door iedereen die ervaring heeft met groepswork en de doelstellingen en de werkwijze van reminiscentie begrijpt. Ouderenwerkers, opbouwwerkers, bibliotheekfunctionarissen, activiteitenbegeleiders, allen kunnen een reminiscentiewerker worden mits zij over bepaalde specifieke vaardigheden en inzichten beschikken.

Een reminiscentiewerker:

- heeft respect voor en interesse in de deelnemers en hun verhalen;
- heeft ervaring met groepswork en is in staat processen te begeleiden;
- weet hoe hij of zij de groep positief kan stimuleren;
- voelt zich betrokken bij de deelnemers, zonder de nodige professionele afstand te verliezen;
- kan gestructureerd werken en zich flexibel opstellen.

8.1 Reminiscentiewerk is groepswork

Reminiscentiewerk is groepswork. Een reminiscentiewerker begrijpt dat een groepsgevoel moet ontstaan en dat dit tijd kost. De reminiscentiewerker stimuleert een groepsgevoel door een vertrouwde en veilige omgeving te creëren waar de deelnemers zich op hun gemak voelen en weten

waar zij aan toe zijn. Dat betekent zorgen voor een gezellige sfeer, bijvoorbeeld met koekjes bij de koffie. Het betekent mensen het gevoel geven dat zij erbij horen, bijvoorbeeld door verjaarsdagskaarten te sturen en deelnemers bij afwezigheid te bellen, maar ook door basisafspraken te maken. De reminiscentiewerker legt deze afspraken niet op, maar legt ze voor aan de groep. Daarmee doet de reminiscentiewerker een beroep op het zelfregulerend vermogen van de groep.

Een goede reminiscentiegroep is een groep die zichzelf voor een groot deel kan sturen; waarin deelnemers elkaar herinneren aan gemaakte afspraken, zelf de doelstellingen in de gaten houden, elkaar steun bieden enzovoort.

De reminiscentiewerker stimuleert zelfwerkzaamheid en gaat open en gelijkwaardig met de groep in gesprek. Belangrijk daarbij is dat de reminiscentiewerker vertrouwen en respect heeft voor de individuele deelnemers en de groep als geheel.

Voorbeelden van groepsafspraken zijn:

- herinneringen worden op basis van vrijwilligheid gedeeld, mensen vertellen alleen wat zij zelf willen vertellen;
- de deelnemers luisteren naar elkaar en laten elkaar uitpraten;
- de deelnemers accepteren dat de waarheid niet bestaat en respecteren ieders persoonlijke herinnering, ook al herinneren zij het zich anders;
- de deelnemers vermijden competitiegedrag en zullen niet proberen elkaar af te troeven met alsmaar sterkere verhalen;
- de gedeelde herinneringen worden vertrouwelijk behandeld en niet zonder toestemming buiten de groep om verspreid;
- de deelnemers komen op tijd en melden zich af bij verhindering.

De dynamische werking van reminiscentie

Reminiscentie is een associatieve activiteit. Dat wil zeggen, de ene herinnering leidt tot de andere, niet alleen bij de verteller, maar ook bij de luisteraars. Herinneringen laten zich daardoor moeilijk leiden. In een van de groepen vertelt iemand, naar aanleiding van het thema 'armoede', dat hij altijd de oude afgedankte schoenen van zijn broer moest dragen. Dit verhaal herinnert hem aan zijn broer en het kattenkwaad dat zij vroeger uithaalden. Voordat iemand begrijpt wat er is gebeurd, gaat het gesprek niet meer over armoede, maar over kattenkwaad. Herinneringen komen niet chronologisch of thematisch op, maar volgen hun eigen logica. Dat betekent dat soms de meest onverwachte herinneringen opkomen, dingen waar mensen soms jaren niet meer aan hebben gedacht. Het verhaal van de schoenen roept niets op bij een van de deelnemers, totdat hij een slok koffie neemt. Plots herinnert hij zich de geur van koffie in zijn grootvaders huis, de enorme schoenen van zijn grootvader en de spannende verhalen die hij kon vertellen. De begeleiding van het reminiscentieproces is dus niet altijd even gemakkelijk. Structuur is belangrijk, maar daarbinnen is flexibiliteit essentieel.

Flexibiliteit is essentieel

Veel groepsbegeleiders die voor het eerst een reminiscentiegroep begeleiden, krijgen al snel het gevoel dat zij alle controle kwijtraken. Zij maken mooie afspraken met de groep over thema's en tien minuten later zit men over geheel iets anders te praten. In de pauzes gaan de deelnemers gewoon verder met verhalen delen in kleine groepjes. En na afloop van de bijeen-

komst zijn er altijd een paar die blijven hangen en simpelweg doorgaan. Zoals een reminiscentiewerker zei: *‘De groep praat bijna nooit over de door mij bedachte onderwerpen. Vaak gaan ze in op de door henzelf meegebrachte voorwerpen of leidt de eerste zin van iemands verhaal tot allerlei associaties waardoor de groep een hele andere kant op gaat.’* De reminiscentiewerker hoeft in zulke situaties niet in paniek te raken. De deelnemers houden zich niet aan het schema, herinneringen worden buiten de groep om en zonder begeleiding uitgewisseld, en die losse verhalen in de gangen gaan ook nog verloren omdat zij niet worden geregistreerd. Dat is niet erg, integendeel. Het betekent dat mensen tot vertellen komen, met elkaar in contact komen en hun verhalen met elkaar uitwisselen. Herinneringen laten zich nu eenmaal niet strak leiden en wie dat wel probeert te doen zal ze uiteindelijk alleen maar verstikken.

Gestructureerd werken

Alhoewel een reminiscentiewerker zich uitermate flexibel moet opstellen en zich voor een groot deel laat leiden door de herinneringen van de groepsleden, wil dit niet zeggen dat hij of zij ongestructureerd te werk gaat. Juist omdat er geen (te achterhalen) structuur in de herinneringen is te vinden, is het zo belangrijk dat iedere bijeenkomst een duidelijke structuur kent. Een duidelijke, vaste opzet van de bijeenkomsten geeft de deelnemers en de reminiscentiewerker houvast. De standaardopzet van een reminiscentiebijeenkomst is als volgt:

- welkom en aanwezigheid controleren;
- korte terugblik op de vorige bijeenkomst;
- introductie nieuw thema (in overleg met de groep);
- reminisceren;
- pauze;
- reminisceren;
- afronden onderwerp;
- vaststellen thema volgende bijeenkomst (in overleg met de groep);
- evaluatie door reminiscentiewerkers (zie bijlage 2, voorbeeld evaluatieformulier).

8.2 Omgaan met herinneringen

Hoe ga je om met tegenstrijdige verhalen? Wat doe je als herinneringen sterke emoties met zich meebrengen? Belangrijke vragen voor mensen die werken met herinneringen.

De waarheid bestaat niet

Herinneringen zijn subjectief. Ieder herinnert zich dingen en gebeurtenissen op een andere manier. Hoe iets herinnerd wordt hangt ten eerste af van de uitgangssituatie, van de leeftijd waarop iemand iets meemaakte, zijn inzichten en kennis op dat moment, zijn eigen interesse en belangen enzovoort (Ter Steege e.a. 1994). Neem bijvoorbeeld een simpele boom in de tuin. Iemand die zich de boom uit zijn kinderjaren herinnert, zal vertellen over een enorme boom waarin hij uren kon klimmen. Terwijl iemand die zich dezelfde boom uit zijn volwassen leven herinnert het misschien over een middelmatige boom zal hebben die mooi bloeide in de lente. Dezelfde boom, twee verschillende herinneringen. Daarnaast veranderen herinneringen met de tijd. Afhankelijk van iemands inzichten, ervaring of gemoedstoestand op het moment van vertellen, kan een herinnering veranderen. Kleine details of emoties die met de herinnering gepaard gaan, kunnen veranderen als het verhaal een tweede of derde keer wordt verteld. En tot slot verdraait elke verteller zijn verhaal. Het verhaal wordt opgepoetst, mooier gemaakt of juist iets erger. Het aanpassen van een herinnering aan de huidige situatie, stemming, opvatting of wensen is niet een vorm van liegen, maar een normale, menselijke eigenaardigheid (Buijssen en Poppelaars 1997). Het is dan ook belangrijk dat zowel de reminiscentiewerker als de deelnemers leren begrijpen dat *dé* waarheid niet bestaat. Dat is ook helemaal niet erg. Het gaat bij een reminiscentieproject immers niet om het achterhalen van de objectieve waarheid, maar om het delen van persoonlijke herinneringen. Wat belangrijk is, is dat de verhalen eerlijk zijn, dat zij als echt worden ervaren door de verteller en betekenis hebben voor hem of haar (Franssen 1995). Herinneringen zijn rommelig, onvolledig en aan verandering onderhevig. Wie met een reminiscentiegroep werkt of daaraan deelneemt moet dit accepteren en respecteren. Wanneer een van de groepsleden in discussie gaat met een verteller over de waarheid of volledigheid van zijn verhaal, dan grijpt de reminiscentiewerker in. Zo voorkomt hij dat het onderlinge vertrouwen wordt geschaad of dat de verteller zich aangevallen voelt en zijn herinneringen niet meer met anderen durft te delen.

Omgaan met emoties

Herinneringen roepen emoties op; zij kunnen mensen aan het lachen maken, maar ook aan het huilen. Zeker wanneer de deelnemers elkaar

beter leren kennen en zich op hun gemak voelen, kunnen zij met herinneringen komen waaraan sterke emoties zijn verbonden. Belangrijk is dat de reminiscentiewerker dergelijke emoties niet probeert te onderdrukken en beseft dat zij een normaal onderdeel zijn van het proces. Mensen delen over het algemeen pas emotionele verhalen als zowel zij persoonlijk als de groep eraan toe zijn. Dat betekent dat wanneer sterke emoties aan bod komen, de groep ze meestal zelf oppakt en de deelnemers elkaar steun bieden en opvangen. Over het algemeen zal de reminiscentiewerker weinig meer hoeven te doen dan de groep de gelegenheid geven steun te bieden. Wel is het belangrijk dat de reminiscentiewerker duidelijk maakt dat mensen een verhaal mogen stoppen als zij er niet meer over willen vertellen en ervoor waakt dat de deelnemers elkaar onder druk zetten om iets toch te vertellen. Verder kan de reminiscentiewerker gevoelens erkennen, bevestigen dat herinneringen soms emoties kunnen oproepen of eventueel een pauze inlassen. Over het algemeen kunnen deelnemers zelf het beste aangeven waar zij op zo'n moment behoefte aan hebben (even alleen zijn, een pauze, doorgaan, een ander onderwerp enzovoort).

8.3 Deelnemers stimuleren tot vertellen

De een vertelt graag en bijna zonder aanmoediging, de ander is terughoudend en zal niet snel het woord nemen. Aan het begin van een reminiscentieproject ziet men vaak dat de deelnemers rustig de vragen van de reminiscentiewerker afwachten en het woord vooral richten tot de groepsbegeleider. Naarmate de vertrouwdheid groeit, richten de deelnemers zich meer tot elkaar en beginnen zij vaker spontaan te vertellen. Het is de taak van de reminiscentiewerker om te zorgen dat alle deelnemers de kans krijgen hun verhalen te vertellen. Hiervoor kunnen bepaalde technieken worden toegepast. De beste manier om deelnemers tot vertellen te stimuleren is door vragen te stellen. Belangrijk daarbij is wel dat de juiste vragen worden gesteld, namelijk open vragen, beeld- en zintuigvragen en gevoelsvragen. Open vragen zijn vragen die uitlokken tot een uitgebreid verhaal: hoe was het vroeger bij u op school? Beeld- en zintuigvragen gaan in op de zintuiglijke waarneming: welke kleur had de fiets? Welke geuren waren er in huis? Welke geluiden waren in de tuin te horen? Wat zag u uit het raam van uw kamer? Enzovoort. Gevoelsvragen zijn vragen naar de persoonlijke beleving: hoe voelde dat? Gevoelsvragen moeten voorzichtig worden gebruikt en kunnen niet altijd gesteld worden,

zeker niet voordat een vertrouwensband is opgebouwd. Over het algemeen is het beter om gesloten vragen te vermijden, dat wil zeggen vragen waarop mensen alleen met ja of nee kunnen antwoorden (Vond u dat leuk?). Ook voor suggestieve of sturende vragen (Dat vond u zeker fijn?) moet men alert zijn. Zij kunnen soms nuttig zijn om mensen te prikkelen tot een reactie, bijvoorbeeld 'Jongens konden zeker beter leren dan meisjes?', maar als zij onbewust worden gebruikt, kunnen zij het verhaal onbedoeld sturen of beperken. Belangrijk is vooral dat de reminiscentiewerker geen interviewtechnieken gebruikt. Met 'interviewvragen' kunnen allerlei feiten boven tafel worden gehaald, maar zij stimuleren zelden tot associaties en uitwisseling tussen groepsleden. Wanneer een reminiscentiewerker merkt dat de deelnemers na meerdere bijeenkomsten nog altijd stevast het woord aan de groepsbegeleider richten, dan moet die zich afvragen of hij niet te veel een interviewtechniek toepast.

Goede vragen kunnen werken als trigger en kunnen allerlei herinneringen oproepen, zeker als de vragen over zintuiglijke details of handelingen gaan: weet u nog hoe dat rook? Wat voor kleur had uw lievelingsjurk? Hoe zag de tuin eruit? Weet u nog hoe koffiezetten vroeger ging?

Vermijd onderlinge vergelijkingen om uitwisseling tussen de deelnemers te stimuleren. Als iemand een verhaal vertelt, wijs dan niet op overeenkomsten met het verhaal van een ander. Dit is een gevaarlijke en ook overbodige techniek. Ten eerste zijn de deelnemers zeer goed in staat om zelf overeenkomsten tussen hun verhalen te ontdekken. Daarnaast kan de techniek leiden tot een sfeer van onderlinge competitie, wat het oprecht en open uitwisselen en reminisceren tegenwerkt.

Het vertellen kan gestimuleerd worden door:

- open, beeld-, zintuig- en gevoelsvragen te stellen;
- zichtbaar interesse te tonen voor het vertelde;
- verhalen alleen te onderbreken om te vragen om verduidelijking;
- korte samenvattingen te maken van het vertelde;
- geen waardeoordelen te geven over het vertelde;
- regelmatig een rondje te maken langs de deelnemers;
- deelnemers de ruimte te geven ergens niet over te praten als ze dat niet willen;
- deelnemers ook de ruimte te geven om actuele gebeurtenissen te bespreken (bijvoorbeeld bij de opening);

- een goede tafelschikking waarbij alle deelnemers elkaar kunnen zien en horen.

Soms hoeven mensen niet gestimuleerd te worden om te vertellen, maar juist om anderen aan het woord te laten. Herinner de betreffende deelnemer in zo'n geval op een positieve manier aan de gemaakte afspraak dat iedereen aan het woord komt: 'U bent wel heel enthousiast en hebt veel leuke dingen te vertellen, maar nu is meneer Duygun aan het woord.' Een andere mogelijkheid is om naast iemand te zitten die onevenredig veel praat en deze persoon af en toe met een subtiele hand op de arm tot stilte te manen. Ook kan het gebeuren dat mensen telkens weer hetzelfde verhaal vertellen. Het overmatig herhalen kan onderbroken worden door een andere invalshoek te kiezen of te veranderen van onderwerp. Een man vertelt bijvoorbeeld voor de derde keer in detail over zijn eerste auto. De reminiscentiewerker besluit het verhaal een andere kant op te sturen en vraagt hem waar hij die eerste keer naartoe reed. Even later is de man uitgebreid aan het vertellen over het mooie meisje dat hij ging opzoeken, zijn toekomstige vrouw. Maar soms zal de reminiscentiewerker gewoon moeten zeggen: 'Ja, dat hebt u al verteld.' De ervaring leert dat de meeste deelnemers een dergelijke open en directe aanpak waarderen.

Triggers gebruiken om herinneringen te stimuleren

Herinneringen kunnen spontaan worden opgeroepen door stimuli uit de directe omgeving, zoals de smaak van een koekje. Dergelijke stimuli worden in het Engels *triggers* genoemd. Het gebruik van triggers is niet noodzakelijk voor een reminiscentiegroep, maar helpt wel om herinneringen op te roepen. Natuurlijk moeten de triggers aansluiten bij het thema en bij de persoonlijke en culturele achtergrond van de deelnemers. Sommige triggers zijn zo algemeen van aard dat zij bij alle achtergronden en culturen aansluiten (zoals een schaar). Andere zijn meer specifiek en sluiten niet bij iedereen aan. Foto's van het platteland zullen weinig oproepen bij mensen die hun hele leven in de stad hebben gewoond. Triggers hoeven niet alleen voorwerpen te zijn die je op tafel kunt leggen, zoals foto's. Laat de deelnemers bijvoorbeeld in traditionele kledij bij elkaar komen (de Surinaamse vrouwen in koto's, de Hindoestaanse vrouwen in sari's, de Marokkaanse mannen in djellaba's). De variëteit in kleding zal geheid leiden tot allerlei vragen en uitwisselingen. Triggers

werken het beste als gebruik wordt gemaakt van verschillende soorten die verschillende zintuigen prikkelen. De een is immers meer visueel gericht, de ander meer auditief (Buijssen en Poppelaars 1997). Triggers zijn op allerlei manieren in te zetten, bijvoorbeeld één voor één of meerdere tegelijk, waarna de deelnemers zelf oppakken wat hen interesseert. Wees er wel alert op dat wanneer meerdere triggers tegelijk worden ingezet, er in eerste instantie een zekere chaos kan ontstaan waarin deelnemers allerlei voorwerpen oppakken en met elkaar bespreken. Ook de presentatie van triggers is belangrijk. Een mooie, grote schaal waarop meerdere voorwerpen aantrekkelijk zijn uitgesteld is bijvoorbeeld veel toegankelijker dan een doos waarin men moet graaien. Daarnaast werken triggers niet altijd vanzelf. Vaak is het ook noodzakelijk om vragen te stellen of om de deelnemers te stimuleren om iets met ze te doen: oppakken, proeven, ruiken, voelen of gebruiken. Dikwijls wordt gedacht dat triggers voorwerpen uit het verleden moeten zijn, maar ook nieuwe voorwerpen die verwijzen naar het verleden kunnen uitermate geschikt zijn, zoals een gietijzeren pan of een fles groene zeep.

Op de tafel staat allerlei bakjes gevuld met voorwerpen, zoals bijenwas, mottenballen, koffie en kolen. De deelnemers pakken de bakjes op, bekijken ze, ruiken eraan. Het bakje met de kolen wordt meerdere keren opgepakt en weer teruggelegd. Het roept bij niemand iets op. Totdat de reminiscentiewerker de kolen uit het bakje haalt en aan een deelnemster geeft. De vrouw kijkt even geschrokken naar de zwarte veggen op haar hand en begint dan ineens te vertellen over de kolenboer die vroeger bij hen aan huis kwam.

Triggers zijn overal te vinden: bij de reminiscentiewerker of deelnemers; gemeente- en streekarchieven, bibliotheken en bij cultuurhistorische musea en archieven van plaatselijke instellingen, zoals scholen, ziekenhuizen, postkantoren enzovoort. Wanneer deelnemers wordt gevraagd zelf voorwerpen of foto's mee te nemen, moet dit wel met enige tact gebeuren. De voorwerpen moeten met respect en voorzichtig worden behandeld. Maak bijvoorbeeld kopieën van oude foto's of films, registreer de meegebrachte voorwerpen nauwkeurig en geef duidelijk aan wanneer de deelnemer ze weer terugkrijgt. Als zij weten dat hun waardevolle spullen in veilige handen zijn, dan nemen de meeste deelnemers vol trots allerlei persoonlijke voorwerpen uit hun verleden mee.

Voorbeelden van mogelijke triggers:

- Afbeeldingen (zien): foto's, tekeningen, posters, plattegronden, ansichtkaarten, boeken, tijdschriften, kranten, films.
- Geluiden (horen): muziek, oude kinderliedjes, hoorspelen, krijtje over het schoolbord, natuurgeluiden, historische opnames.
- Geuren en smaken (ruiken en proeven): bloemen, groene zeep, boenwas, dennenboom, rozenwater, kruidnagel, wierrook, versgemalen koffie, parfum, mottenballen, snoepgoed van vroeger.
- Tactiele voorwerpen (voelen): lappen stof, keukengerei, knikkers, Marokkaanse theepot, huishoudelijke apparaten.

Samenvatting

C. Mercken

Een buurt vol verhalen. Met buurtreminiscentie werken aan de integratie van generaties en culturen.

Er lijkt consensus in de publieke opinie te bestaan dat veel Nederlandse buurten worden gekenmerkt door een gebrek aan sociale cohesie. Steeds meer buurtbewoners voelen zich onveilig op straat. Mensen kennen elkaar nauwelijks en onderhouden weinig betekenisvolle verbanden. Sociale cohesie vormt dan ook een van de sleutelbegrippen in het lokaal sociaal beleid. Uitgangspunt daarbij is dat elke buurt minimaal een zeker niveau van sociale cohesie *dient* te bezitten wil de buurt leefbaar zijn en willen de bewoners zich er op hun plaats kunnen voelen. Daarbij wordt bijzondere aandacht besteed aan die groepen die weinig of moeizame contacten onderhouden: verschillende generaties en bevolkingsgroepen met verschillende etnische en culturele achtergronden.

Een buurt vol verhalen introduceert een nieuwe methodiek waarmee gewerkt kan worden aan de integratie van zowel generaties als culturen: buurtreminiscentie. Bij deze methodiek worden de herinneringen en verhalen van buurtbewoners gebruikt om uitwisselingen tussen bewoners van verschillende leeftijden en culturen tot stand te brengen en wederzijds begrip en respect te bevorderen. De methode is gericht op het niveau van de buurt, omdat de buurt de plek is waar mensen leven, elkaar ontmoeten en waar spanningen tussen bewoners met verschillende leefwijzen en belangen ontstaan.

Buurtreminiscentie is een nieuwe, aangepaste vorm van de al langer gebruikte reminiscentiemethodiek. Daarbij komen door middel van prikkels (voorwerpen, foto's, geuren of verhalen van anderen) bij de deelnemer herinneringen op aan een gebeurtenis of omstandigheid uit het

verleden. Het is een gestructureerde activiteit die een doelgerichte begeleiding vereist. De opgeroepen herinneringen worden onder meer gebruikt om deelnemers te activeren of om contacten tussen personen te stimuleren. Reminiscentie is met andere woorden een middel dat toegepast wordt om een bepaald doel te bereiken, het is nooit het doel op zich. Buurtreminiscentie bestaat uit drie fasen. De overstap naar de volgende fase wordt telkens gekenmerkt door een verbreding van het aantal betrokkenen. Het is een proces van almaar groter wordende kringen. De eerste fase, *leren reminisceren*, is gericht op het in betrekkelijk homogene groepen leren ophalen van herinneringen en het ontdekken van wat een goed verhaal is. Dit gebeurt in kleine besloten groepen van oudere buurtbewoners van verschillende culturen, onderverdeeld naar etnische afkomst. Doel van deze fase is het creëren van een veilige, vertrouwde omgeving waarin deelnemers tot vertellen kunnen komen. In de tweede fase, *leren uitwisselen*, worden de groepen gemengd. Hierdoor ontstaan nieuwe, heterogene groepen waarin deelnemers uit alle deelnemende culturen vertegenwoordigd zijn. Deze fase is gericht op het op een kleinschalig en relatief veilige schaal leren delen van verhalen en herinneringen met ouderen uit verschillende culturen. In de laatste fase, *leren werken aan een narratieve buurt*, streeft men naar de creatie van een buurt waar op allerlei plekken, tussen mensen van diverse leeftijden en culturen verhalen en herinneringen worden uitgewisseld. De deelnemers van de eerste twee fasen trekken nu de buurt in en stimuleren andere bewoners tot reminiscentie en de uitwisseling van hun verhalen. De laatste fase heeft als doel het creëren van ‘continue lussen’ vanuit enkele centrale punten in de buurt, oftewel het opzetten van reminiscentieactiviteiten die weer nieuwe reminiscentieactiviteiten stimuleren enzovoort. Uiteindelijk ontstaat er een buurt vol verhalen waar op scholen en speeltuinen, in eethuizen en winkels, op straten en pleinen, in buurthuizen, bibliotheken en verzorgingshuizen buurtbewoners van alle leeftijden en culturen elkaar ontmoeten en verhalen uitwisselen.

Een buurt vol verhalen geeft niet alleen inzicht in het belang en de theorie van buurtreminiscentie, maar biedt ook praktische informatie voor de uitvoering van een project en het tot stand brengen van een duurzaam proces van sociale integratie in buurten.

Summary

C. Mercken

A neighbourhood full of stories. Using neighbourhood-remembrance to promote the integration of generations and cultures.

The public consensus in the Netherlands seems to be that many Dutch neighbourhoods are plagued by a lack of social cohesion. More and more citizens feel unsafe on the streets; neighbours barely know each other and meaningful relationships are rare. It is therefore not surprising that social cohesion is one of the key concepts of local social policy, the basic assumption being that every neighbourhood needs a certain level of social cohesion in order to offer the residents a liveable community in which they feel comfortable and included. When working on social cohesion, special attention is paid to those groups who maintain little to no social contact or among whom tensions arise: different age groups and communities with different ethnic and cultural backgrounds.

A neighbourhood full of stories introduces a new method for promoting the integration of generations and cultures: neighbourhood-remembrance. This method uses the memories and stories of neighbourhood residents to promote exchanges, mutual understanding and respect between different age and cultural groups. Neighbourhood-remembrance is community development, based on the local neighbourhood level, because the neighbourhood is where people live, where they meet each other and where tensions between citizens with different lifestyles and interests erupt. Neighbourhood-remembrance is an adapted form of remembrance, a method that uses triggers (objects, photographs, aromas or other people's stories) to stimulate memories of the past. It is a structured activity that requires purposeful guidance. The triggered memories are used, among other things, to activate the participants and to promote contact between

people. Reminiscence is a means used to achieve certain goals; it is never the goal itself.

Neighbourhood-remembrance comprises three phases. Each next phase is characterized by the expansion of involved participants. The first phase, *learning to reminisce*, is aimed at teaching the participants to recall memories and to discover what a 'good story' is. This is done in small, relatively homogeneous, enclosed groups of senior citizens divided by ethnic background. The goal of this phase is the creation of a safe, familiar environment in which the participants feel comfortable enough to exchange stories. In the second phase, *learning to exchange stories*, the groups are mixed, creating new heterogeneous groups in which all cultural backgrounds are represented. This phase is aimed at teaching the participants to exchange stories on a small and relatively safe scale with senior citizens with different cultural backgrounds. The last phase, *learning to create a narrative neighbourhood*, strives to create a neighbourhood where residents of different ages and cultures exchange stories and memories in a large variety of locations. The participants of the first two phases now go into the neighbourhood and encourage other residents to reminisce and exchange stories. The goal is to create 'continuous loops' from central locations in the neighbourhood, or in other words, to organize reminiscence activities that bring new activities about or include new target groups. The outcome is a neighbourhood full of stories, where residents of all ages and all cultural backgrounds meet and exchange stories in schools, playgrounds, restaurants, stores, libraries, nursing homes, cultural centres and on the streets.

A neighbourhood full of stories not only gives insight into the importance and theory of neighbourhood-remembrance, but also offers practical information for running a neighbourhood-remembrance programme and starting an enduring process of social integration in the local community.

Literatuur

Beauvoir, S. de

De ouderdom. Maatschappelijke situatie van bejaarden en persoonlijke zingeving in de laatste levensfase. Utrecht: Bijleveld, 1987

Bellah, R.N., R. Madsen e.a.

Habits of the heart. Individualism and commitment in American life. Berkeley: University of California, 1985

Bender, M.

An interesting confusion: What can we do with reminiscence group work? J. Bornat (ed.), *Reminiscence reviewed: evaluations, achievements, perspectives.* Buckingham-Philadelphia: Open University, p. 31-45, 1994

Boer, N. de

De tien geboden van de wijkaanpak. *Tijdschrift voor de sociale sector*, jrg. 53, nr. 6, p. 4-9, 1999

Brugman, G.M.M.

Wisdom, source of narrative coherence and eudaimonia: a life-span perspective. Delft: Eburon, 2000

Buijssen, H. en K. Poppelaars

Remiscentie. Een handleiding voor de praktijk. Baarn: Intro, 1997

Burger wil weer geborgenheid. *NRC Handelsblad.* 4 mei, 2001

Bussing, D. en N. de Boer

Leefbaarheidsmanagement. Van wijkbeheer naar integrale wijkontwikkeling. Den Haag: Elsevier, 1998

Butler, R.

The life review. An interpretation of reminiscence in the aged.

Psychiatry, vol. 26, no. 1, p. 65-76, 1963

Coleman, P.

Reminiscence within the study of ageing. The social significance of story. J. Bornat (ed.), *Reminiscence reviewed: evaluations, achievements, perspectives.* Buckingham-Philadelphia: Open University, p. 8-20, 1994

Dagevos, J.

Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland. Den Haag: WRR, 2001

Dijk, T. van, S. Flight en E. Opperhuis

Voor het beleid, achter de cijfers. Hilversum: Intomart, 2000

Duyvendak, J.W. en P. van der Graaf

Opzoomeren, stille kracht? Een onderzoek naar de kwaliteit van het Opzoomeren in Rotterdam. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 2001

Entzinger, H.

Diversiteit geen bedreiging voor sociale cohesie. *Tijdschrift voor de sociale sector*, jrg. 55, nr. 1, p. 20-25, 2001

Esveldt, I. en J. Traudes

Onbekend maakt onbemind. De mening van Nederlanders over buitenlanders. *Demos*, jrg. 17, nr. 8, p. 68-71, 2001

Franssen, J.

Van vroeger. Levensverhalen schrijven met ouderen. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 1995

Gibson, F.

Reminiscence and recall. A guide to good practice. London: Age Concern England, 1994

Groot woordenboek der Nederlandse taal. Utrecht-Antwerpen: van Dale, 1992

Kamminga, M. en A. Vink

Gescheiden verleden, gedeeld heden. Verslag van een intercultureel reminiscentieproject in het Amsterdamse stadsdeel Zeeburg. Amsterdam: Stichting Flevohuis, 2000

Lamme, S. en J. Baars

Including social factors in the analysis of reminiscence in elderly individuals. J. Hendricks (ed.), *The Meaning of Reminiscence and Life Review.* New York: Baywood, p. 125-138, 1995

Lewis, C.N.

Reminiscing and self-concept in old age. *Journal of gerontology*, vol. 26, no. 2, p. 240-243, 1971

Middleton, D. and D. Edwards

Introduction. D. Middleton and D. Edwards (eds.), *Collective remembering.* London: Sage Publications, p. 1-22, 1971

Moody, H.R.

Reminiscence and the recovery of the public world. M. Kaminsky (ed.), *The uses of reminiscence. New ways of working with older adults.* New York: Hayworth, p. 157-166, 1984

Nelissen, H.

Een blijvende ontmoeting. Visies en vaardigheden in het welzijnswerk met allochtone ouderen. Utrecht: Forum, 2000

Penninx, K.

De vereende kracht van jong en oud. *Tijdschrift voor de sociale sector*, jrg. 53, nr. 10, p. 30-35, 1999

Proust, M.

Op zoek naar de verloren tijd. De kant van Swann. Amsterdam: de Bezige Bij, 1979

Sprinkhuizen, A., P. Vlaar, e.a.

In de ban van de buurt. Over lokaal sociaal beleid in de buurt. Utrecht: NIZW, 1998

Steege, G. ter, K. Penninx en N. Rögels

Uitkijken naar het dessert. Levensloopmethoden in educatief werk met ouderen. Utrecht: NIZW, 1994

Viets, K.

Ver weg dichterbij. Ouderen uit verschillende culturen ontmoeten elkaar. Breda: Stichting Ouderenwerk Breda, 2000

Walker, A.

Age and attitude. Main results from a eurobarometer survey. Brussels: European Commission, 1993

Bijlage I De projectorganisatie

Taken en verantwoordelijkheden

Een heldere verdeling van taken en verantwoordelijkheden zorgt voor duidelijkheid en een soepel verloop van het project. Een mogelijke taakverdeling is de volgende:

Projectcoördinator

De projectcoördinator is verantwoordelijk voor het algeheel overzicht en verloop van het project. Hij of zij:

- zorgt voor de algehele planning en organisatie van het project;
- bewaakt de doelstellingen van het project;
- draagt zorg voor de financiering en begroting;
- stuurt en begeleidt de reminiscentiewerkers en assistenten;
- zit de overlegbijeenkomsten voor;
- onderhoudt contact met subsidiegevers en bij het project betrokken organisaties;
- is verantwoordelijk voor de PR;
- is verantwoordelijk voor de (tussen)evaluatie van het project als geheel;
- legt en onderhoudt contacten met eventuele samenwerkingspartners in de buurt.

Remiscentiewerker

De reminiscentiewerkers zijn verantwoordelijk voor een goed verloop van de reminiscentiebijeenkomsten. Zij:

- stellen het programma en de te behandelen thema's voor hun reminiscentiegroep vast;
- begeleiden hun reminiscentiegroep en stimuleren het vertellen en uitwisselen van verhalen;
- onderhouden de contacten met de deelnemers;

- bewaken en stimuleren het groepsproces;
- zijn verantwoordelijk voor de evaluatie van de herinneringsbijeenkomsten;
- bereiden uitwisselingsbijeenkomsten in de buurt voor in samenwerking met betrokken professionals of vrijwilligers.

Assistenten

De assistent werkt samen met een herinneringswerker en ondersteunt hem bij zijn werkzaamheden. Hij of zij:

- zorgt voor de inrichting van de ruimte;
- verzamelt en registreert binnengekomen voorwerpen, foto's enzovoort;
- ondersteunt de herinneringswerker bij de begeleiding van de groep en de voorbereiding en evaluatie van de bijeenkomsten;
- zorgt voor vastlegging van de verhalen volgens de strikjesmethode (zie hoofdstuk 5).

Overlegstructuren

Regelmatig overleg tussen de projectcoördinator, de herinneringswerkers en de assistenten is van groot belang. Daarmee wordt gezorgd voor een goed verloop van het project. Overleg dient op drie niveaus plaats te vinden:

Overleg tussen projectcoördinator en herinneringswerker of -assistent

De projectcoördinator ontvangt de evaluatierapporten van de herinneringsbijeenkomsten en kan naar aanleiding daarvan besluiten tot overleg met een herinneringswerker. De meeste zaken zullen binnen het algemeen teamoverleg besproken worden. Toch is het wenselijk gedurende het project enkele een-op-eengesprekken te plannen met de herinneringswerkers en assistenten om hen goed te kunnen begeleiden.

Algemeen teamoverleg

Regelmatig teamoverleg is essentieel. Ten eerste omdat het herinneringswerkers en assistenten de kans biedt ervaringen en tips uit te wisselen, ideeën op te doen, struikelblokken te bespreken, inzicht te verkrijgen in de andere doelgroepen, rekening te houden met elkaars planning en overzicht te houden over de voortgang van het project als geheel. Daarnaast dragen deze bijeenkomsten bij aan de ontwikkeling van een teamgevoel,

iets wat essentieel is voor het succesvol verloop van het project. Een wijgevoel onder de deelnemers kan immers niet worden gestimuleerd als dat niet bestaat onder de uitvoerders van het project. Het teamoverleg vindt bij voorkeur gemiddeld om de drie weken plaats.

Overleg tussen reminiscentiewerker en -assistent

Reminiscentiewerkers en hun assistenten overleggen het vaakst, meestal wekelijks zowel voor als na een reminiscentiebijeenkomst. Zij bereiden immers samen de bijeenkomsten voor (stellen de thema's vast, splitsen deze uit enzovoort) en evalueren na afloop de bijeenkomst.

Financiën

De kosten van een buurtreminiscentieproject zijn afhankelijk van de plaatselijke situatie en gemaakte keuzen over onder meer het aantal bijeenkomsten per fase, het aantal groepen enzovoort. Een gemiddeld reminiscentieproject duurt negen tot twaalf maanden (vakanties niet meegerekend):

- werving en selectie: twee tot drie maanden;
- fase 1: twee tot drie maanden;
- fase 2: een tot anderhalve maand;
- fase 3: vier tot vijf maanden.

Mogelijke kostenposten zijn:

- personele kosten (voorbereiding, werving, uitvoering en evaluatie), gemiddeld kan uitgegaan worden van een tijdsinvestering van acht uur per persoon per week (uitgaande van één reminiscentiegroep per reminiscentiewerker);
- huur ruimte;
- koffie, thee en eventuele versnaperingen;
- kopieer- en portokosten;
- PR en foto's;
- materialen voor presentaties en uitwisselingen (triggers, aankleding enzovoort);
- feestelijke bijeenkomsten en uitstapjes met de deelnemers.

Bijlage 2 Evaluatie van de reminiscentie- bijeenkomsten

Het is belangrijk dat de reminiscentiewerker samen met de assistent elke reminiscentiebijeenkomst evalueert. Hierdoor kan de voortgang van het project bewaakt worden en komen eventuele struikelblokken of problemen aan het licht. Een evaluatie vergemakkelijkt ook de planning van de volgende bijeenkomsten en biedt aanknopingspunten om de reminiscentiewerkers te kunnen begeleiden en ondersteunen.

Om een reminiscentiebijeenkomst te evalueren, kan het beste een standaardevaluatieformulier worden gebruikt. Hierna volgt een voorbeeld van een mogelijk evaluatieformulier. Het kost meestal zo'n twintig minuten om het formulier in te vullen.

Evaluatieformulier buurtreminiscentie

Groep:

Datum:

Sessienummer:

1. Welke thema's waren gepland?
Hoe sloegen de thema's aan bij de deelnemers?
Welke ongeplande thema's zijn aan bod gekomen?
Welke thema's zijn nog niet 'op' en moeten nogmaals aan bod komen?
2. Welke triggers zijn gebruikt?
Hoe zijn de triggers gebruikt?
Stimuleerden de triggers de deelnemers tot vertellen?
3. Welke doe-activiteiten zijn gebruikt?
Stimuleerden de doe-activiteiten de deelnemers tot vertellen?

4. Wat is de algemene indruk van de bijeenkomst (denk aan luisteren naar elkaar, interesse tonen, interactie enzovoort)?
Was er sprake van daadwerkelijke uitwisseling of werd het woord vooral gericht aan de groepsbegeleiders?
 5. Welke bijzondere incidenten deden zich voor (prettige of onprettige herinneringen, onverwachte uitwisselingen, een lach- of huilbui enzovoort)?
 6. Welke resultaten zijn geboekt? Wat hebben de deelnemers geleerd?
Welke nieuwe vaardigheden hebben zij zich eigen gemaakt?
Groeien zij in hun zelfvertrouwen?
Durven zij gemakkelijk nieuwe contacten aan?
 7. Rol van de begeleider: wat viel je op? Wat vond je moeilijk of makkelijk? Wat ging goed of minder goed?
Vulden de begeleiders elkaar aan of doorkruisten zij elkaars aanpak?
Werden alle deelnemers op gelijke wijze betrokken bij het herinneren? Zo niet, waarom niet?
 7. Hoe of wat kan de volgende bijeenkomst beter?
-

Aanbevolen uitgaven van het NIZW

Penninx, K.

De buurt voor alle leeftijden

Intergenerationele buurtontwikkeling in het kader van lokaal sociaal beleid

Wat kunnen opgroeiende en ouder wordende mensen voor elkaar en voor hun buurt betekenen? Hoe kun je het contact tussen deze beide groepen buurtbewoners verbeteren? Onder het motto 'naar een buurt voor alle leeftijden' wordt op verschillende plaatsen in Nederland gezocht naar manieren om dit te bewerkstelligen. Bij intergenerationeel werk slaan lokale organisaties de handen ineen: zoals het kinderwerk, jongerenwerk, opbouwwerk, onderwijs, sociaal-cultureel werk, ouderenwerk, verzorgingshuizen, woningcorporaties, bewonersorganisaties, kerken, jongeren- en ouderenorganisaties en gemeenten. De samenwerking tussen deze organisaties kan een meerwaarde geven aan het lokaal sociaal beleid. De auteur geeft praktische aanknopingspunten om de buurt voor alle leeftijden een stap dichterbij te brengen. ISBN 90-5050-694-1

Broekman, H.

Werken met migranten in de wijk

De uitgangssituatie is onbetwist: migranten hebben lagere inkomens en verkeren als bevolkingscategorie qua werk, educatie en gezondheid in een achterstandssituatie. Zij wonen in wijken die van oudsher het minder draagkrachtige deel van de bevolking opnemen. Deze wijken staan (en stonden) onder druk. Op acht locaties in Nederland wordt het stimuleringsprogramma Heel de buurt uitgevoerd. Plaatselijk beproeven gemeentebestuur, instellingen en burgers nieuwe aanpakken en samenwerkingsvormen. In het kader van deze pilotprojecten kwam de vraag op: wat is er in de literatuur en bij deskundigen bekend over het wijkgericht werken met migranten? Waar moet je op letten en zijn er ook methodisch breed toepasbare methodieken? Deze bundel geeft een eerste antwoord op zulke vragen. ISBN 90-5050-791-3

Mercken, C.

Gedeelde werelden

Peuters op bezoek in verzorgings- en verpleeghuizen

Peuterprojecten zijn projecten waarbij peuters regelmatig op bezoek gaan bij bewoners van een verzorgings- of verpleeghuis. In steeds meer plaatsen in Nederland vormt dit contact tussen (dementerende) ouderen en peuters een belangrijk onderdeel van hun dagelijks leven. Op een natuurlijke wijze komt bij deze groepen een wisselwerking tot stand. Dit boek is een praktische handleiding voor de opzet, uitvoering en evaluatie van een dergelijk project. ISBN 90-5050-517-1

Video

Gedeelde werelden

Peuters op bezoek in verzorgings- en verpleeghuizen

Deze videofilm laat zien hoe binnen peuterprojecten de peuters omgaan met de ouderen, en welke activiteiten zij ondernemen. Bijvoorbeeld liedjes zingen, gymnastiek, tekenen of spelletjes doen. Producent: Van Oyen Audiovisuele Productie.VHS, 25 minuten. ISBN 90-5050-554-6

Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW

Het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW is een onafhankelijke organisatie die zich door middel van informatie, innovatie en ondersteuning richt op vernieuwing en verbetering van de sector zorg en welzijn. In deze sector werken ruim 400.000 beroepskrachten en vele vrijwilligers op terreinen als kinderopvang, maatschappelijke dienstverlening, sociaal-cultureel werk, ouderendienstverlening, jeugdzorg, maatschappelijke opvang, verzorgings- en verpleeghuizen, thuiszorg en hulpverlening aan mensen met een handicap. Ook instellingen buiten de sector die zorg- en welzijnsactiviteiten ondernemen, zoals opleidingen, provincies, gemeenten en woningbouwcorporaties, doen regelmatig een beroep op het NIZW. De werkzaamheden van het NIZW zijn geclusterd rond de thema's *informatie en infrastructuur, jeugdzorg en -welzijn, zorgen en verplegen, organisatie van zorg en lokaal sociaal beleid*. Binnen deze kaders houden de medewerkers van het NIZW zich bezig met de ontwikkeling en implementatie van nieuwe methodieken en informatieproducten, met afstemmingsvraagstukken en expertiseontwikkeling. Dat resulteert onder meer in congressen, trainingen, boeken, brochures, almanakken, databestanden, websites, cd-rom's, video's en een informatielijn.

